

नगर शिक्षा योजना

कटहरिया नगरपालिका, रौतहट

२०८१/०८२ देखि २०८५/०८६

कटहरिया नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

कटहरिया, रौतहट

मधेश प्रदेश, नेपाल

तयारकर्ता :सामाजिक बिकास शाखा सँयोजक
सन्तोष पटेल, शिक्षा प्रमुख, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा

प्रकाशक : कटहरिया नगरपालिका, रौतहट

प्रकाशनप्रति : ५०० प्रति

सर्वाधिकार : प्रकाशकमा

मुद्रण

प्रमाणितमिति :

प्रकाशनमिति :

प्राविधिक सहयोग : (पिपुल प्रोमोट सेन्टर, धनुषा, नेपाल)

भनाई

वि. स. २०७२ मा जारी नेपालको संविधान अनुसार संघीय गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्था प्रारम्भ भई सङ्घ, प्रदेश र स्थानिय गरी तीन तहका सरकार क्रियाशील छन्। संविधानको मूल मर्मलाई सफलीभूत पार्न निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन, २०७५ तथा यस सम्बन्धी नियमावली, २०७७ कार्यान्वयनमा छन्। अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका सभा सम्मेलनमा गरेका प्रतिबद्धता, सन्धि-सम्झौताले बालबालिकाको शिक्षाको हकलाई सुनिश्चित गरेका छन्। बालबालिका सम्बन्धि ऐन, २०७५ ले बालबालिकाको शिक्षाको हकलाई थप सुनिश्चित गरेको छ। नगरको सामाजिक-सांस्कृतिक सन्दर्भ, आर्थिक सन्दर्भ, जनसांख्यिकीय स्वरूप, शासकीय स्वरूप लगायत शिक्षाको समग्र अवस्थाका आधारमा योजना निर्माण गरि व्यवस्थित र योजनाबद्ध ढंगले कार्य गरेमा मात्र शैक्षिक सुधारमा ठोस योगदान पुग्न सक्छ। विद्यालयमा विद्यार्थी भर्ना भएर मात्रै गुणस्तरीय सिकाइ हुन सक्दैन यसलाई शिक्षकको क्षमता तथा उत्प्रेरणामा निरन्तर पेशागत सहयोग पद्धति विकास गर्न अहिलेको टङ्कारो आवश्यकता हो। तिनै तहका सरकारहरूको समन्वय, सहकारिता र सहकार्यबाट मात्र शिक्षा प्रणालीमा आमूल परिवर्तन गरी पहुँच, गुणस्तर र सहभागिता सुनिश्चित गर्न सकिन्छ। नगरमा सञ्चालन भएका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयहरू व्यवस्थित र योजनाबद्ध ढंगले सञ्चालन गरे मात्रै नगरको अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त हुन्छ त्यसका लागि सही दिशाबोध गर्ने कार्य योजनाले गर्छ। योजनाले शैक्षिक क्षेत्रमा के के गर्ने, कसरी गर्ने, कहिले गर्ने, क-कसले गर्ने जस्ता कार्यक्रम पूर्वनिर्धारित देखाइ नगरको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, साधनस्रोत र नीति निर्धारण बजेट व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने देखिन्छ।

गुणस्तरीय शिक्षाबाट देशका लागि आवश्यक पर्ने सक्षम, प्रतिस्पर्धी, समाज तथा मुलुक प्रत्युत्तरदायी जनशक्ति तयार गर्नुको साथै व्यक्तिको सर्वाङ्गीण विकासमा टेवा पुर्याउन र मुलुकको सर्वाङ्गीण विकासका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र अभिवृद्धि भएका जनशक्ति उत्पादन गर्नु आजको आवश्यकता हो। साथै शिक्षालाई उत्पादनमूलक बनाइ शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु राज्यको प्रमुख दायित्व हो। नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक रूपमा प्रत्याभूत गर्दै आएको सबै नागरिकले शिक्षाको समान अवसर प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व हुने व्यवस्था गरेको छ। यो दायित्व पुरा गर्नु तीनै तहका सरकारहरूको उत्तिकै महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। नगरपालिकाको विशिष्ट परिवेश, आवश्यकतालाई सम्बोधन हुनेगरी विभिन्न नीति कार्यक्रम बन्ने गरेका छन्। नगरपालिकाको शिक्षाको कार्यदिशा तथा यस नगरपालिकाले प्राथमिकता निर्धारण गरी सोच, लक्ष्य, उद्देश्य कार्यनीति र उपलब्धि समेत समावेश गरी यो योजना निर्माण गरिएको छ। शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका समस्या चुनौती र अवसरलाई सही ढंगले सम्बोधन गर्न यस योजनाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने देखिन्छ।

यस योजनालाई सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्न नगरपालिका प्रशासन पूर्ण रूपमा प्रतिबद्ध रहेको छ। साथै, यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सबै सरोकारवालाहरू विद्यालय परिवार, अभिभावक, समुदाय, गैरसरकारी संस्था तथा शिक्षा प्रेमीहरूको सक्रिय सहयोग र सहकार्यको अपेक्षा गर्दछु। योजना निर्माण प्रक्रियामा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा योगदान गर्नुहुने सबै विज्ञ, प्रतिनिधि, संस्था, शिक्षक, कर्मचारी तथा सहयोगीहरू प्रति कटहरिया नगरपालिकाको तर्फबाट हार्दिक धन्यवाद तथा आभार प्रकट गर्दछु।

धन्यावाद।

अजय प्रकाश

नगर प्रमुख

कटहरिया नगरपालिका, रौतहट

भूमिका

कटहरिया नगरपालिकाको शिक्षा योजना, २०८१ लाई यहाँ प्रस्तुत गर्दा म अत्यन्तै गर्व र उत्साहका साथ योजनाको भूमिका लेख्न पाएकोमा आफूलाई धन्य मान्दछु। यो योजना हाम्रो नगरको शैक्षिक विकासको दिशामा एक महत्त्वपूर्ण कदम हो, जसले हाम्रा बालबालिका, युवा, तथा सम्पूर्ण नागरिकहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने हाम्रो संकल्पलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ। वि.सं. २०७२ को संविधानले नेपाललाई संघीय गणतन्त्रात्मक राज्यको रूपमा स्थापित गरेको छ, जसअनुसार सङ्घ, प्रदेश, र स्थानीय तहका सरकारहरूले शिक्षा जस्ता मौलिक सेवाहरू प्रदान गर्ने जिम्मेवारी साझा गरेका छन्। यसैको अनुसरणमा कटहरिया नगरपालिकाले शिक्षाको क्षेत्रमा निरन्तर प्रगति गर्ने र नागरिकहरूलाई समान शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउने दायित्व बोध गरेको छ। हाम्रो नगरपालिकाले शिक्षाको महत्त्वलाई प्राथमिकतामा राख्दै निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन, २०७५ र यससँग सम्बन्धित नियमावली, २०७७ लाई कार्यान्वयन गर्ने प्रयास गरिरहेको छ। साथै, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरेका प्रतिबद्धता र सन्धि-सम्झौताहरूले बालबालिकाको शिक्षाको हकलाई सुनिश्चित गरेका छन्। बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले पनि बालबालिकाको शिक्षाको अधिकारलाई थप मजबूत बनाएको छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, दिगो विकास लक्ष्य (SDGs), इन्चोन सम्मेलन, २०१५ को घोषणापत्र, र नेपाल सरकारको पन्ध्रौँ योजनाका लक्ष्यहरूलाई ध्यानमा राख्दै हामीले यो शिक्षा योजना तयार पारेकाछौं। यसले नगरको सामाजिक-सांस्कृतिक सन्दर्भ, आर्थिक अवस्था, जनसांख्यिकीय स्वरूप, र शासकीय संरचनालाई समेट्दै शिक्षाको समग्र अवस्थाको आधारमा योजना निर्माण गरेको छ। यो योजनाले नगरपालिकाका विद्यालयहरूलाई व्यवस्थित र योजनाबद्ध ढंगले सञ्चालन गर्ने, शिक्षकहरूको क्षमता विकास गर्ने, र विद्यार्थीहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने दिशामा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्नेछ। साथै, यसले शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्ने, चुनौतीहरूलाई अवसरमा परिणत गर्ने, र नगरपालिकाको शैक्षिक उपलब्धिहरूलाई अगाडि बढाउने काम गर्नेछ। हामीले यस योजनालाई सफल बनाउन तीनै तहका सरकारहरूको समन्वय, सहकार्य, र सहकारितामा विश्वास गर्छौं। यसले शिक्षा प्रणालीमा आमूल परिवर्तन ल्याउन, पहुँच, गुणस्तर, र सहभागिता सुनिश्चित गर्न, र देशका लागि आवश्यक सक्षम, प्रतिस्पर्धी, र जिम्मेवार नागरिकहरू तयार गर्न मद्दत गर्नेछ।

अन्तमा, यो योजनाको सफलताका लागि नगरपालिकाका सम्पूर्ण नागरिकहरू, शिक्षकहरू, विद्यार्थीहरू, अभिभावकहरू, र स्थानीय सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहयोग र सहभागिता अपरिहार्य छ। हामी सबैको संयुक्त प्रयासले कटहरिया नगरपालिकालाई शिक्षाको क्षेत्रमा एउटा उदाहरणीय नमुनाका रूपमा स्थापित गर्न सकिनेछ भन्ने दृढ विश्वासका साथ यो योजना सबैमाझ प्रस्तुत गरेका छौं।

धन्यवाद ।

.....
बिर बहादुर साह लेहरा
प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत
कटहरिया नगरपालिका

विषय सूची

परिच्छेद १ परिचय	9
१.१ पृष्ठभूमि.....	9
१.२ कटहरिया नगरपालिकाको समग्र-सन्दर्भ	9
१.२.१ कटहरिया नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्था	9
१.२.२ नगरपालिकाको सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था	10
१.२.३ कटहरिया नगरपालिकाको आर्थिक अवस्था :	11
१.२.४ कटहरिया नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्था :	12
१.२.५ कटहरिया नगरपालिकाको पूर्वाधारको अवस्था :	12
१.२.६ कटहरिया नगरपालिकाको शैक्षिक सन्दर्भ.....	13
१.२.७ नीतिगत प्रवन्ध	16
१.२.८ शिक्षा क्षेत्रको योजना.....	17
१.२.९ दिगोविकासका लक्ष्य र कटहरिया नगरपालिका	17
१.३ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका समस्या तथा चुनौतीहरू	18
१.४ शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि मुख्य अवसरहरू.....	19
१.५. पालिका शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण प्रक्रिया.....	19
१.५.१. शिक्षा योजना निर्माणमा विभिन्न स्रोत / सामग्रीहरूको अध्ययन तथा समिक्षा	20
परिच्छेद: दुई दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य	21
२.१ परिचय	21
२.२ दूरदृष्टि	21
२.४ लक्ष्य	21
२.५ उद्देश्य.....	21
२.६ रणनीतिहरू.....	21
२.७ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि	22
२.८ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण	23
परिच्छेद तिन: विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू	21
३. परिचय	28
३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	28
३.१.१. परिचय	28
३.१.२ प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको वर्तमान अवस्था	28
३.१.३ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका समस्याहरू :	29
३.१.४ उद्देश्यहरू	30
३.१.५ रणनीतिहरू.....	31
३.१.६ उपलब्धी तथा प्रमुख नतिजाहरू.....	31
३.१.७ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू.....	32
३.२ आधारभूत शिक्षा	33
३.२.१. परिचय	33
३.२.२. वर्तमान अवस्था.....	33

३.२.३. समस्या तथा चुनौती	34
३.२.४. उद्देश्यहरु	35
३.२.५ रणनीतिहरु	36
३.२.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा	37
३.२.७ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	39
३.३ माध्यमिक शिक्षा	40
३.३.१ परिचय	40
३.३.२ वर्तमान अवस्था	40
३.३.३ अवसर र चुनौतिहरु	41
३.३.४ उद्देश्यहरु	41
३.३.५ रणनीतिहरु	42
३.३.६ उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजाहरु	43
३.४ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	40
३.४.१ परिचय	45
३.४.२ वर्तमान अवस्था	46
३.४.३ चुनौतिहरु	46
३.४.४ उद्देश्य	47
३.४.५ रणनीति	47
३.४.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा	48
३.४.७ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य	49
परिच्छेद चार: अन्तर सम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरु	51
४.परिचय	51
४.१ पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मूल्याङ्कन	51
४.१.१. परिचय :	51
४.१.२. वर्तमान अवस्था	51
४.१.३. समस्या तथा चुनौतीहरु:	52
४.१.४ उद्देश्य	52
४.१.५ रणनीतिहरु	53
४.१.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा	53
४.१.७ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य	54
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	54
४.२.१ वर्तमान अवस्था	54
४.२.२ समस्या तथा चुनौतिहरु	55
४.२.३ उद्देश्यहरु	56
४.२.४ रणनीतिहरु	56
४.२.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा	57
४.२.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य	58
४.३ शैक्षिक समता र समावेशिकरण	59

४.३.१ परिचय	59
४.३.२ वर्तमान अवस्था	59
४.३.३ चुनौतीहरू	61
४.३.४ उद्देश्यहरू	62
४.३.५ रणनीतिहरू	62
४.३.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा	63
४.३.७ प्रमुख क्रियाकलाप	64
४.४ दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम	65
४.४.१ परिचय	65
४.४.२ वर्तमान अवस्था	65
४.४.३ चुनौतिहरू	66
४.४.४ उद्देश्य	66
४.४.५ रणनीतिहरू	66
४.४.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा,	67
४.४.७ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य	68
४.५ आपतकालिन तथा संकटकालिन अवस्थामा शिक्षा	69
४.५.१ परिचय	69
४.५.२ विपद्को अवस्था	69
४.५.३ चुनौतिहरू	69
४.५.४ उद्देश्यहरू	70
४.५.५ रणनीतिहरू	70
४.५.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा	71
४.५.७ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	71
४.६ बिद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	72
४.६.१ परिचय	72
४.६.२ वर्तमान अवस्था	72
४.६.३ चुनौतीहरू	73
४.६.४ उद्देश्य	73
४.६.५ रणनीतिहरू	73
४.६.६ उपलब्धि, नतिजा	73
४.६.७ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य	74
४.७ बिद्यालय सूचना तथा संचार प्रबिधि	74
४.७.१ परिचय	74
४.७.२ वर्तमान अवस्था	75
४.७.३ चुनौतीहरू	75
४.७.४ उद्देश्यहरू	76
४.७.५ रणनीतिहरू	76
४.७.६ नतिजा र उपलब्धि	76
४.७.७ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य	77
परिच्छेद पाँच : सुशासन तथा व्यवस्थापन	78

५. परिचय	65
५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास	78
५.१.१ वर्तमान अवस्था	78
५.१.२ समस्याहरु र चुनौतिहरु	79
५.१.३ उद्देश्यहरु	79
५.१.४ रणनीतिहरु	79
५.१.५ उपलब्धि, नतिजा	79
५.१.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य	80
५.२ स्थानिय शिक्षा योजना कार्यान्वयन प्रबन्ध	81
५.२.१ परिचय	81
५.२.२ वर्तमान अवस्था	81
५.२.३ समस्या तथा चुनौतीहरु	81
५.२.४ उद्देश्यहरु	82
५.२.५ रणनीतिहरु	82
५.२.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा,	83
५.२.७ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य	83
परिच्छेद छ : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन	84
६.१ परिचय	84
६.२ वर्तमान अवस्था	84
६.३ उद्देश्यहरु	84
६.४ रणनीतिहरु	85
६.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा	85
६.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य	85
परिच्छेद सात- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	91
७.१ परिचय	91
७.२ वर्तमान अवस्था	91
७.३ चुनौतीहरु	91
७.४ उद्देश्यहरु	92
७.५ रणनीतिहरु	92
७.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा	92
७.७ अनुगमन क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य	93

परिच्छेद: १

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

विद्यालय शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नेपालको संविधान २०७२ र राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ मा समान पहुँच, गुणस्तर, सहभागिता, र समावेशीकरणलाई प्राथमिकता दिइएको छ। सङ्घीय सरकारले लागू गर्दै "विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना" सङ्घ, प्रदेश, र स्थानीय तह बिचको सहकार्यद्वारा शिक्षा प्रणालीलाई सबल बनाउने मार्गदर्शन प्रदान गरेको छ। संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले आधारभूत र माध्यामिक शिक्षाको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रत्यायोजन गरेसँगै नगर स्तरीय शिक्षा योजना निर्माण महत्त्वपूर्ण भएको छ। कटहरिया नगरपालिकाले शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, र समावेशीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्दै छात्रा लक्षित साइकल वितरण, छात्रवृत्ति, दलित बालबालिकाका लागि निःशुल्क शिक्षा, तथा विपन्न विद्यार्थीहरूका लागि विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको छ। कोभिड १९ तथा जलवायुजन्य जोखिमलाई समेत सम्बोधन गर्दै नगरपालिकाले सन्-२०८१/२०८२ देखि २०८५/०८६ का लागि स्रोत सहितको शिक्षा क्षेत्र योजना तयार पारेको छ, जसले दिगो, समावेशी, र गुणस्तरीय शिक्षामा योगदान पुर्‍याउने अपेक्षा गरिएको छ।

१.२ कटहरिया नगरपालिकाको समग्र-सन्दर्भ

स्थानीय सरकार; नेपालीजनताको त्याग, बलिदान र लामो संघर्षको उपलब्धि हो। बलिदानीपूर्ण संघर्षबाट प्राप्त र ऐतिहासिक संविधानसभाबाट जारी भएको नेपालको संविधान २०७२ अनुसार स्थापितस्थानीय तहका अधिकारहरूलाई अभ्याससँगै स्थानिय निकायहरूको पुन संरचनाको लागी गठन गरेको उच्च स्तरीय आयोगले २०७३ पुष २२ मा नेपाल सरकारलाई बुझाएको प्रतिवेदन नेपाल सरकारले परिमार्जन गरी २०७३ फागुन २७ गतेबाट स्थानीय तह लागु गर्ने निर्णय अनुसार नेपालको तत्कालिन मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गतको जिल्ला रौतहट साविक गा.वि.स.हरू भसेढवा, हथियाही, बिर्तीप्रस्टोका, कटहरिया, बगही, पिपरा पोखरीया समायोजन गरी कटहरिया नगरपालिका गठन गरिएको हो। साविकको भसेढवा गा.वि.स.लाई १ र २ न., बिर्तीलाई ३ न. वडामा त्यसै कटहरिया गा.वि.स.लाई ४ र ५ न., बगही लाई ६ र ७ न. वडामा र पिपरा पोखरीयालाई हालको ८ र ९ वडामा विभाजन गरी जम्मा ९ वटा वडा बनाइएको छ। यसको कार्यलय रौतहटकै चर्चित बजार कटहरियामा रहेको छ। यस पालिकाको साक्षरता दर ५५.९ प्रतिशत मात्र रहेको छ।

तालिका न. १, वडागत महिला र पुरुष विवरण

वडा	१	२	३	४	५	६	७	८	९
पुरुष	३४०७	४३३२	२१३१	३११९	३२६९	१८२६	१८०६	१९५५	१६४४
महिला	३२३२	४२४२	१९९४	२९३१	२९९३	१७४६	१८१८	१८८६	१४९०

स्रोत: जनगणना २०७८

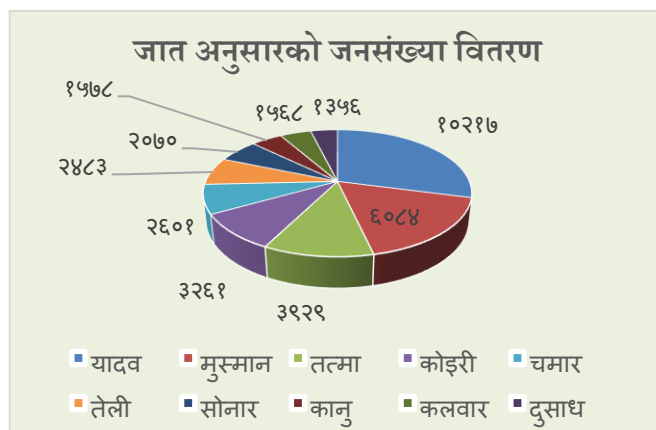
१.२.१ कटहरिया नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्था

रौतहट जिल्लाको स्थानीय तहहरू मध्ये कटहरिया नगरपालिका एक हो। नेपालको संविधान २०७२ अनुसार नेपाललाई सङ्घीय संरचनामा पुनः संरचना गरे सँगै वि.सं.२०७३ मा यस नगरपालिकाको स्थापना भएको हो। जसको क्षेत्रफल ४०.६९ वर्ग किलोमिटर रहेको छ भने चौतर्फी सिमानामा पूर्वमा गरुडा नगरपालिका, वृन्दावन नगरपालिका, पश्चिममा मौलापुर नगरपालिका तथा फतुवा विजयपुर नगरपालिका र उतरमा गुजरा नगरपालिका दक्षिणमा देवाहीगोनाही नगरपालिका रहेको छ। केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस नगरपालिकाको जम्मा घरधुरी ७४४२ र जम्मा जनसंख्या ४५८२१ मध्ये

२३४८९ पुरुष र महिला २२३३२ रहेको छ । यो नगरपालिका अन्तर्गत २४ वटा विद्यालयहरू रहेका छन् । यो नगरपालिका सापेक्षिक हिसावले तिब्र विकास भइरहेको नगरपालिका हो । यो नगरपालिका तराई प्रदेशमा अवस्थित छ । यो समतल भाग भएकोले उब्जनी योग्य जमिन प्रशस्त रहेको छ । यसको हावापानी आर्द्र समितोषण जलवायु छ, वर्षा याममा धेरै पानी पर्ने भए पनि गर्मीमा अति गर्मी र जाडोमा अति नै जाडो मौसम रहने गर्दछ । यस नगरपालिकाको सबै वडामा सडकको पहुँच तथा विस्तार गरिएको

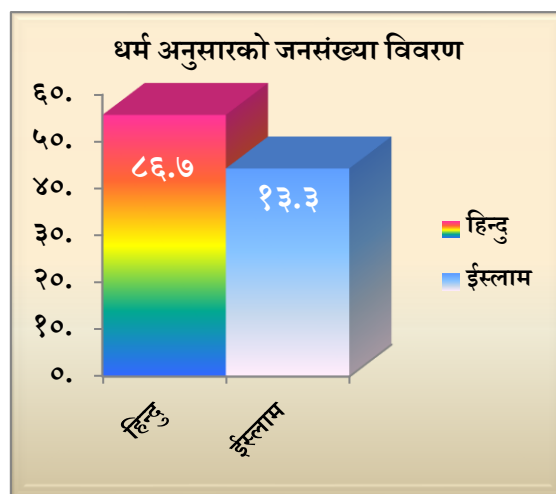
१.२.२ नगरपालिकाको सामाजिक तथा संस्कृति अवस्था

जातजाती:- राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यो पालिकामा जातिको आधारमा विषलेक्षण गर्ने हो भने यहाँको छविमा विभिन्न जातका मानिसहरूको संख्या देखाइएको छ। सबैभन्दा धेरै संख्या 'यादव' जातिको देखिन्छ, जुन १,०२,२१७ छ। त्यसपछि 'मुसलमान' को संख्या ६,०८४ रहेको छ। 'तत्मा' को संख्या ३,९२१, 'कोइरी' को ३,२६१, 'चमार' को २,६०१ र 'तेली' को २,४८३ रहेको छ। 'सोनार' को संख्या २,०७० छ भने 'कानु' र 'कलवार' दुवैको संख्या १,५७८ रहेको छ। अन्तिममा, 'दुसाध' जातिको संख्या १,३५६ देखाइएको छ।

धर्म- धर्म अनुसारको जनसङ्ख्याको विषलेक्षण गर्ने हो भने हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको कुल प्रतिशत ८६.७ रहेको छ । त्यसैले इस्लाम धर्मावलम्बीहरूको कुल प्रतिशत १३.३ प्रतिशत रहेको छ, यस तथ्याङ्कले देखाउँछ कि हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको सङ्ख्या इस्लाम धर्मावलम्बीहरूको तुलनामा बढी छ।

प्रतिशत रहेको छ, यस तथ्याङ्कले देखाउँछ कि हिन्दु

भाषा:

तालिका अनुसार 'बजिका' भाषा बोल्नेको संख्या सबैभन्दा धेरै १५.२ प्रतिशत छ, जसमा पुरुष १५.३ प्रतिशत र महिला १५.० प्रतिशत छन्। दोस्रोमा 'भोजपुरी' भाषाका वक्ताहरू २.७ प्रतिशत छन्, जसमा पुरुष २.६ प्रतिशत र महिला २.७ प्रतिशत छन्। 'बजिका' भाषा बोल्नेहरूको संख्या ०.८ प्रतिशत छ, जुन पुरुष र महिला दुवैमा समान छ।

'नेपाली' र 'मैथिली' दुवै भाषाका वक्ताहरू ०.५ प्रतिशत छन्, र पुरुष तथा महिलाको संख्या पनि समान छ। 'उर्दु', 'खस' र 'मुसलमान' (यद्यपि 'मुसलमान' भाषा नभई एक समुदाय हो, यहाँ भाषाको रूपमा राखिएको देखिन्छ) भाषा बोल्नेहरूको संख्या ०.१ प्रतिशत छ, र यसमा पनि पुरुष तथा महिलाको प्रतिशत समान छ ।

धार्मिक हिसाबले मनाइने मुख्य चाडपर्वहरूमा दशै, तिहार, छठ, होली, माघे सङ्क्रान्ती, शिवरात्री, झिझिया पर्व, समाचकवा, र

भाषाको आधारमा जनसंख्या वितरण

विभिन्न मेलाहरु हिन्दु धर्मालम्बीहरुले मनाउने गर्दछन् भने इद, बकरिद, सोभरात, मोहरम, जुमा, यी मुख्य चाडपर्वहरु मुस्लिम धर्म मान्ने घरपरिवारहरुले मनाउने गरेका छन् ।

१.२.३ कटहरिया नगरपालिकाको आर्थिक अवस्था :

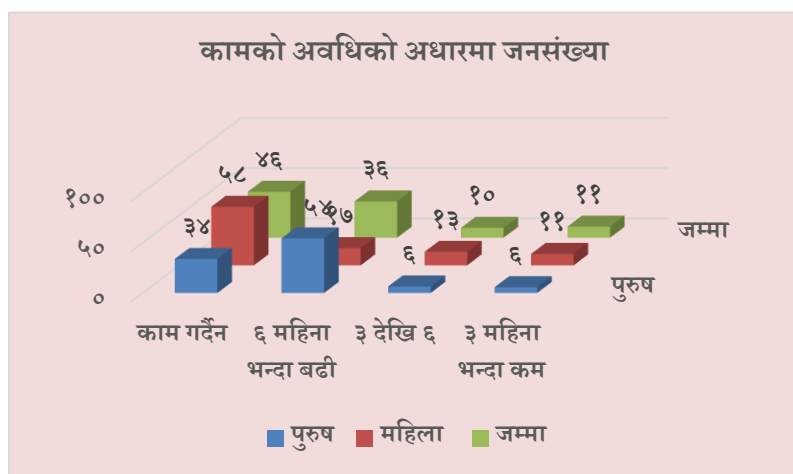
आर्थिक गतिविधिहरु

यस नगरपालिका रौतहट जिल्ला एउटा प्रमुख पुरानो बजार रहेको पालिका हो यहा कटहरिया बजार पुरानो बजारको रुपमा रहेको छ । यस नगरपालिका समतल र खेती योग्य जमिनहरु एकदमै उब्जाउ रहेकोले किसानहरु खेति तथा पशुपालनमा निर्भर छन् भने अरु पेशा, व्यवसायमा आबद्ध छन् ।

क) काम अवधिको आधारमा जनसंख्या विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ग्राफ अनुसार, 'काम गर्दैन' वर्गमा पुरुषको संख्या ३४, महिलाको संख्या ५८ र जम्मा ८६ देखिन्छ। यो समूहमा महिलाको संख्या पुरुषको भन्दा निकै बढी छ। '६ महिना भन्दा बढी' काम गर्ने वर्गमा पुरुष ५४, महिला १९ र जम्मा ७३ छन्। यस समूहमा पुरुषको संख्या महिलाको भन्दा बढी छ। '३ देखि ६ महिना' काम गर्ने वर्गमा पुरुष ६, महिला १३ र जम्मा १९ जना छन्। यहाँ महिलाको संख्या पुरुषको भन्दा बढी छ। अन्त्यमा, '३ महिना भन्दा कम' काम गर्ने वर्गमा पुरुष ६, महिला ११ र जम्मा १७ जना छन्। यस समूहमा पनि महिलाको संख्या पुरुषको भन्दा बढी देखिन्छ।

समग्रमा हेर्दा, काम नगर्ने र छोटो अवधिको लागि काम गर्ने वर्गमा महिलाको संख्या बढी देखिन्छ, जबकि ६ महिनाभन्दा बढी काम गर्ने वर्गमा पुरुषको संख्या उल्लेखनीय रूपमा बढी छ ।

ख) पेशाको आधारमा जनसंख्या विवरण

पेशा	वन तथा माछापालन	श्रमिक	शिल्प र सम्बन्धित व्यापारिक कामदारहरू	व्यापारिक कामदारहरू	सेवा बिक्री गर्ने कामदारहरू	प्रबन्धकहरू	पेशेवरहरू	बिरुवा तथा मेसिन अपरेटर र एसेम्बलरहरू	प्राविधिक तथा सहयोगी पेशेवरहरू	कार्यालय सहायकहरू	सशस्त्र बलहरू
प्रतिशत	४३.४	३५.३	९.२	४.२	२.९	२.०	१.७	०.६	०.४	०.२	०.१

माथिको तालिका अनुसार, सबैभन्दा धेरै प्रतिशत 'वन तथा माछापालन' पेशामा संलग्न छन्, जुन ४३.४ प्रतिशत छ। त्यसपछि 'श्रमिक' वर्गमा ३५.३ प्रतिशत जनसंख्या संलग्न देखिन्छ। शिल्प र सम्बन्धित व्यापारिक कामदारहरू' को प्रतिशत ९.२ छ भने 'व्यापारिक कामदारहरू' को ४.२ प्रतिशत रहेको छ। 'सेवा बिक्री गर्ने कामदारहरू' २.९ प्रतिशत छन्। प्रबन्धकहरू' १.० प्रतिशत र 'पेशेवरहरू' ०.७ प्रतिशत छन्। 'बिरुवा तथा मेसिन अपरेटर र एसेम्बलरहरू' को प्रतिशत ०.६ छ, जबकि 'प्राविधिक तथा सहयोगी पेशेवरहरू' ०.४ प्रतिशत छन्। कार्यालय सहायकहरू' ०.२ प्रतिशत र 'सशस्त्रबलहरू' ०.१ प्रतिशत मात्र छन्, जुन सबैभन्दा कम प्रतिशत हो। समग्रमा हेर्दा, प्राथमिक क्षेत्र (वन तथा माछापालन) र श्रममा आधारित पेशाहरूमा जनसंख्याको ठूलो हिस्सा संलग्न रहेको देखिन्छ, जबकि उच्च प्राविधिक वा व्यवस्थापकीय पेशाहरूमा संलग्न जनसंख्याको प्रतिशत कम छ।

१.२.४ कटहरिया नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्था :

यो कटहरिया नगरपालिका मधेस प्रदेशको जिल्ला रौतहटमा मा जिल्लाको सदरमुकामको नजिक नगरपालिका हो । यो नगरपालिका तराईमा पर्ने हुनाले गर्मीमा ४० डिग्री भन्दा माथि र जाडो मा १५ डिग्री भन्दा पनि कम तापक्रम हुने गर्दछ । यस पालिकामा केही सानो बगैँचा तथा निजी वन बाहेक अरू ठुलो वनजंगल छैन ।

नदी- कटहरिया नगरपालिकाका नदी, खोलानाला, र पोखरीहरू विभिन्न जलचर र पशुपन्छीहरूको सुरक्षित वासस्थानको रूपमा रहेका छन् । यी जलस्रोतहरू पशुहरूलाई पानी पिउन र किसानहरूलाई सिँचाइका लागि उपयोगी छन् । तर, मानव बस्तीको विस्तार, अनुत्पादक पशुहरूको चरिचरण, र अव्यवस्थित बसोबासका कारण प्राकृतिक जल क्षेत्रहरू सुक्ने तथा फोहोर र ढलका कारण नदी तथा खोलाको स्वरूप बिग्रने सम्भावना छ । कटहरिया नगरपालिकामा भएर बग्ने खोलाहरूमा, लालवकैया र सोनी आदि प्रमुख नदी तथा खोलाहरू हुन ।

धार्मिक तथा पर्यटन-

यो कटहरिया नगरपालिकामा धार्मिक आस्था बोकेका महादेव तथा वौधिमार्ई मन्दिरहरू । त्यसैतै इस्लाम धर्मालम्बिहरूको आस्थाका धरोहरहरू जस्तै मस्जिद पनि रहेको छ।

१.२.५ कटहरिया नगरपालिकाको पूर्वाधारको अवस्था :

क) स्वास्थ्य

मधेस प्रदेश अन्तर्गत तराईमा अवस्थित कटहरिया नगरपालिकाको स्वास्थ्य अवस्था मध्यम देखिन्छ, जहाँ स्वास्थ्य सेवाको पहुँच मिश्रित पाइन्छ। नगरपालिकाका सबै जसो वडाहरूमा स्वास्थ्य चौकीहरू सञ्चालनमा रहेका छन् भने निजी फार्मसी, क्लिनिक तथा पोलीक्लिनिकहरूले पनि सेवा प्रदान गरिरहेका छन्। ग्रामीण क्षेत्रहरूमा स्वास्थ्य सेवा सीमित तथा साधारण स्तरको रहेको देखिन्छ, भने नगरपालिकाको केन्द्र र बजार क्षेत्रमा सरकारी तथा निजी स्वास्थ्य संस्थाहरूको पहुँच तुलनात्मक रूपमा राम्रो छ। यद्यपि, आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा स्वीकृत दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरूको सङ्ख्या अपूरो छ। स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सर्वेक्षणअनुसार, करिब आधा जनसङ्ख्याले निजी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूबाट स्वास्थ्य सेवा लिएको देखिन्छ। विशेष गरी, आर्थिक रूपमा सबल तथा पहुँच भएका व्यक्तिहरूले मात्र निजी स्वास्थ्य सेवाको पूर्ण रूपमा लाभ उठाउन सक्ने अवस्था छ।

यो पालिकाको हरेक वडाहरूमा रहेका स्वास्थ्य चौकीहरूले दिने सेवाहरू

- गाउँघर क्लिनिक र नियमित खोप
- ओपिडी सेवा
- मातृ शिशु स्याहार सेवा

- नवजात शिशु स्याहार सेवा
- परिवार नियोजन सेवा
- किशोर किशोरी परामर्श सेवा
- भिटामिन र जुखाको औषधी वितरण सेवा
- क्षयरोग पहिचान र औषधी वितरण
- बाल पोषण सेवा
- अन्य महामारी नियन्त्रण सम्बन्धी सेवाहरू

ख) खानेपानी तथा सरसफाई

यो नगरपालिका नगरवासीहरूले खास गरी खानेपानीको स्रोत भनेको हाते पाइप भए ता पनि यस पालिकाको मुख्य बजार कटहरियामा खानीपानी प्रशोधित खाने पानीको पाइपलाइन पुगेको छ । त्यस पाइपलाइनले बजार र नजिकका बडा नम्बर ४,५ र केहि मात्रामा ३ वडा लभावन्तित रहेको छ ।

ग) पूर्वाधार र विकास

कटहरिया नगरपालिका रौतहट जिल्लाका अन्य नगरपालिकाहरूको तुलनामा तुलनात्मक रूपमा समृद्ध नगरपालिका हो। यस नगरपालिकालाई नेपालकै प्रमुख सडक सञ्जालसँग जोड्ने पालिका हो यस पालिका रौतहट जिल्लाको सदरमुकामसँग जोड्ने वीरेन्द्र राजमार्ग र महेन्द्र राजमार्ग जोड्ने धनसर सडक खण्ड रहेको छ । नगरभित्र विभिन्न वडागत स्वास्थ्य संस्थाहरू रहेका छन्, जसले आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिरहेका छन् भने केही सघन उपचार आवश्यक परेमा बिरगंज र गौर जिल्लाका सदरमुकाममा अवस्थित सरकारी तथा संस्थागत स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न सकिन्छ जुन यहा वटा सजिलै र नजिक पनि छ ।

नगरपालिका भित्रका बासिन्दाहरूलाई शुद्ध खानेपानी उपलब्ध गराउन हाते धारा तथा विभिन्न खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण तथा सञ्चालन भइरहेका छन्। कटहरिया नगरपालिकाका हरेक वडा विद्युतीय सञ्जालमा जोडिएका छन्, साथै केही घरधुरीहरूले वैकल्पिक ऊर्जाका रूपमा सौर्य ऊर्जा (सोलारत) को प्रयोग गरिरहेका छन् ।

नगरपालिकाको सञ्चार पहुँच समेत सबल रहेको छ। यहाँ हुलाक सेवा इकाइहरू सञ्चालनमा छन् भने अधिकांश नागरिकलाई पत्रपत्रिका तथा इन्टरनेट सेवा सहज रूपमा उपलब्ध छ। वित्तीय पहुँचको हिसाबले पनि कटहरिया नगरपालिका अगाडि रहेको छ। विशेष गरी लौकाहा बजारमा एन.आई.सि बैङ्क, सहकारी तथा अन्य वित्तीय संस्थाहरू सञ्चालनमा छन्, जसले नगरवासीहरूलाई सहज वित्तीय कारोबार गर्न सहयोग पुराइरहेका छन् । यसरी भौतिक पूर्वाधार, सञ्चार, स्वास्थ्य, वित्तीय सेवा, तथा ऊर्जा पहुँचको हिसाबले कटहरिया नगरपालिका समृद्ध नगरपालिकाको रूपमा अगाडि बढिरहेको छ।

१.२.६ कटहरिया नगरपालिकाको शैक्षिक सन्दर्भ

नेपालको संविधान २०७२ र राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ को प्रावधान अनुरूप यस नगरपालिकामा रहेको सबै बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, सहभागिता, र समावेशी बनाउनको लागि २० ओटा विद्यालय मार्फत शैक्षिक गतिविधिहरू सञ्चालन गरिरहेको छ ।

तालिका न. ३ विद्यालयको विवरण

कक्षागत रुपमा सञ्चालित विद्यालयहरूको विवरण	ईसिईडी	१-५ कक्षा	६-८ कक्षा	९-१० कक्षा	११-१२ कक्षा
कक्षागत र तहगत जम्मा विद्यालय सङ्ख्या (सबै प्रकारका)	३१	१७	३	२	२
कक्षागत र तहगत सबै प्रकारका सामुदायिक जम्मा विद्यालय सङ्ख्या	२४	१०	५	३	२
जम्मा सामुदायिक विद्यालयमध्ये अनुमति प्राप्त कक्षा र तहगत विद्यालय सङ्ख्या (शून्य दरबन्दी भएका)	०	३	०	०	०
जम्मा सामुदायिक विद्यालयमध्ये विशेष विद्यालयहरूको सङ्ख्या (विभिन्न अपाङ्गताका भएका बालबालिकाका लागि)	०	०	०	०	०
जम्मा सामुदायिक विद्यालयमध्ये धार्मिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या	०	०	०	०	०

उक्त विवरणका आधारमा कटहरिया नगरपालिकामा विभिन्न तहका विद्यालयहरूको सङ्ख्यात्मक अवस्था विश्लेषण गर्दा, प्राथमिक तह देखि माध्यामिक तहसम्मको शिक्षामा सामुदायिक विद्यालयहरूको प्रमुख भूमिका देखिन्छ। नगरपालिकामा कुल ३१ विद्यालय सञ्चालनमा छन्, जसमा २० वटा सामुदायिक र १० वटा संस्थागत रहेको छ । खास गरी सामुदायिक विद्यालय तर्फ ईसिईडी (बाल विकास केन्द्र) रहेका २४ वटा छन्, कक्षा १-५ सम्मका १० वटा सामुदायिक विद्यालय हुन्। कक्षा ६-८ तहका विद्यालय केवल ५ वटा मात्र रहेका छन्, जुन पूर्ण रूपमा सामुदायिक विद्यालय नै हुन्। त्यस्तै, कक्षा ९-१० कक्षाको ३ वटा र कक्षा ११-१२ का २ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू रहेका छन् । अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष विद्यालयको सङ्ख्या केवल १ वटा मात्र छ, जसले समावेशी शिक्षाको अभाव देखाउँछ। धार्मिक शिक्षा दिने विद्यालयहरूको व्यवस्था हुन सकेका छैन । धार्मिक शिक्षा प्रदान गर्ने विद्यालयहरू सरकारी मापदण्ड भित्र आउन सकेका छैन ।

तालिका न. ४ विद्यार्थी सङ्ख्या र भर्ना प्रवृत्ति

विद्यार्थी विवरण (Students details)	ईसिईडी			१-५ कक्षा			६-८ कक्षा			९-१० कक्षा			११-१२ कक्षा		
लिंग	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	४३३	३८६	८१९	३७७	३५४	७३१	१३०	११८	२४९	६६०	७६	१४२	९५	८५	१८०

विद्यार्थी विवरण (Students details)	ईसिडी			१-५ कक्षा			६-८ कक्षा			९-१० कक्षा			११-१२ कक्षा		
लिङ्ग	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	३८७	३१३	७००	३६०५	३३४०	६९४५	१२७५	१११८	२३९३	६६०	७६२	१४२२	९५	८५	१८०
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत दलित विद्यार्थी सङ्ख्या	९५	६३	१५८	७४६	७५७	१५०३	२१३	२६६	४७९	१२०	१३०	२५०	४६	५६	१०२
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत दलित विद्यार्थी सङ्ख्या	९३	५८	१५१	७४३	७४९	१४९२	२१३	२६३	४७६	१२०	१३०	२५०	४६	५६	१०२
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत अपाङ्गता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या	०	०	०	५	९	१४	०	२	२	०	०	०	०	०	०
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत अपाङ्गता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या	०	०	०	५	९	१४	०	२	२	०	०	०	०	०	०
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत तोकिएका २२ जनजाति विद्यार्थी सङ्ख्या	३६	४३	७९	२२७	२२१	४४८	१६५	१६१	३२६	१०८	१५७	२६५	१०४	१०१	२०५
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत तोकिएका २२ जनजाति विद्यार्थी सङ्ख्या	३६	४१	७७	२२७	२२१	४४८	१६५	१६१	३२६	१०८	१५७	२६५	१०४	१०१	२०५

यो विद्यार्थी विवरण तालिकाको प्रतिशतमा विश्लेषण गर्दा केही मुख्य कुराहरू देखिन्छन्। पहिलो, कुल विद्यार्थीमध्ये अधिकांश (लगभग ९५.४ प्रतिशत) सामुदायिक विद्यालयहरूमा अध्ययनरत छन्। यो प्रवृत्ति दलित (लगभग ९७.४ प्रतिशत सामुदायिकमा) र तोकिएका जनजाति (लगभग ९७.७ प्रतिशत सामुदायिकमा) जस्ता विशेष समूहका विद्यार्थीहरूको हकमा पनि लगभग उस्तै छ। दोस्रो, विद्यार्थीहरूको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा (कुल विद्यार्थीको लगभग ५६ प्रतिशत) कक्षा १-५ मा केन्द्रित छ। त्यसपछि कक्षा ६-८ मा लगभग २६ प्रतिशत, कक्षा ९-१० मा लगभग १०.६ प्रतिशत, ईसीडीमा लगभग ६ प्रतिशत र सबैभन्दा कम कक्षा ११-१२ मा (लगभग १.३ प्रतिशत) विद्यार्थीहरू रहेका छन्। तेस्रो, विशेष समूहहरू हेर्दा, कुल विद्यार्थीमध्ये दलित समुदायका

विद्यार्थीहरूको उपस्थिति करिब १७.६ प्रतिशत र तोकिएका ११ जनजाति समुदायका विद्यार्थीहरूको उपस्थिति करिब ७.४ प्रतिशत रहेको छ। अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या भने नगण्य (कुलको ०.१ प्रतिशत भन्दा कम) देखिन्छ। चौथो, लैंगिक हिसाबले समग्रमा छात्राहरू (लगभग ५१.२ प्रतिशत) को संख्या छात्रहरू (लगभग ४८.८ प्रतिशत) भन्दा थोरै बढी छ। कक्षा १-५ मा छात्र र छात्राको अनुपात लगभग बराबर छ भने कक्षा ६-८ र ९-१० मा छात्राहरूको उपस्थिति छात्रहरूको तुलनामा क्रमशः करिब ८.६ प्रतिशत र ७.२ प्रतिशत ले बढी देखिन्छ। कक्षा ११-१२ मा भने दुवैको संख्या बराबर छ।

तालिका न. ५ शिक्षक सङ्ख्या र प्रवृत्ति

तहगत शिक्षक	स्वीकृत र राहत			पालिकाबाट			टिपिडि लिएको		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
पूर्व प्र.वि./बा.वि.के	२४	०	२४						
आधारभूत (१-५)	२७	५७	८४	६	११	१	३	४५	४८
आधारभूत (६-८)	३	३	६	०	१	०	३	३	३
माध्यमिक (९-१०)	०	१०	१०	०	०	०	०	७	७
माध्यमिक (११-१२)	०	२	२	०	०	०	०	२	२

(स्रोत- शिक्षा शाखा, EMIS 2081,)

प्रस्तुत शिक्षक तालिकाले स्वीकृत र राहत र पालिकाबाट नियुक्ती गरिएको शिक्षकहरूको विवरण प्रस्तुत गरेको छ । सो विवरणलाई विशलेषण गर्दा 'स्वीकृत र राहत' अन्तर्गत कुल १२६ शिक्षक (५४ महिला, ७२ पुरुष) छन्, जसमा पूर्व प्रा.वि.का सम्पूर्ण २४ शिक्षक महिला हुन् भने माध्यमिक तह (९-१२) का सबै १२ शिक्षक पुरुष छन्। 'पालिकाबाट' श्रेणीमा कुल १८ शिक्षक (६ महिला, १२ पुरुष) छन्, जो प्रायः आधारभूत तह (१-५) मा केन्द्रित छन्। 'टिपिडि तालिम लिइएको' महलमा कुल ६० शिक्षक छन्, जसमा आधारभूत (१-५) मा ३ महिला र ४५ पुरुष, र माध्यमिक तह (९-१२) मा ९ पुरुष मात्र छन्। आधारभूत (६-८) तहमा 'टिपिडि तालिम लिइएको' अन्तर्गत ३ महिला र ३ पुरुषको जम्मा ३ देखाइनुले तालिकामा गणितीय असंगति देखिन्छ। पूर्व प्रा.वि. तहका लागि 'पालिकाबाट' र टिपिडि तालिम लिइएको' महलमा कुनै सङ्ख्या उल्लेख गरिएको छैन।

१.२.७ नीतिगत प्रबन्ध

नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षा अधिकारलाई मौलिक हकको रूपमा परिभाषित गर्दै अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ लाई कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। यस ऐनअनुसार आधारभूत (१-८ कक्षा) तथा माध्यमिक (९-१२ कक्षा) तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य गरिएको छ, जसको प्रमुख कार्यान्वयन जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई एकल अधिकारको रूपमा संविधानले व्यवस्था गरेको छ । कटहरिया नगरपालिकाले यस कानुनी व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा लागू गर्न दीर्घकालीन शिक्षा योजना तथा नीतिहरू तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP) अनुसार शिक्षामा समता, गुणस्तर र सक्षमता वृद्धि गर्ने लक्ष्य राखिएको छ, तर स्थानीय तहको प्रभावकारी कार्यान्वयन अभावका कारण सिकाइ उपलब्धिमा अपेक्षित सुधार केही देखिएका छन् । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ अनुसार प्रत्येक बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गराउने, गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने, र उनीहरूको निरन्तर सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने दायित्व स्थानीय तहको हो। तथापि, कटहरिया नगरपालिकामा आधारभूत तहमा विद्यार्थीहरूको पहुँचमा सुधार भए पनि कक्षा १० र १२ मा विद्यार्थी टिकाइ दर न्यून देखिनु स्थानीय सरकारको उत्तरदायित्वप्रति गम्भीर समीक्षा आवश्यक रहेको सङ्केत गर्दछ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहलाई शिक्षासम्बन्धी नीति निर्माण, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा सुधारका लागि पूर्ण अधिकार प्रदान गरेको छ। तसर्थ, कटहरिया नगरपालिकाले आफ्नो शिक्षा नीतिलाई अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐनसँग समायोजन गर्दै निम्न सुधारहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ। तर त्यसका लागि आवश्यक स्रोत साधन तथा प्राविधिक दक्षताको अभावका कारण योजना कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू देखिएका छन्। विशेष गरी, स्रोत केन्द्रहरूको विघटनपछि वैकल्पिक शिक्षक सहायता प्रणालीको खाँचो महसुस गरिएको छ। विद्यालय शिक्षाको दीर्घकालीन सुधारका लागि स्थानीय सरकार, शिक्षक, अभिभावक, र समुदायबिचको साझेदारी आवश्यक छ। साथै, नीति निर्माणमा स्थानीय तहले सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्दै विद्यालय शिक्षामा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार, गुणस्तरीय सिकाइ सामग्री, र शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गर्न दीर्घकालीन योजना बनाउनुपर्ने देखिन्छ। यसर्थ, कटहरिया नगरपालिकाले आफ्नो शिक्षासम्बन्धी नीति, स्रोत साधनको परिचालन, शिक्षक व्यवस्थापन तथा विद्यार्थी सिकाइ सुधारका कार्यक्रमहरू सङ्घीय कानून तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन अनुरूप परिमार्जन गर्दै व्यावहारिक योजना तर्जुमा गर्न आवश्यक छ। स्थानीय स्तरमा विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त नीति निर्देशनलाई स्थानीय आवश्यकतासँग जोडेर दीर्घकालीन समाधान खोजिनुका साथै कटहरिया नगरपालिकाले विद्यालय शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ अनुरूप बनाउँदै शिक्षामा समान पहुँच, गुणस्तरीयता र उत्तरदायित्व वृद्धि गर्नका लागि विद्यालय शिक्षा योजना तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन रणनीति अवलम्बन गर्न आवश्यक देखिन्छ।

१.२.८ शिक्षा क्षेत्रको योजना

शिक्षा सम्बन्धी आवधिक योजनाहरू शिक्षा क्षेत्रमा समता, गुणस्तर, सुशासन, र सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने लक्ष्य राखेको थियो। सङ्घीय संरचनाको कार्यान्वयनसँगै आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षाको प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण गरिएको छ। यस योजनाले विद्यार्थी भर्ना दर तथा कक्षा ८ सम्मको टिकाइ दरमा उल्लेखनीय सुधार ल्याए पनि कक्षा १० र १२ मा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सकेन। गुणस्तरीय शिक्षाको लागि पाठ्यक्रम परिमार्जन, शिक्षक तालिम, र समावेशी शिक्षा योजनाहरू सञ्चालन गरिए तापनि विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिमा उल्लेखनीय वृद्धि देखिएन। सङ्घीय संरचनाको सङ्क्रमणकालीन अवस्थाले कार्यक्रम कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू थप्यो। विशेष गरी, विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न तीन तहका सरकारहरू बिचको स्पष्ट जिम्मेवारी निर्धारण, अनुगमन प्रणाली सुधार, र शिक्षक सहायता प्रणालीको आवश्यक देखिएको छ। तसर्थ, शिक्षा क्षेत्रमा दिगो सुधारका लागि स्थानीय सरकार, शिक्षक र समुदायको भूमिकालाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यक छ। त्यसलाई मध्यनजर गरी शिक्षा क्षेत्रको योजना बनाउनु पर्ने आवश्यकता महसुस भएको हो।

१.२.९ दिगो विकासका लक्ष्य र कटहरिया नगरपालिका

नेपाल सरकारले सन् २०३० सम्मका लागि दिगो विकास लक्ष्य (SDG) प्राप्त गर्ने प्रतिबद्धता जनाइसकेको छ। विशेष गरी, SDG लक्ष्य ४ को रूपमा "सबैका लागि समावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्ने" उद्देश्य राखिएको छ। नेपालले सन् २०१५ को इन्चोन घोषणापत्र र संयुक्त राष्ट्रसङ्घको साधारण सभाको निर्णय अनुरूप नेपाल राष्ट्रिय कार्य ढाँचा तयार गरी यस लक्ष्यलाई कार्यान्वयन गरिरहेको छ। यस कार्य ढाँचाले नेपालको संविधान अनुसार शिक्षालाई मौलिक हकका रूपमा स्थापित गर्दै सबै नागरिकलाई गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध गराउने राज्यको जिम्मेवारीलाई स्पष्ट पारेको छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ अनुसार कटहरिया नगरपालिका शिक्षाका सबै तहमा समावेशी, समान पहुँचयुक्त, गुणस्तरीय र उत्तरदायी शिक्षा व्यवस्था गर्न बाध्यकारी रूपमा जिम्मेवार छ। विशेष गरी, नगरपालिकाले निर्धारण गरिएका SDG सूचकहरू अनुसार विद्यालय शिक्षामा पहुँच, भर्ना दर, विद्यार्थी टिकाइ दर, लैङ्गिक

समानता, अपाङ्गता भएका बालबालिकाको समावेशिता, विद्यालय पूर्वाधार, शिक्षक क्षमता विकास जस्ता सूचकहरूमा प्रगति गर्नुपर्छ। नेपाल सरकारले सन् २०१९, २०२२, २०२५ र २०३० का आधार वर्ष राखेर शिक्षा क्षेत्रको वार्षिक समीक्षा गर्दै आएको छ। यस समीक्षाले देखाएको तथ्याङ्कअनुसार, अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ को कार्यान्वयनले गरिब, सीमान्तकृत र आर्थिक रूपमा पछाडि परेका समुदायका बालबालिकाहरूको विद्यालय शिक्षामा पहुँच वृद्धि भएको देखिए तापनि सिकाइ उपलब्धिमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेको समस्या औँल्याएको छ। यस सन्दर्भमा, कटहरिया नगरपालिकाले दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न पालिकागत रूपमा विद्यालय शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर सुधार – विद्यालय भर्ना दर र शिक्षामा टिकाइ दर बढाउने, शिक्षकको दक्षता अभिवृद्धि गर्ने, र शिक्षामा नवीनतम प्रविधिको प्रयोग बढाउने। सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारका शिक्षासम्बन्धी निर्देशिकाहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै विद्यालय शिक्षाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली सुदृढ गर्ने। विद्यालयको भर्ना, उपस्थिति, सिकाइ उपलब्धि, शिक्षण स्रोत साधन तथा बजेट व्यवस्थापनलाई डिजिटल प्रणालीमा एकीकृत गर्दै पारदर्शी सूचना व्यवस्थापन गर्ने। सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाहरूको समावेशीकरण – अपाङ्गता भएका, गरिब तथा लैङ्गिक असमानतामा रहेका विद्यार्थीहरूलाई लक्षित कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने। दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, विद्यालय पूर्वाधार तथा शैक्षिक सामग्रीको सुनिश्चितताका लागि स्रोत परिचालन तथा साझेदारी विकास गर्ने।

त्यसै गरी नेपालको SDG लक्ष्य ४ अनुरूप कटहरिया नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा आफ्नो नैतिक, कानुनी र प्रशासनिक दायित्व बहन गर्दै शिक्षामा गुणस्तरीयता, समावेशिता तथा दिगोपन ल्याउन प्रभावकारी नीति तथा योजनाहरू कार्यान्वयन लक्ष्य लिएको छ। नगरपालिकाले सङ्घीय सरकार र राष्ट्रिय योजना आयोगको समीक्षामा प्रस्तुत गर्नुपर्ने प्रगति विवरणहरू सुदृढ पाउँदै शिक्षामा देखिएको असमानतालाई कम गर्न र सिकाइ उपलब्धि सुधार्न ठोस कदम चाल्नुका निम्ति यो नगर शिक्षा योजना २०८१/०८२ देखि २०८५/०८६ सम्मका लागि तयार पार्न वाञ्छिनिय भएको छ।

१.३ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका समस्या तथा चुनौतीहरू

कटहरिया नगरपालिकाको समग्र शैक्षिक सन्दर्भ र विद्यालय शिक्षाका उपलब्धिका आधारमा विद्यालय शिक्षाको क्षेत्रमा देखिएका मुख्य समस्या तथा चुनौतीहरू निम्नानुसार छन् –

१. आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यामिक तहको शिक्षालाई पूर्ण रूपमा निःशुल्क गरी गुणस्तरयुक्त सिकाइलाई सुनिश्चित गर्नु।
२. नक्शांकनका आधारमा सुलभ दुरीमा विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गर्नु।
३. प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र कक्षाको समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी मापदण्ड अनुसार सञ्चालन गर्नु।
४. बालमैत्री, अपाङ्गतामैत्री, लैङ्गिक मैत्रीको सिकाइ वातावरण निर्माण गर्नु।
५. प्रारम्भिक बाल विकासमा मापदण्ड अनुसारको उमेर समूहको बालबालिका पहुँच पुर्‍याउनु।
६. आधारभूत तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी पठनपाठन गर्नु।
७. इन्टरनेट, सूचना र प्रविधिको पहुँच सहितको जोखिम रहित भौतिक पूर्वाधार र शैक्षिक वातावरणको निर्माण गर्नु।
८. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील बनाउनु।
९. प्रकोप, सङ्कट, महामारी लगायतका परिस्थितिमा शिक्षण सिकाइको निरन्तरताको लागि योजना निर्माण तथा पूर्व तयारी।
१०. विपद्बाट हुन सक्ने सम्भावित जोखिमको न्यूनीकरणका लागि शिक्षा समूह गठन र प्रतिकार्य योजना पुनरावलोकन तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन।
११. विद्यालयहरूमा तहगत अनुसार विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु।

१२. गरिब, सुविधाविहीन, कठिन परिस्थितिमा रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना, निरन्तरता तथा सिकाइमा सहभागी गराउने अवसर प्रदान गर्दै उनीहरूको शैक्षिक उपलब्धि सुधार गर्न छात्रवृत्ति तथा सहायता व्यवस्थापन।
१३. बालबालिकाको पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न विद्यालय स्तरीय दिवा खाजा लगायत सरसफाई तथा स्वच्छता आदि प्रवर्द्धन गर्नु।
१४. विद्यालयलाई भय, विभेद र दुर्व्यवहारमुक्त बनाइ विविधता अनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउने;
१५. सामुदायिक विद्यालयको सिकाइप्रति अभिभावकको आकर्षण तथा विश्वास कायम गर्ने।
१६. धार्मिक तथा संस्थागत विद्यालहरूको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु।
१७. विद्यालयमा सुशासन र पारदर्शितालाई प्रभावकारी बनाउदै शिक्षक पेसागत विकासका लागि सहयता प्रणालीको विकास र करारमा आधारित कार्यसम्पादन मुल्यांकन प्रणालीलाई नतिजामूलक बनाउने।
१८. विद्यालय बाहिर रहेको बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन।
१९. औपचारिक शिक्षालाई व्यवस्थित गर्न सामुदायिक सिकाई केन्द्रको विकास र व्यवस्थापन
२०. ReAL कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न नसक्नु।
२१. राष्ट्रिय सक्षमता प्रारूपको प्रभावकारी कार्यान्वयन।

१.४. शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि मुख्य अवसरहरू

उल्लिखित चुनौतीहरू समाधान गरी विद्यालय शिक्षाको विकासका लागि सहयोगी हुने निम्नलिखित अवसरहरू उपलब्ध हुनेछन्:

१. विगत केही दशकदेखि विद्यालय शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर र समता विकासका लागि सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरूले विकास गरेका संरचना तथा पूर्वधारको रूपमा रहन सक्ने।
२. आधारभूत तहमा निःशुल्क तथा अनिवार्य र माध्यामिक तहमा निःशुल्क शिक्षाका लागि संवैधानिक, कानुनी तथा नीतिगत आधार तयार भएको।
३. विद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक केही संरचना तथा क्षमता विद्यमान रहेकोले यसमा सुधार तथा परिमार्जन मात्र गर्दा यस योजनाको कार्यान्वयनमा उपयोग गर्न सकिने।
४. सार्वजनिक शिक्षाको विकास तथा गुणस्तर सुधारका लागि विद्यालयलाई समायोजन गर्न सकिने।
५. स्थानीय सरकार र विकास साझेदारहरू बिच प्रभावकारी समन्वय, सहयोगको वातावरण रहेको।
६. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ विकास भइ कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको।

१.५. पालिका शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण प्रक्रिया

यस पालिका शिक्षा क्षेत्र योजना विशेष गरी नेपाल सरकार शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट नीतिगत मार्गदर्शन २०८१ अनुरूप पश्चात् पालिकामा यसको जानकारी तथा लेखन समितिको गठन गरि लेखन कार्य सुरुवात भएको हो। योजना निर्माणको क्रममा स्थानीय तहलाई शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले तयार पारेको टुल किटको तालिम प्रदान गरियो, त्यसपछि नगर स्तरीय सरोकारवालाहरू योजना सम्बन्धी अभिमुखी करण गरी प्रक्रिया अनुरूप योजना तर्जुमा समिति र मस्यौदा लेखन समिति बनाइ मस्यौदा लेखन कार्य अगाडी बढाए र विभिन्न सरोकार बलाहरू सुझाव भएपछि तयार गरिएको नगर शिक्षाको मस्यौदा हो। यसको आधारमा स्थानीय तहका योजना निर्माण गर्ने क्रममा नगरपालिकाले शिक्षाका लागि रणनीतिक योजना निर्माणको अभ्यास गरेको छ। विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना गर्न अपनाएको प्रक्रियाहरू बुद्धावद्ध गरिएको छः-

१. स्थानीय तहको बैठक
२. योजना निर्माण समिति गठन
३. शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषण
४. सरोकारी निकायसँग छलफल
५. विद्यालय स्तरीय छलफल
६. योजनाको मस्यौदा तयारी
७. सरोकारवालासँग सुझाव समायोजन
८. योजनाको अन्तिम करण
९. बाह्य विज्ञद्वारा योजनाको लेखाजोखा र सुझाव समायोजन बिदाहरू समायोजन
१०. योजना स्वीकृति तथा कार्यान्वयन

१.५.१. शिक्षा योजना निर्माणमा विभिन्न स्रोत / सामग्रीहरूको अध्ययन तथा समीक्षा

खास गरी यो नगर शिक्षा योजनाको तयारीका लागि स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी मार्गदर्शन २०८० संस्करण २०८१ अनुरूप, स्थानीय तहका सरोकारवाला निकायहरूलाई योजना बारे अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । सो कार्यक्रम शिक्षा योजना तयारीका लागि ७ सदस्यीय योजना तर्जुमा समिति र ५ सदस्यीय मस्यौदा लेखन समिति चयन गरिएको छ । त्यसमा आवश्यकता अनुसार अन्य उपसमिति तथा सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरिएको छ । जसमा तल दिएका १२ क्षेत्रमा अध्ययन र समीक्षा गरिएको छ ।

१. बाल विकास र शिक्षा
२. आधारभूत शिक्षा
३. माध्यामिक शिक्षा
४. पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन
५. शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास
६. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ
७. समता र समावेशीकरण
८. दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण, छात्रवृत्ति, विद्यार्थी परामर्शलगायतका विद्यार्थी सहायता सेवाहरू
९. आपत्कालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा
१०. शिक्षामा सूचना र प्रविधि
११. सुशासन तथा व्यवस्थापन
१२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

यसरी समीक्षा तथा अध्ययन पश्चात् पहिलो मस्यौदा तयारका लागि मस्यौदा लेखन कार्यशालामा शिक्षा शाखा तथा मस्यौदा लेखन समितिले यो पहिला योजनाको मस्यौदा तयार पारेको छ । यसलाई सरोकारवालाहरूको सुझाव संकलन र समावेश गरी अन्तिम यो विद्यालय शिक्षा, कटहरिया तयार पारिएको छ ।

परिच्छेद: दुई

दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य

२.१ परिचय

कटहरिया नगरपालिकाको विद्यालय शिक्षा आगामी ५ वर्षको मार्ग पहिचानका लागि नगरको शैक्षिक परिवेशको समीक्षा सहित समीक्षा गरिएका मुख्य चुनौती, अवसर र सम्भावनाहरूको आधार सिर्जना गरेका छन्। यस सन्दर्भलाई ध्यानमा राख्दै, यस शिक्षा क्षेत्र योजनाले अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा, सर्वसुलभ साक्षरता, निरन्तर शिक्षा, प्रविधि मैत्री आधुनिक सीपयुक्त विद्यालय शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त सिकाइमा नेपालले वि. सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा प्राप्त गर्ने उपलब्धिहरूलाई समेट्ने उद्देश्य राखेको छ। यस योजनामा दूरदृष्टि (Vision), ध्येय (Mission), उद्देश्यहरू (Objectives), रणनीतिहरू (Strategies) तथा प्रमुख उपलब्धि सूचक (Key indicators) प्रस्तुत गरिएको छ।

२.२ दूरदृष्टि

“आत्मनिर्भर, सभ्य शिक्षित दक्ष जनशक्ति कटहरियाको समृद्धि”

२.४ लक्ष्य

विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूको शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी समतामूलक, प्राविधिक गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने।

२.५ उद्देश्य

१. सबै बालबालिकालाई आधारभूत र माध्यमिक तहसम्म अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा प्रदान गर्नु।
२. विद्यालय शिक्षालाई जीवनोपयोगी, प्रविधिमैत्री, प्रतिस्पर्धी र व्यावहारिक बनाउनु।
३. बालमैत्री शिक्षण वातावरणको सिर्जना गरी विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्नु।
४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु।
५. अनौपचारिक, वैकल्पिक, र खुला शिक्षाबाट आजीवन सिकाइको अवसर प्रदान गरी पूर्ण साक्षर कटहरिया नगरपालिका निर्माण गर्नु।
६. प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाबाट उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्नु।
७. विद्यालय व्यवस्थापनमा सुशासन र उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्नु।
८. शिक्षकहरूको पेसागत योग्यता र सक्षमता विकास गर्नु।
९. गुणस्तरीय शिक्षाको लागि विद्यार्थीहरूको अनुपातको आधारमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्नु।
१०. विज्ञान र प्रविधिमा आधारित नवप्रवर्तनशील अनुसन्धानको प्रवर्द्धन गर्नु।
११. निजी र सार्वजनिक शिक्षाको समन्वय र प्रभावकारिता वृद्धि गर्नु।
१२. प्रारम्भिक बाल विकासका कार्यक्रमद्वारा बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु।
१३. विद्यालय व्यवस्थापनमा सुशासन, जबाफदेहिता, र उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्नु।
१४. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको क्षमता अभिवृद्धि र नेतृत्वको सबलीकरण गर्नु।
१५. नियमित विद्यालय शिक्षा अनुगमन संयन्त्रको विकास गर्नु।

२.६ रणनीतिहरू

१. बालमैत्री वातावरणको सुनिश्चितता गर्दै प्रारम्भिक बाल विकासको अवसर विस्तार गर्ने।

२. तीनै तहका सरकार र अभिभावकको साझेदारीमा बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि कम्तीमा एक वर्षको प्रारम्भिक बाल विकासको अवसर प्रदान गर्ने ।
३. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रत्याभूति गर्दै सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गराउने र अध्ययनमा निरन्तरता दिने ।
४. सान्दर्भिक र गुणस्तरीय आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न औपचारिक, अनौपचारिक, वैकल्पिक र खुला शिक्षा प्रणालीको अवलम्बन गर्ने ।
५. माध्यमिक शिक्षामा सरकार, निजी क्षेत्र र सहकारीको सहभागितामा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।
६. स्वायत्तता, विकेन्द्रीकरण, साझेदारी, लचिलोपना र सरल नियमन व्यवस्था गर्दै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा व्यापक सहभागिताको वातावरण सिर्जना गर्ने ।
७. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहूलियत दिने नीति अख्तियार गर्ने ।
८. राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानियश्रम बजारको आवश्यकता अनुसार सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू सबैलाई प्रदान गर्ने ।
९. साक्षरता, अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइलाई पेसा एवं व्यवसाय, सामाजिक जीवनसँग आबद्ध गर्ने ।
१०. परम्परागत शिक्षाको मूल प्रवाहीकरण एवं वैकल्पिक र खुला शिक्षाको अवसर विस्तार गरी विद्यालय शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने ।
११. भौतिक पूर्वाधार, पाठ्यक्रम, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई समावेशी एवं अपाङ्ग मैत्री बनाउने ।
१२. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको आवश्यकता र समावेशीकरणको सिद्धान्तका आधारमा विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक अवसरहरू उपलब्ध गराउने ।
१३. दक्ष, योग्य, सक्षम, गुणस्तरीय जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी शिक्षण, प्रशिक्षण, अनुसन्धान, नवप्रवर्तन, शैक्षिक प्रशासन जस्ता पक्षमा उत्कृष्ट नतिजा हासिल गर्ने ।
१४. विद्यालय शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र उच्च शिक्षामा अध्यापन वा प्रशिक्षण गर्ने जनशक्तिको सक्षमता परीक्षण र तालिमलाई अनिवार्य गर्ने ।
१५. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको सुनिश्चितता गर्नुका साथै शिक्षकको तयारी, प्राप्ति, विकास र उपयोग प्रणालीमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।
१६. विद्यालय शिक्षातर्फ कम्पनीको रूपमा सञ्चालित निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूलाई नियमन गर्ने ।
१७. शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन, निरीक्षण तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्ने ।
१८. ReAL कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा संचालन गरिने ।
१९. औपचारिक तथा अनौपचारिक रूपमा प्राप्त गरेको सीपको परीक्षण र प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
२०. विज्ञानलाई शिक्षा र शिक्षालाई विज्ञानमा आधारित बनाइ वैज्ञानिक अध्ययन र चिन्तन मनन गर्ने प्रवृत्ति एवं व्यवहारको विकासमा जोड दिने ।

२.७ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि

योजनाको अन्त्यसम्ममा निम्नानुसारको उपलब्धि प्राप्त हुनेछः

१. प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने बालबालिकाहरूको दरमा वृद्धि हुनेछ ।

२. आधारभूत शिक्षाको उमेर समूहका सबै बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ सक्षमता सहित आधारभूत तह पूरा गर्नेछन् ।
३. शिक्षक र विद्यार्थी अनुपात सुधार भई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान हुनेछ ।
४. माध्यमिक विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाले विद्यालयमा भर्ना भई गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गर्नेछन् ।
५. आवश्यकतामा आधारित अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरू सबैका लागि सुनिश्चित भई साक्षर, आत्मनिर्भर र सचेत सिकाइ समाज निर्माणमा योगदान हुनेछ ।
६. विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा सुशासन कायम भई योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा नतिजामुखी प्रणाली स्थापित हुनेछ ।
७. विद्यालय तहको पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकतामा वृद्धि भई विद्यार्थीहरू दैनिक जीवनका लागि आवश्यक सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएका, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध, रोजगार उन्मुख हुनेछन् ।
८. सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकद्वारा सिकारु केन्द्रित सिकाइ क्रियाकलापमा आधारित शिक्षण सिकाइको माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार हुनेछ ।
९. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तर सुनिश्चित हुनेछ ।
१०. विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधार सहित सुरक्षित तथा रमाइलो सिकाइ वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता हुनेछ ।
११. आपत्कालीन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षा सहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुनेछ ।
१२. सबै विद्यालयमा आवश्यक सक्षमताका आधार पूरा भई बालमैत्री तथा अपाङ्गता मैत्री भौतिक पूर्वाधार सहितको सिकाइ वातावरण तयार हुनेछ ।
१३. शिक्षाका सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास विशेष गरी शिक्षक क्षमता विकासका लागि तालिम र सीप विकास मार्फत गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइका अवसरहरू प्रदान गर्ने ।

२.८ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

कटहरिया नगरपालिकाको ५ वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना (सन २०२५ देखि २०३०) का मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य निम्न बमोजिम निर्धारण गरिएको छः

तालिका न.६ शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख सूचकहरू

सूचक	तहगत सूचकहरू	(२०८१/८२) आधार वर्ष	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
१.प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा								
५ वटा न्यूनतम न्यूनतम सक्षमताका मापदण्डहरूमध्ये कम्तीमा ३ वटा मापदण्डहरू (Minimum Enabling Standards) पुरा गर्ने ECED केन्द्र/कक्षाहरू	स्थानीय	६५	७०	८०	९०	१००		

सूचक	तहगत सूचकहरू	(२०८१/८२) आधार वर्ष	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूमध्ये सिकाई सामग्रीको Set प्राप्त गर्ने सङ्ख्या	स्थानीय	६०	७०	८०	९०	१००		
ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्यापनरत शिक्षक/शिक्षिकाहरू मध्ये कम्तीमा १५ दिने तालिम प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या	स्थानीय	६०	७०	८०	९०	१००		
ECED मा सहजै देखिने भर्ना दर	स्थानीय	३१	३०	२८	२६	२५		
ECED को खुद भर्ना दर		२६	३१	३७	४३	५१		
ECED मा सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	स्थानीय	१	१	१	१	१		
ECED को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	स्थानीय	१	१	१	१	१		
ECED मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये दलित बालबालिकाको प्रतिशत	स्थानीय	१८	२३	२८	३५	४३		
बाल विकास तथा पूर्व प्र.बि.मा (ECED) शिक्षक अनुपात	स्थानीय	२९	२६	२४	२१	१९		
ECED मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कम तथा बढी उमेरका बालबालिकाको प्रतिशत	स्थानीय	२१	७	३	१	०		
२. आधारभुत शिक्षा								
कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR Grade 1)	स्थानीय	९३	९४	९४	९५	९६		
कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	स्थानीय	६५	६८	७२	७६	८१		
कक्षा १ को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	स्थानीय	१	१	१	१	१		
कक्षा १ को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NIR)	स्थानीय	१	१	१	१	१		
कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED	स्थानीय	६२	६६	७०	७५	८०		

सूचक	तहगत सूचकहरू	(२०८१/८२) आधार वर्ष	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत								
कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव नलिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	स्थानीय	३८	३४	३०	२५	२०		
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	स्थानीय	११८	११७	११६	११४	११३		
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (NER)	स्थानीय	९६	९७	९८	९९	१०१		
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	स्थानीय	६७	६७	६७	६८	६८		
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	स्थानीय	६१	६३	६६	६९	७२		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	स्थानीय	९९	१००	१०२	१०३	१०५		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	स्थानीय	८३	८६	८८	९१	९३		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ सम्म पुग्ने बालबालिकाको दर	स्थानीय	९३	९५	९७	१००	१०२		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ को अन्त्यसम्म टिक्ने बालबालिकाको दर	स्थानीय	९३	९५	९८	१००	१०३		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ तथा आधारभुतह (कक्षा १-५) पुरा गर्नेको दर	स्थानीय	९२	९४	९७	१००	१०३		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने दर	स्थानीय	८४	८७	८९	९१	९३		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ को अन्त्यसम्म टिक्ने बालबालिकाको दर	स्थानीय	८४	८७	९०	९२	९५		

सूचक	तहगत सूचकहरू	(२०८१/८२) आधार वर्ष	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ तथा आधारभु तह (कक्षा १-८) पुरा गर्नेको दर	स्थानीय	७९	८१	८४	८७	८९		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	स्थानीय	८	८	७	७	७		
३. माध्यामिक शिक्षा								
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१०) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	स्थानीय	७३	७६	७९	८२	८५		
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१०) मा खुद भर्ना दर (NER)	स्थानीय	४३	४८	५३	५९	६६		
माध्यामिकतह (कक्षा ११-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	स्थानीय	८	११	१५	२१	३०		
माध्यामिकतह (कक्षा ११-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	स्थानीय	३	४	४	५	६		
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	स्थानीय	३८	४४	५१	५८	६७		
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	स्थानीय	२२	२८	३७	४९	६५		
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१२) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचकांक (GPI in NER)	स्थानीय	०.९२	०.९३	०.९३	०.९४	०.९४		
माध्यामिकतह (कक्षा १-१२) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	स्थानीय	५३	५२	५२	५१	५१		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० सम्म पुग्ने दर	स्थानीय	७८	८०	८३	८६	८९		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० को अन्त्यसम्म टिक्नेको दर	स्थानीय	७८	८०	८३	८६	८९		

सूचक	तहगत सूचकहरू	(२०८१/८२) आधार वर्ष	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० तथा माध्यामिकतह (कक्षा १-१०) पुरा गर्नेको दर	स्थानीय	७८	८०	८३	८५	८८		
४. जीवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा								
साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (प्रतिशत)	स्थानीय	४४.४	४५	५०	६०	७०		
साक्षरता दर (५ वर्ष भन्दा माथि) (प्रतिशत)	स्थानीय	५४.४	५५	६०	७०	८०		
साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (प्रतिशत)	स्थानीय	६९.९	७०	७५	८०	९०		
साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)	स्थानीय	१.७३	१	१	१	१		
५. सुशासन तथा व्यवस्थापन								
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	८९.१	८०	७०	६०	५०		
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	५०	५०	५०	४५	४५		
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	१००	८०	७०	६०	५०		
माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात	स्थानीय	१००	८०	७०	६०	५०		
६. शिक्षामा लगानी								
कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(प्रतिशत)	स्थानीय							
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)	स्थानीय							

परिच्छेद: तीन

विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू

३. परिचय

यस शिक्षा क्षेत्रको योजना सन् २०८१।०८२ देखि २०८५।०८६ सम्मका लागि तयार गरिएको हो र यसमा ५ वर्ष अवधिका लागि लागत अनुमान सहित योजनाको प्रारूप निर्माण गरिएको छ । पहिलो अध्यायमा, शिक्षा क्षेत्रको योजनाको सन्दर्भ प्रस्तुत गर्दै विद्यालय शिक्षाको वर्तमान अवस्थाको समग्र समीक्षा गरिएको छ। यसले योजना निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने प्राथमिकता र आवश्यकताहरू पहिचान गर्न मद्दत गर्दछ। दोस्रो अध्यायमा, योजनाका समग्र दृष्टिकोण, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्यहरू स्पष्ट रूपमा परिभाषित गरिएका छन्। तेस्रो अध्यायमा, विद्यालय शिक्षा अन्तर्गतका विभिन्न उपक्षेत्रहरू, जस्तै— बाल विकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, र आजीवन सिकाइका वर्तमान अवस्थाको समीक्षासँगै तिनका प्रमुख चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ। साथै, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन प्रणाली, शिक्षक विकास तथा व्यवस्थापनजस्ता अन्तर-विषयगत पक्षहरूको विश्लेषण गर्दै तिनमा विद्यमान चुनौतीहरू पहिचान गरिएका छन्। यस योजनाले प्रत्येक उपक्षेत्रको वर्तमान अवस्थालाई मूल्याङ्कन गर्दै तिनका चुनौतीहरू सामना गर्ने उपायहरू तथा लक्ष्य प्राप्तिका लागि आवश्यक रणनीतिहरू र प्रमुख क्रियाकलापहरू निर्धारण गरेको छ।

३.१ प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा

३.१.१. परिचय

बाल विकास पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, संवेगात्मक र सामाजिक विकासको समग्र प्रक्रिया हो। यस अवधिमा सरसफाइ, स्वस्थ बानी, सुरक्षा, सिर्जनात्मक सोच, भाषिक र सञ्चार सीप विकास गराउने शिक्षालाई बाल शिक्षा भनिन्छ। प्रारम्भिक बाल विकासको पाठ्यक्रम उमेरअनुसारको विकासलाई ध्यानमा राखी एकीकृत सिद्धान्तका आधारमा तयार गरिन्छ, जसले सिकाइ तत्परतामा सुधार ल्याई विद्यालय छोड्ने र कक्षा दोहोर्‍याउने दर घटाएको छ। गणितीय सीप सुधार गर्न सिकाइ मापदण्डको प्रयोग आवश्यक छ। बालमैत्री कक्षाकोठा, पर्याप्त सामग्री र अनुकूल वातावरण सिर्जना गर्नुपर्छ। शिक्षा (नवौँ संशोधन) ऐन, २०२८ ले चार वर्षका बालबालिकालाई एक वर्षको शिक्षा परिकल्पना गरेको छ। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले चार वर्षमुनिका लागि शिशु विकास केन्द्रको व्यवस्था गरेको छ। सङ्घीयता कार्यान्वयनपछि स्थानीय तहलाई नीति, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमनको जिम्मेवारी दिइएको छ। पन्ध्रौँ योजनाले प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रलाई विद्यालयको अभिन्न अङ्ग बनाउने, अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित गर्ने, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट लागत साझेदारी गर्ने, शिक्षक तालिम पुनरावलोकन गर्ने, मापदण्डअनुसार खेल तथा प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइ तथा शैक्षिक सामग्रीहरूको विकास गर्ने लक्ष्य लिएको छ।

३.१.२ प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको वर्तमान अवस्था

रौतहट जिल्लाको कटहरिया नगरपालिकामा हाल ३१ वटा प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रहरू सञ्चालनमा छन्। तीमध्ये २४ वटा सामुदायिक विद्यालयमा र ७ वटा संस्थागत विद्यालयमा आधारित छन्। एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा प्रविष्ट गरिएको तथ्याङ्क अनुसार, शैक्षिक सत्र २०८० मा उपलब्ध तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा कटहरिया नगरपालिकाको प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (ECED) को वर्तमान अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा विभिन्न सूचकहरूमा मिश्रित परिणामहरू देख्न सकिन्छ। उपलब्ध विवरण अनुसार, ईसिडी तहमा जम्मा ८१९ विद्यार्थी छन्, जसमा ४३३ छात्रा र ३८६ छात्र छन्। सामुदायिक

विद्यालयहरूमा ७०० विद्यार्थी अध्ययनरत छन्, तीमध्ये ३८७ छात्रा र ३१३ छात्र छन्। सबै प्रकारका विद्यालयहरूमा अध्ययनरत दलित विद्यार्थीको संख्या १५८ (९५ छात्रा र ६३ छात्र) रहेको छ भने सामुदायिक विद्यालयमा मात्र १५१ (९३ छात्रा र ५८ छात्र) छन्। अपाङ्गता भएका विद्यार्थी कुनै पनि विद्यालयमा छैनन्। तोकिएका २२ जनजातिमा पर्ने विद्यार्थी संख्या ७९ (३६ छात्रा र ४३ छात्र) छन्, जसमा सामुदायिक विद्यालयमा ७७ (३६ छात्रा र ४१ छात्र) विद्यार्थी रहेका छन्। यसले देखाउँछ कि अधिकांश विद्यार्थी सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत छन् र दलित तथा जनजातिका विद्यार्थीको उपस्थिति पनि उल्लेखनीय छ।

तालिका.७ ईसिडि कक्षाको बालबालिका विवरण

विद्यार्थी विवरण (Students details)	ईसिडि		
	छात्रा	छात्र	जम्मा
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	४३३	३८६	८१९
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	३८७	३१३	७००
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत दलित विद्यार्थी सङ्ख्या	९५	६३	१५८
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत दलित विद्यार्थी सङ्ख्या	९३	५८	१५१
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत अपाङ्गता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या	०	०	०
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत अपाङ्गता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या	०	०	०
सबै प्रकारका विद्यालयमा कक्षागत र तहगत तोकिएका २२ जनजाति विद्यार्थी सङ्ख्या	३६	४३	७९
सामुदायिक विद्यालयमा कक्षागत र तहगत तोकिएका २२ जनजाति विद्यार्थी सङ्ख्या	३६	४१	७७

तालिका.८ ईसिडि कक्षाको सुचकहरूको अवस्था

सूचक	(२०८१/८२) आधार वर्ष
प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा	
५ वटा न्यूनतम न्यूनतम सक्षमताका मापदण्डहरूमध्ये कम्तीमा ३ वटा मापदण्डहरू (Minimum Enabling Standards) पुरा गर्ने ECED केन्द्र/कक्षाहरू	६५
ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूमध्ये सिकाई सामग्रीको Set प्राप्त गर्ने सङ्ख्या	६०
ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्यापनरत शिक्षक/शिक्षिकाहरू मध्ये कम्तीमा १५ दिने तालिम प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या	६०
ECED मा सहजै देखिने भर्ना दर	३१
ECED को खुद भर्ना दर	२६
ECED मा सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	१
ECED को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	१
ECED मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये दलित बालबालिकाको प्रतिशत	१८

सूचक	(२०८१/८२) अधार वर्ष
बाल विकास तथा पूर्व प्र.बि.मा (ECED) शिक्षक अनुपात	२९
ECED मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कम तथा बढी उमेरका बालबालिकाको प्रतिशत	२९

३.१.३ प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाका समस्याहरू :

१. प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको न्यूनतम मापदण्ड पुरा गरेका ६५ प्रतिशत बालबिकास केन्द्रहरू मध्ये ३५ प्रतिशत बाल विकास केन्द्र मात्र रहेको र बाँकीको व्यवस्थापन गर्न नसकिनु,
२. प्रारम्भिक तहमा कुल र खुद भर्ना भएका बालबालिकाको संख्या क्रमस ३१ र २६ प्रतिशत मात्र हुनु।
३. ECED मा कार्यरत शिक्षक/शिक्षिकामध्ये थोरै मात्र (६० जना) ले १५ दिने आधारभूत तालिम प्राप्त गरेका छन्। बाल विकासमा खुद भर्ना दर घटाई कुल भर्ना दर बढाउन नसकिनु,
४. बाल विकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको सङ्ख्या वृद्धि गर्न नसक्नु,
५. २५ प्रतिशत सहजकर्ता शिक्षकहरूलाई तालिम दिन नसक्नु।
६. बालमैत्री भौतिक संरचना निर्माण गर्न नसक्नु।
७. १८ प्रतिशत दलित समुदायका बालबालिकाहरूको सहभागिता मात्र हुनु।
८. ४० प्रतिशत बालबिकास केन्द्रहरूमा शैक्षणिक समाग्रिहरू पुर्‍याउन नसक्नु।
९. सहजकर्ताहरूलाई आवश्यक तालिम सञ्चालन गर्न नसक्नु।
१०. सहजकर्तालाई ELDS सम्बन्धी तालिम दिन नसक्नु।
११. पालिका स्तरिय एकिकृत बाल प्रारम्भिक योजना बनाउन नसक्नु।
१२. बालबिकास का बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य जाँच हुन नसक्नु।
१३. बाल विकासका सबै सहजकर्ताहरूलाई क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न तथा टिकाउन नसक्नु, प्रारम्भिक बाल हेरचाह, पोषण, सुरक्षा तथा सिकाइका सम्बन्धमा अभिभावक जागरण गर्न नसक्नु,
१४. बालबिकास केन्द्रहरू प्रविधि तथा भय त्रासरहित बनाउन नसक्नु।

३.१.४ उद्देश्यहरू

१. बाल विकास केन्द्रहरूलाई प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड मार्गदर्शक पुस्तिका २०६७ को पहिलो संशोधन २०७५ को मापदण्ड अनुसार बनाएर गुणस्तरीय बनाउनु।
२. सुरक्षित, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, सिकाइमैत्री जस्ता न्यूनतम पूर्वाधार तथा सिकाई सक्षमता भएका प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा केन्द्रको विकास गर्नु, कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव नलिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत रहेको दर घटाउनु,
३. ४८ महिना पुरा गरेका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्नु।
४. बालबिकास का बालबालिकाहरूलाई स्वास्थ्य परीक्षण गरी विशेष शिक्षण सहयोगको सुनिश्चितता गरिने।
५. १९ वटा बाल विकास केन्द्र लाई राष्ट्रिय मापदण्डका ५ ओटा मध्ये न्यूनतम ३ ओटा सक्षमता पुरा गराउने,
६. बालबिकास केन्द्रहरूलाई प्रविधि तथा जोखिम रहित बनाउने।
७. बालबिकास का बालबालिकाहरूलाई स्वास्थ्य जाँच गराइ स्वास्थ्य राख्ने।
८. शिक्षिकाहरूको पेसगत दक्षता विकासमा सहयोग गर्नु।

९. ELDS सम्बन्धी तालिम सहजकर्ताहरूलाई प्रदान गरि क्षमता अभिवृद्धी गरिने ।
१०. सीमान्तकृत समुदायको बालबालिकाको भर्ना प्रोत्साहन कार्यक्रम तथा अनुदानको व्यवस्था गरी बालबालिकाको भर्ना दर वृद्धि गर्ने ।
११. विद्यालय बाहिर रहेका ४ वर्ष पुरा सबै बालबालिकालाई अनिवार्य विद्यालयमा भर्ना गराउने ।

३.१.५ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

१. सबै बालबालिकाको पहुँच पुग्ने गरी खानेपानी, शौचालय, सिकाई सामग्री, सिकाइ समय लगायत राष्ट्रिय मापदण्डमा उल्लिखित सुविधाहरू उपलब्ध गराउने,
२. तिनै तहका सरकार बिच सहकार्य, समन्वय र सहभागितामा बाल विकास केन्द्रहरूलाई प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड पुरा गर्ने गरी पूर्वाधार निर्माण गर्ने,
३. प्रारम्भिक बाल विकासमा असमर्थ (फरक क्षमता भएका, अल्पसङ्ख्यक, अतिबिपन्न आदि) बालबालिकालाई बाल विकास केन्द्रको पहुँचमा ल्याई कक्षा १ मा भर्ना हुन आवश्यक आधार तयार गर्ने,
४. ELDS सम्बन्धि तालिम सहजकर्ताहरूलाई प्रदान गरिने ।
५. पालिका स्तरिय बालबालिका प्रारम्भिक एकिकृत योजना बनाइ लागु गरिने ।
६. बाल विकास केन्द्रको आवश्यकता र महत्वबारे अभिभावकलाई सचेत गरी प्रत्येक वडामा एउटा बाल विकास केन्द्र सञ्चालन गर्ने, प्रत्येक वडामा बालबालिकाको चौतर्फी विकास र मनोरञ्जनका लागि एउटा बाल उद्यान निर्माण गर्ने, सबै सहजकर्ताहरूका लागि क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
७. सबै बालबालिकाहरूलाई ६/६ महिनामा स्वास्थ्य जाँच को सुविधा सञ्चालनमा ल्याउने,
८. परियोजना तथा प्रयोगात्मक सहितको आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई पूर्ण रूपमा लागु गरिने छ ।

३.१.६ उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजाहरू

उपलब्धि

१. ४ वर्ष उमेर पुरा गरेका सबै बालबालिका बाल विकास केन्द्रमा भर्ना हुनेछन् ।
२. यस योजनाको अन्त्य सम्ममा बाँकि १९ वटा बाल विकास केन्द्रले न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड पुरा गरेका हुनेछन् ।
३. सहजकर्ताहरू ELDS तालिमबाट कार्यक्षमता सुधार भएको हुने ।

प्रमुख नतिजाहरू

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष २०८१/०८२	२०८१/२०८२	२०८२/२०८३	२०८३/२०८४	२०८४/२०८५	२०८५/२०८६
१.१	५ वटा न्यूनतम न्यूनतम सक्षमताका मापदण्डहरूमध्ये कम्तीमा ३ वटा मापदण्डहरू (Minimum Enabling Standards) पुरा गर्ने ECED केन्द्र/कक्षाहरू	६५	७०	७५	८०	९००	१००

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष २०८१/०८२	२०८१/२०८२	२०८२/२०८३	२०८३/२०८४	२०८४/२०८५	२०८५/२०८६
१.२	ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूमध्ये सिकाई सामग्रीको Set प्राप्त गर्ने सङ्ख्या	६०	७०	८०	९०	९५	१००
१.३	ECED केन्द्र/कक्षाहरूमा अध्यापनरत शिक्षक/शिक्षिकाहरू मध्ये कम्तीमा १५ दिने तालिम प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या	६०	७०	७५	८०	९०	१००
१.४	ECED मा सहजै देखिने भर्ना दर	३१	३१	३०	२८	२६	२५
१.५	ECED मा सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	२६	२६	३१	३७	४३	५१
१.६	ECED को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	१	१	१	१	१	१
१.७	ECED मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये दलित बालबालिकाको प्रतिशत	१	१	१	१	१	१
१.८	बाल विकास तथा पूर्व प्र.वि.मा (ECED) शिक्षक अनुपात	१८	१८	२३	२८	३५	४३
१.९	ECED मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कम तथा बढी उमेरका बालबालिकाको प्रतिशत	२९	२९	२६	२४	२१	१९

३.१.७ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डहरू विकास, परिमार्जन तथा प्रबोधीकरण	प्रतिशत	६०	७०	८०	९०	१००	१००	१००	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
२	प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको नक्साङ्कन गरी पुनर्वितरण तथा नयाँ थप केन्द्रको स्थापना	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
३	विकासका साझेदार, गैर सरकारी संस्था, निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षामा समन्वय, सहयोग, सहकार्य तथा लगानी बढाउन प्रोत्साहन	निरन्तर								स्थानीय तह
४	न्यूनतम मापदण्डअनुसार विद्यालयमा आधारित प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका	निरन्तर								स्थानीय तह

	लागि सुरक्षित तथा अपाङ्ग मैत्री शौचालय सहितको दुई कोठे छुट्टै भवनको व्यवस्था									
५	अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न वैयक्तिक परिवार सेवा योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
६	प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका बालबालिकाका लागि पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
७	सहजकर्ताको योग्यता र क्षमता विकासका लागि ELDS सम्बन्धि तालिम प्रदान गर्दै वृत्ति विकासको अवसर मिलाउने	पटक	१	१	१	१	१	५	१००	
८	सबै प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रमा शिक्षक र बालबालिकाको अनुपात बढीमा १:२५ कायम	निरन्तर								
९	शिक्षणमा बहु भाषाको प्रयोग	निरन्तर								
१०	शिक्षकहरूको घुम्ती बैठक	निरन्तर								
११	स्थानीय स्तरमा प्रारम्भिक बाल विकास समिति गठन परिचालन	पटक	०	१	०	०	०	१	२	
१२	विद्यालय स्तरीय प्रारम्भिक बाल विकास समिति गठन	पटक	०	१	०	०	०	१	२	
१३	बाल विकास संयोजकको न्युक्ति र परिचालन	पटक	०	१	०	०	०	०	१	
१४	पालिका स्तरिय प्रारम्भिक बालबिकास एकिकृत योजना निर्माण तथा लागु	पटक	०	०	०	१	०	०	०	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१. परिचय

आधारभूत शिक्षा प्रारम्भिक बाल शिक्षादेखि कक्षा ८ सम्मको शिक्षालाई जनाउँछ। विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७२ अनुसार कक्षा १-८ लाई आधारभूत र कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षा मानिएको छ। संविधानको धारा ३१ मा आधारभूत शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकका रूपमा समेटिएको छ। गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाले गरिबी न्यूनीकरण गर्दै व्यक्तिको जीवनस्तर सुधार गर्न मद्दत गर्छ, जसले समाज र राष्ट्रको समग्र विकासमा योगदान पुर्‍याउँछ। कटहरिया नगरपालिकाले आधारभूत शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर र समताको समीक्षा गर्दै चुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी दश वर्षका लागि यसको विकास रणनीति, लक्ष्य र प्रमुख क्रियाकलापहरू योजना बनाएको छ।

३.२.२. वर्तमान अवस्था

कटहरिया नगरपालिका आधारभूत तहमा जम्मा सामुदायिक विद्यालयहरू २० वटा रहेका छन् जस मध्ये आधारभूत विद्यालय १५ वटा रहेका छन्। जसमा सामुदायिक विद्यालयहरूमा जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या ९७०८ रहेका छन्। जसमा ५०८३ छात्रा र ४७२४ छात्र रहेको छ। नेपालको आधारभूत शिक्षाको विभिन्न सूचकहरूको विश्लेषण गर्दा विद्यालय प्रवेश, विद्यार्थी टिकाइ दर, शिक्षक व्यवस्थापन र समावेशी शिक्षामा सुधारका साथै केही गम्भीर चुनौतीहरू देखिन्छन्। उल्लिखित तथ्याङ्कहरू आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शिक्षामा भर्ना सम्बन्धी विभिन्न सूचकहरू दर्शाउँछन्। उपलब्ध तथ्यांकका आधारमा आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी विवरणहरू हेर्दा केही सकारात्मक पक्षका साथै चुनौतीपूर्ण अवस्थाहरू पनि देखिन्छन्। कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश

दर ९३ प्रतिशत र खुद प्रवेश दर ६५ प्रतिशत देखिएको छ, जसले विद्यालय भर्ना अभियान प्रभावकारी भए तापनि वास्तविक उपस्थितिमा केही कमी रहेको देखाउँछ। कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ६२ प्रतिशत ले ECED को अनुभव लिएका छन्, भने ३८ प्रतिशत बालबालिकाले पूर्वतयारी बिना नै कक्षा १ मा भर्ना भएका छन्, जसले सिकाइमा असर गर्न सक्छ। आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा भर्ना दर उच्च (GER ११८ प्रतिशत, NER ९६ प्रतिशत) छ, तर कक्षा ६-८ मा यी दरहरू क्रमशः घटेर ६७ प्रतिशत र ६१ प्रतिशत पुगेका छन्। समग्र कक्षा १-८ को खुद भर्ना दर ८३ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ। कक्षा १ का विद्यार्थीमध्ये ५ कक्षा पुरा गर्ने दर ९२ प्रतिशत भए तापनि कक्षा ८ पुरा गर्ने दर घटेर ७९ प्रतिशत मा झरेको छ। यसले शिक्षण अवधिमा क्रमिकरूपमा बालबालिका शिक्षाबाट बाहिरिने दर अझै चुनौतीपूर्ण रहेको संकेत गर्छ। विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर ८ प्रतिशत रहेको छ, जुन न्यूनीकरण गर्न अझ विशेष कार्यक्रमको आवश्यकता देखिन्छ। समग्रमा, आधारभूत शिक्षामा प्रारम्भिक प्रवेश उत्साहजनक देखिए तापनि निरन्तरता, कक्षा ६-८ मा भर्ना तथा टिकाइको चुनौती, र पूर्वतयारीको अभाव महत्वपूर्ण समस्याका रूपमा देखिन्छन्।

तालिक.९ आधारभुत तहको सुचकहरूको अवस्था

सूचक	(२०८१/८२) अधार वर्ष
आधारभुत शिक्षा	
कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR Grade 1)	९३
कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	६५
कक्षा १ को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	१
कक्षा १ को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NIR)	१
कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	६२
कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव नलिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	३८
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	११८
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (NER)	९६
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	६७
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	६१
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	९९
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	८३
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ सम्म पुग्ने बालबालिकाको दर	९३
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ को अन्त्यसम्म टिक्ने बालबालिकाको दर	९३
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ तथा आधारभुतह (कक्षा १-५) पुरा गर्नेको दर	९२
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने दर	८४
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ को अन्त्यसम्म टिक्ने बालबालिकाको दर	८४
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ तथा आधारभुत तह (कक्षा १-८) पुरा गर्नेको दर	७९
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	८

३.२.३. समस्या तथा चुनौती

कटहरिया नगरपालिकाको आधारभूत शिक्षा लाई नियालेर हेर्ने हो भने यस पालिका मा निम्न किसिमको चुनौती तथा समस्याहरू रहेको देखिन्छ ।

१. कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR) मात्र ६५% हुनु ।
२. कक्षा १ मा भर्ना भएका ३८% बालबालिकाले ECED (पूर्वप्राथमिक शिक्षा) को अनुभव नलिएको देखिन्छ।
३. कक्षा ६-८ मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER) ६७% र खुद भर्ना दर (NER) ६१% मात्र हुनु ।
४. आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर ८३% मात्र रहेको छ, सबै बालबालिका अझै विद्यालयमा समावेश हुन नसकेको ।
५. कक्षा १ का विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ तथा आधारभूत तह पुरा गर्ने दर ७९% मात्रै हुनु ।
६. अझै पनि ८% बालबालिका विद्यालय बाहिर (OOSC) हुनु ।
७. कक्षा ६-८ मा भर्ना दर निकै कम हुनु तथा विद्यालय नपुगेका बालबालिकाको अनुपातले सामाजिक, आर्थिक वा भौगोलिक अवरोध रहेको ।
८. गरिबी, बालश्रम, बालविवाह, घरायसी कामको बोझ, तथा सामाजिक चेतनाको कमीका कारण विशेष गरी छात्राहरूलाई विद्यालय पठाउन चुनौती रहेको देखिन्छ।
९. आधारभूत शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क बनाउन नसकेको ।
१०. कतिपय विद्यालयमा उचित पूर्वाधार, सिकाइका सामग्री, प्रशिक्षित शिक्षक तथा छात्रा मैत्री वातावरणको अभावले विद्यार्थीहरूलाई निरन्तर अध्ययनमा प्रेरित गर्न कठिन भइरहेको छ।
११. मापदण्ड अनुसारको भौतिक संरचना नहुनु ।
१२. शिक्षकको पेसगत क्षमता अभिवृद्धिका लागि मेन्टरिंग जस्ता सहयता प्रणालीको व्यवस्था नहुनु ।
१३. कक्षा शिक्षण प्रविधि मैत्री नहुनु ।
१४. स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागु गर्न नसक्नु ।
१५. सिमानाकृत विद्यार्थीहरूलाई थप प्रोत्साहन कार्यक्रम लागु गर्न नसक्नु ।

३.२.४. उद्देश्यहरू

१. १०० प्रतिशत विद्यालय बाहिर रहेको बालबालिकालाई औपचारिक शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने ।
२. निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु ।
३. आधारभूत तहको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, सिकाइ मैत्री, समावेशी, भय रहित र सुरक्षित बनाउनु ।
४. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई पुनः विद्यालयमा ल्याउने विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
५. छात्राहरूको विद्यालय प्रवेश दर बढाउन लक्षित छात्रवृत्ति तथा प्रेरणादायी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
६. शिक्षा सम्बन्धी अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरी बालबालिकाको विद्यालय प्रवेश दर बढाउने।
७. कक्षा ८ सम्म विद्यार्थी टिकाइ दर सुधार गर्न विशेष राहत तथा प्रेरणादायी योजना लागू गर्ने।
८. विद्यालय छोड्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या न्यून गर्न आधारभूत तहमा नियमित अनुगमन तथा परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
९. विद्यालयमा आकर्षक तथा व्यवहारिक पाठ्यक्रम उपलब्ध गराइ सिकाइको गुणस्तर बढाउने।
१०. छात्राहरूको विद्यालय टिकाइ बढाउन सुरक्षित तथा छात्रा-मैत्री विद्यालय वातावरण निर्माण गर्ने।

११. छात्राहरूको भर्ना तथा निरन्तरता सुनिश्चित गर्न अभिभावक र समुदाय स्तरबाट सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
१२. शिक्षामा लैङ्गिक असमानता न्यूनीकरणका लागि छात्रा-केन्द्रित नीति निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने।
१३. शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात सुधार गर्न थप दक्ष शिक्षकहरू भर्ती गर्ने।
१४. शिक्षक प्रशिक्षण तथा व्यावसायिक विकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने।
१५. विद्यालयमा गुणस्तरीय शैक्षिक सामग्री तथा प्रविधिको प्रयोग बढाउने।
१६. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई लक्षित गरी समावेशी शिक्षाका कार्यक्रम विस्तार गर्ने।
१७. विशेष आवश्यकताका बालबालिकाहरूलाई सहजीकरण गर्न विशेष प्रशिक्षित शिक्षकहरूको व्यवस्था गर्ने।
१८. सबै विद्यार्थीका लागि समान अवसर सुनिश्चित गर्न विद्यालय पूर्वाधार सुधार गर्ने।
१९. छात्रवृत्तिलाई अझ प्रभावकारी बनाउन लक्षित वर्गमा केन्द्रित गर्ने।
२०. आर्थिक रूपमा विपन्न परिवारका विद्यार्थीहरूलाई शिक्षा निरन्तरताका लागि विशेष सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
२१. विद्यालय पूर्वाधार तथा स्रोत सुधार गर्न सरकारी तथा गैरसरकारी लगानी प्रवर्द्धन गर्ने।

३.२.५ रणनीतिहरू

१. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको पहिचान गरी पुनः विद्यालय फर्काउने विशेष अभियान सञ्चालन गर्ने।
२. बालबालिकाका लागि निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने।
३. आर्थिक रूपमा विपन्न परिवारका बालबालिकाका लागि अतिरिक्त छात्रवृत्ति तथा शिक्षा सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
४. विद्यार्थीको तथ्याङ्क (EMIS)को व्यवस्थापन र प्रभावकारितामा वृद्धि गर्ने।
५. बालबालिका खुसीसाथ विद्यालय जान बाल-मैत्री वातावरण सिर्जना गर्ने।
६. समुदाय स्तरमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरी अभिभावकहरूलाई शिक्षाको महत्त्व बुझाउने।
७. विद्यालय छोड्ने विद्यार्थीहरूको नियमित ट्र्याकिङ गर्ने र उनीहरूको समस्या समाधान गर्न सहजीकरण गर्ने।
८. विद्यार्थीको लागि सञ्चालन गरिने दिवा खाजालाई पोषणयुक्त र व्यवस्थित बनाउने।
९. शिक्षालाई व्यवहारिक तथा जीवन उपयोगी स्थानीय पाठ्यक्रम लागू गर्ने।
१०. विद्यालयमा अतिरिक्त गतिविधि (खेलकुद, सिर्जनात्मक गतिविधि, प्राविधिक शिक्षा) थप गर्ने।
११. सिकाइ कठिनाइ भएका विद्यार्थीहरूका लागि विशेष सहयोग तथा अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन गर्ने।
१२. छात्राहरूको लागि छात्रावास, महिला शिक्षकको वृद्धि तथा सुरक्षित विद्यालय वातावरणको सुनिश्चितता गर्ने।
१३. लैङ्गिक असमानतालाई हटाउन समाजमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
१४. विद्यालयमा छात्रा-मैत्री शौचालयको व्यवस्था गर्ने।
१५. शिक्षकहरूको नियमित तालिम र क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम र साहयता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन गर्ने।
१६. स्मार्ट कक्षा कोठा तथा डिजिटल शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्ने।
१७. विद्यालयहरूमा सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्ने प्रणाली लागू गर्ने।
१८. विज्ञान, गणित, प्रविधि तथा प्राविधिक शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्ने।
१९. विद्यालय निरीक्षण तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई थप प्रभावकारी बनाउने।
२०. अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका लागि भौतिक पूर्वाधार जस्तै च्याम्प, ब्रेल कक्षा, विशेष शिक्षकहरूको व्यवस्था गर्ने।
२१. अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न विशेष छात्रवृत्ति तथा सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
२२. विद्यालयमा मनोवैज्ञानिक परामर्श तथा विशेष सहयोग कार्यक्रम लागू गर्ने।

२३. छात्रवृत्ति वितरण प्रक्रियालाई पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउने।
२४. विपन्न तथा असहाय बालबालिकालाई प्राथमिकताका आधारमा छात्रवृत्ति दिने।
२५. विद्यालय पूर्वाधार तथा स्रोत सुधारका लागि स्थानीय सरकारको सहभागिता बढाउने।
२६. विद्यार्थीहरूलाई उद्यमशीलता र व्यावसायिक शिक्षा प्रदान गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

३.२.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. आधारभूत तह १-८ मा कम्तीमा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात कक्षा १-५ मा ५०:१, कक्षा ६-८ मा ४०:१) लाई ४०:१ मा पुगेको हुने छ।
२. आधारभूत तह १-८ उमेर समूहका शत प्रतिशत बालबालिकाहरू विद्यालयमा हुनेछन्।
३. शत प्रतिशत विद्यालयहरूमा न्यूनतम गुणस्तरीय सिकाई मापदण्ड पुरा गरेका हुनेछ।
४. शत प्रतिशत विद्यालयहरूमा मापदण्ड अनुसारको अपाङ्गमैत्री, छात्रामैत्री र लैङ्गिकमैत्री पूर्वाधारको निर्माण भएका हुनेछ।
५. आधारभूत तहका बालबालिकाको सिकाई उपलब्धि कम्तीमा ९० प्रतिशत हुनेछ।
६. स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागु भएको हुनेछ।
७. शिक्षकहरूको पेशगत दक्षतामा सुधार भएको हुनेछ।
८. पोषणयुक्त दिवाखजाको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।
९. आवश्यकता अनुसार मनोवैज्ञानिक परामर्श तथा विशेष सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने छ।
१०. बालिका लक्षित खेलकुद, अतिरिक्त क्रियाकलाप, बालिका मैत्री पोसाक तथा मातृभाषामा आधारित बहुभाषिक शिक्षण विधिमा सञ्चालन हुनेछ।
११. आधारभूत तहमा गुनासो सुनवाई व्यवस्था लागु गर्ने तथा लैङ्गिक सम्पर्क शिक्षकको व्यवस्थापन कार्यान्वयन भएको हुनेछ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

सूचक	(२०८१/८२) अधार वर्ष	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
आधारभूत शिक्षा							
कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR Grade 1)	९३	९४	९४	९५	९६		
कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	६५	६८	७२	७६	८१		
कक्षा १ को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	१	१	१	१	१		
कक्षा १ को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NIR)	१	१	१	१	१		

सूचक	(२०८१/८२) अधार वर्ष	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	६२	६६	७०	७५	८०		
कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव नलिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	३८	३४	३०	२५	२०		
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	११८	११७	११६	११४	११३		
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (NER)	९६	९७	९८	९९	१०१		
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	६७	६७	६७	६८	६८		
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	६१	६३	६६	६९	७२		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	९९	१००	१०२	१०३	१०५		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	८३	८६	८८	९१	९३		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ सम्म पुग्ने बालबालिकाको दर	९३	९५	९७	१००	१०२		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ को अन्त्यसम्म टिक्ने बालबालिकाको दर	९३	९५	९८	१००	१०३		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ तथा आधारभुततह (कक्षा १-५) पुरा गर्नेको दर	९२	९४	९७	१००	१०३		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने दर	८४	८७	८९	९१	९३		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ को अन्त्यसम्म टिक्ने बालबालिकाको दर	८४	८७	९०	९२	९५		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ तथा आधारभुत तह (कक्षा १-८) पुरा गर्नेको दर	७९	८१	८४	८७	८९		
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	८	८	७	७	७		

३.२.७ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	०	१	०	१	०	२	२	
२	विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक भर्ना	आवश्यकता अनुसार								
३	शिक्षण पेसा विकास तालिम /पूर्णताजगी	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
४	बालिका लक्षित खेलकुद /मैदान र खेल सामग्रीको व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	अपाङ्ग मैत्री भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था	आवश्यकता अनुसार								
६	आधारभूत तहका छात्राहरुको लागि सेनेटरी पैड व्यवस्थापन (मेसिन)	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	
७	ग्रिन विद्यालयको व्यवस्थापन	निरन्तर								
८	उत्कृष्ट शिक्षक प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
९	पालिका स्तरीय बालिका लक्षित खेलकुद तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	बहुभाषिक शिक्षण विधिको सञ्चालन	निरन्तर								
११	सूचना तथा प्रविधिको तालिम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१२	बुक कर्पर र सिकाइ सामाग्रीको व्यवस्थापन	संख्या	१५	१५	१५	१५	१५	७५	१५०	
१३	कक्षागत अभिभावक बैठक गर्ने	निरन्तर								
१४	पुस्तकालय र प्रयोगशालाको व्यवस्थापन	सङ्ख्या	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	
१५	भौतिक पूर्वाधारको सबलीकरण र निर्माण	सङ्ख्या	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	
१६	अनुगमन, मूल्याङ्कन	निरन्तर								
१७	शिक्षक पेशागत विकासका लागि तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१८	स्थानिय पाठ्यक्रमको विकास तथा लागु	संख्या	०	१५	१५	१५	१५	१५	१५	

३.३ माध्यामिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

माध्यामिक शिक्षा देशको शैक्षिक प्रणालीको मेरुदण्ड हो, जसले विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षा वा व्यावसायिक जीवनका लागि तयार पार्दछ । नेपालमा संविधान २०७२ तथा शिक्षा ऐनले माध्यामिक शिक्षालाई निःशुल्क र अनिवार्य बनाउँदै यसको गुणस्तर सुधार्ने व्यवस्था गरेको छ। सङ्घ, प्रदेश, र स्थानीय सरकारको साझा जिम्मेवारी अन्तर्गत शिक्षालाई जीवनोपयोगी, प्रविधियुक्त, र सीपमूलक, नैतिकवान् तथा समतामूलक समाज निर्माण गर्ने उद्देशले अगाडी बढिरहेको अवस्था छ । त्यसै शिक्षा ऐन, २०२८ अनुसार कक्षा ९ देखि १२ कक्षालाई माध्यामिक तह मानिन्छ । जसले विद्यार्थीलाई प्राविधिक शिक्षा छनोट र उच्च शिक्षा हासिल गरिने अवसरको रूपमा पनि यसलाई लिन सकिन्छ र विद्यार्थीको मुल्यांकनको लागि राष्ट्रिय स्तरमा परीक्षाहरू पनि सञ्चालन गरिन्छ ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा माध्यामिक शिक्षा अहिले पनि सुधार र परिवर्तनको चरणमा छ। सरकारी तथा निजी क्षेत्रका विभिन्न प्रयासका बाबजुद माध्यामिक शिक्षामा अझै केही चुनौतीहरू छन् । नेपाल सरकारले शिक्षा क्षेत्रमा विभिन्न नीतिहरू लागू गर्दै गुणस्तरीय, सर्वसुलभ, र प्रविधिमैत्री माध्यामिक शिक्षा प्रदान गर्ने लक्ष्य राखेको छ । यस कटहरिया नगरपालिकामा ५ वटा समुदायिक माध्यामिक विद्यालयहरू रहेका छन् । जसमा ३ वटा ९-१० तहको हो भने २ वटा ११-१२ तहको हो । यी विद्यालयहरूमा पढिरहेको छात्रा र छात्र क्रमस ९ देखि १० मा ६६० र ७६२ गरि जम्मा १४२२ रहेको छ भने ११ देखि १२ कक्षा सम्म ९५, ८५ गरि जम्मा १८० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् ।

तालिका: १०. माध्यामिक शिक्षा तहको सुचकहरू

सूचक	(२०८१/८२) आधार वर्ष
माध्यामिक शिक्षा	
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१०) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	७३
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१०) मा खुद भर्ना दर (NER)	४३
माध्यामिकतह (कक्षा ११-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	८
माध्यामिकतह (कक्षा ११-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	३
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	३८
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	२२
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१२) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NER)	०.९२
माध्यामिकतह (कक्षा १-१२) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	५३
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० सम्म पुग्ने दर	७८
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० को अन्त्यसम्म टिक्नेको दर	७८
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० तथा माध्यामिकतह (कक्षा १-१०) पुरा गर्नेको दर	७८

३.३.३ अवसर र चुनौतीहरू

प्रमुख समस्या वा चुनौतीहरूलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा खुद भर्ना दर (NER) केवल ४३% मात्र हुनु ।
२. कक्षा ११-१२ को खुद भर्ना दर झनै कमजोर (केवल ३%) देखिनु ।
३. कक्षा ९-१२ को समग्र खुद भर्ना दर (NER) २२% मात्रै रहेको छ, माध्यमिक तहमा पहुँच कम हुनु ।
४. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC) माध्यमिक तहमा अत्यन्तै उच्च (५३%) हुनु ।
५. लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NER) ०.९२ अर्थात असमान हुनु ।
६. कक्षा १ मा भर्ना भएका मध्ये ७८% मात्र कक्षा १० सम्म पुग्नु र पूरा गर्नु
७. विशेष गरी सरकारी विद्यालयहरूमा शिक्षण विधि तथा सुविधाको कमी।
८. विशेष गरी ग्रामीण क्षेत्र तथा विपन्न समुदायमा विद्यार्थीले कक्षा १२ पूरा नगर्ने प्रवृत्ति।
९. पुस्तकालय, प्रयोगशाला, कम्प्युटर तथा डिजिटल शिक्षाका लागि आवश्यक स्रोत-साधन सीमित हुनु ।
१०. व्यावसायिक तथा प्राविधिक शिक्षा (Vocational Education) अझै राम्रोसँग विस्तार हुन नसकेको।
११. शिक्षकहरूको सत- प्रतिशत आवश्यक भए पनि धेरै विद्यालयमा आधुनिक शिक्षण विधिहरू लागू गर्न कठिन हुनु ।
१२. राष्ट्रिय विद्यालय भौतिक विकास मापदण्ड अनुसार सुरक्षित, जोखिमरहित भौतिक संरचनाको विकास गर्नु ।
१३. विद्यालयलाई लैंगिक मैत्री बनाउनका लागि फोकल शिक्षक नतोकिएको ।
१४. विद्यार्थी सूचना सकलन, व्यवस्थापन सहि रूपले नहुनु ।
१५. विषयगत शिक्षकको कमी र विद्यार्थी शिक्षक अनुपात असमान तथा अपुग हुनु ।
१६. विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा वित्तीय सुशासनको कमी ।

३.४. उद्देश्यहरू

१. माध्यमिक तहमा सबैको पहुँचमा सुधार ल्याउनु ।
२. माध्यमिक तहका वाल बालिकाहरूमा न्यून तम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नु ।
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।
४. माध्यमिक तहको शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, सिकाइमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।
५. माध्यमिक तहमा टिकाउ दर बढाउनु ।
६. विद्यार्थी सिकाइप्रति उत्तरदायी विद्यालयको व्यवस्थापन तथा प्रबन्धमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउनु ।
७. माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्ना दर बढाउनका लागि सबै विद्यार्थीलाई निरन्तर शिक्षामा संलग्न गराउने।
८. छात्रा तथा सीमान्तकृत समुदायका विद्यार्थीहरूको सहभागिता बढाउन विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
९. कक्षा ९-१२ मा विद्यार्थी टिकाइ राख्नका लागि शिक्षामा प्रेरणा, परामर्श, र आर्थिक सहयोगका कार्यक्रमहरू लागू गर्ने।
१०. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई पुनः शिक्षामा ल्याउने नीति अपनाउने ।
११. उमेर अनुसारको भर्ना सुनिश्चित गर्न विद्यालय भर्ना अभियानलाई थप प्रभावकारी बनाउने।
१२. कक्षा ९-१२ सम्म विद्यार्थी टिकाइराख्न गुणस्तरीय शिक्षा, सिकाइ सहजीकरण, र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विकल्पहरू उपलब्ध गराउने।
१३. शत प्रतिशत वर्गका विद्यार्थीलाई गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर सुनिश्चित गर्ने।

३.३.५ रणनीतिहरू

१. हरेक शैक्षिक सत्रको पहिलो महिनाभित्र विद्यालय स्तरमा कार्यदल गठन गरी भर्ना अवस्थाको यकिन गर्दै सशक्त भर्ना अभियान सञ्चालन गरिनेछ।
२. विद्यालय जान नसक्ने वा भर्ना हुन नसक्ने बालबालिकाहरूको पहिचान गरी पालिका स्तरमा विशेष भर्ना सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
३. सीमान्तकृत तथा पछाडि पारिएका वर्गका बालबालिकाहरूका लागि "नगरपालिकासँग बालबालिका" शैक्षिक सहयोग कार्यक्रम लागू गरिनेछ।
४. अभिभावक शिक्षाका तालिमहरू सञ्चालन गरी अभिभावकहरूलाई बालबालिकाको शिक्षा सुनिश्चित गर्न प्रेरित गरिनेछ।
५. सिकाइ सुधारका लागि बालमैत्री तथा क्रियाकलापमा आधारित सिकाइ (ABL) अपनाइ प्रविधिमैत्री शिक्षण प्रवर्द्धन गरिनेछ।
६. शिक्षण सुधार योजना (TIP) लाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरी शिक्षकहरूलाई नवीनतम प्रविधि तथा प्रविधिमैत्री शिक्षण पद्धतिबाट दक्ष बनाइनेछ।
७. विद्यालय तहका कक्षाहरूमा कम लागतमा आधारित शिक्षण-सिकाइ सामग्री उपलब्ध गराइनेछ।
८. शिक्षकहरूले पाठ्यक्रम तथा शिक्षक निर्देशिकाको अनिवार्य प्रयोग गर्दै प्रभावकारी सिकाइ सहजीकरण गर्नेछन्।
९. परियोजना कार्य तथा प्रयोगात्मक शिक्षालाई अनिवार्य गरी विद्यार्थीहरूको व्यवहारिक ज्ञान अभिवृद्धि गरिनेछ।
१०. माध्यामिक तहका शिक्षकहरूको मागमा आधारित छोटो अवधिका तालिमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
११. शिक्षकहरूको विषयगत तथा तहगत आवश्यकता अनुरूप नियुक्ति पालिका स्तरबाट गरिनेछ।
१२. नवीनतम प्रविधि शिक्षणमा प्रयोग गराउने उद्देश्यले शिक्षकहरूलाई नियमित रूपमा तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिनेछ।
१३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार पढ्ने विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरिनेछ।
१४. व्यावसायिक शिक्षाको महत्त्व बढाउन स्थानीय रोजगारसँग समन्वय गरी व्यावसायिक धारका विद्यार्थीहरूलाई रोजगारीको अवसर सिर्जना गरिनेछ।
१५. विद्यालय शिक्षामा निरन्तरता कायम गर्न छात्रवृत्ति कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाइनेछ।
१६. टाढा रहेका तथा असहज पहुँच भएका क्षेत्रका बालबालिकाहरूका लागि छात्रावासको निर्माण थालनी गरिनेछ।
१७. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई पुनः भर्ना गर्न सघन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
१८. वाल क्लबहरूको नेतृत्व विकास तथा परिचालन गरी विद्यार्थीहरूलाई सिकाइ सुधारमा संलग्न गराइनेछ।
१९. विद्यालय-समुदाय समन्वयलाई सशक्त बनाउन अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
२०. विद्यालय नआउने वा विद्यालय छोड्ने विद्यार्थीहरूको नियमित ट्यूयाकिड प्रणाली लागू गरिनेछ।
२१. विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड अनुसारको विज्ञान प्रयोगशाला, पुस्तकालय तथा ICT ल्याबलाई थप व्यवस्थित बनाइ प्रभावकारी प्रयोगको वातावरण सिर्जना गरिनेछ।

३.३.६ उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजाहरु

उपलब्धि

१. माध्यामिक तहको शिक्षामा समान पहुँचमा वृद्धि भई खुद भर्ना, टिकाउ दर तथा सिकाइ उपलब्धि दरमा वृद्धि हुने तथा कक्षा छोड्ने र दोहोराउने दरमा कमी आउने ।
२. सबै माध्यामिक विद्यालयले न्यूनतम आधारभूत मापदण्ड पूरा भएको हुने ।
३. प्राविधिक धारतर्फको शिक्षामा पहुँचमा वृद्धि भएको हुने ।
४. सबै माध्यामिक विद्यालयहरूलाई नमुना विद्यालयका रूपमा विकास गरी अन्य फिडर विद्यालयहरूलाई सहयोग गर्ने अभ्यासको लागु हुने ।
५. माध्यामिक शिक्षा निःशुल्क भई सबैको पहुँच समान हुने छ।
६. शिक्षको पेशागत विकास भएको हुने छ ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

सूचक	(२०८१/८२) अधार वर्ष	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
माध्यामिक शिक्षा							
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१०) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	७३	७६	७९	८२	८५		
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१०) मा खुद भर्ना दर (NER)	४३	४८	५३	५९	६६		
माध्यामिकतह (कक्षा ११-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	८	११	१५	२१	३०		
माध्यामिकतह (कक्षा ११-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	३	४	४	५	६		
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	३८	४४	५१	५८	६७		
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	२२	२८	३७	४९	६५		
माध्यामिकतह (कक्षा ९-१२) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NER)	०.९२	०.९३	०.९३	०.९४	०.९४		
माध्यामिकतह (कक्षा १-१२) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	५३	५२	५२	५१	५१		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० सम्म पुग्ने दर	७८	८०	८३	८६	८९		
कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० को अन्त्यसम्म टिक्नेको दर	७८	८०	८३	८६	८९		

कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० तथा माध्यामिकतह (कक्षा १-१०) पुरा गर्नेको दर	७८	८०	८३	८५	८८		
--	----	----	----	----	----	--	--

३.३.७ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	शिक्षक दरबन्दी मिलान	पटक	१	१	१	१	१	५		
२	स्वयंसेवक शिक्षकको व्यवस्था	जना	५	५	५	५	५	२५	५०	
३	सघन भर्ना कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
४	विद्यालयमा विपद् प्रतिकार्य योजना तयारी र लागु	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
५	अति विपन्न तथा पिछडिएका वर्गका बालबालिकाहरूको लागि शैक्षिक सामग्रीहरू जस्तै ड्रेस झोला स्टेशनरीको सहयोग	संख्या	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	
६	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेरा बारा, खाजा घर)	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
७	सिकाइका लागि न्यूनतम वातावरणको लागि विद्यालय सुधार योजनामा आधारित विद्यालय सहयोग कार्यक्रम	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
८	शैक्षिक सामग्रीको विकास वितरण तथा व्यवस्थापन	सङ्ख्या	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	२०००	
९	पुस्तकालय विज्ञान प्रयोगशाला तथा आइसिटी ल्याबको थप व्यवस्थापन तथा सहयोग	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	५	५	
१०	शिक्षकको क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	पटक	२	२	२	२	२	१०	१०	
११	नयाँ पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रवोधीकरण कार्यक्रम र कार्यान्वयन	पटक	१	०	०	०	०	१	२	
१२	सिकाइका लागि उपचारात्मक तथा सुधारात्मक कक्षा सञ्चालन	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	५०	
१३	नमुना माध्यामिक विद्यालय निर्माण कार्यक्रम	पटक	०	१	०	०	१	२	४	
१४	उत्कृष्ट शिक्षक छनोट गरी सम्मान कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१५	शैक्षिक सुशासन तथा सिकाइ उपलब्धि वृद्धिका लागि छलफल तथा अन्तरक्रिया	पटक	२	२	२	२	२	१०	१०	

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१६	शिक्षकले कक्षा कोठामा बिताउने समयको पूर्ण कार्यान्वयनमा सहयोग	निरन्तर								
१७	घुम्ती प्र.अ. शिक्षक बैठक	मासिक	१	१	१	१	१	५	१०	
१८	वर्षको २ पटक बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य नजिकको स्वास्थ्य चौकीबाट स्वास्थ्य परीक्षण कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१९	बालबालिकाहरूको अपाङ्गता तथा कार्यरत सीमितता पहिचानको लागि तालिम प्रदान गरी प्रारम्भिक पहिचान	पटक	१	१	१	१	१	५		
२०	छात्राहरूलाई सेनिटरी प्याडको खरिद र वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५		वर्षमा
२१	पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रम	पटक	०	१	०	१	०	२		
२२	नजिकको स्वास्थ्य चौकी मार्फत कोशोरकिशोरीसँग स्वास्थ्य परीक्षण तथा परामर्श कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	५	१०		
२३	बाल समूह, स्काउट, रेडक्रस क्लब गठन, क्षमता विकास र परिचालन	सङ्ख्या	५	५	५	५	५	२५	५०	
२४	शिक्षकले कक्षाकोठामा बिताउने समयको पूर्ण कार्यान्वयन	निरन्तर								
२५	विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको सूचना EMIS व्यवस्थापन तालिम	संख्या	५	५	५	५	५	२५	५०	
२६	शत प्रतिशत विद्यालयको SIP निर्माण गराइ लागु	पटक	५	५	५	५	५	२५	५०	

३.४ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ

३.४.१ परिचय

कटहरिया नगरपालिका एक बहु सांस्कृतिक, बहुभाषिक, तथा विविध समुदायको बसोबास रहेको क्षेत्र हो, जहाँ आर्थिक, सामाजिक, तथा सांस्कृतिक विभेदका कारण सबै व्यक्तिहरूलाई औपचारिक शिक्षाको समान अवसर उपलब्ध छैन। विशेष गरी, आर्थिक रूपमा कमजोर परिवार, गरिबी, बालश्रम, प्रवासी मजदुर परिवारका बालबालिका, तथा लैङ्गिक विभेदका कारण विद्यालय जान नसकेका छात्रछात्राहरूका लागि अनौपचारिक शिक्षा एक महत्वपूर्ण माध्यम बन्न सक्छ। अनौपचारिक शिक्षा औपचारिक शिक्षाको पूरक मात्र नभई यसको जननी पनि हो, जसले समुदायका हरेक वर्गका व्यक्तिहरूलाई जीवनोपयोगी ज्ञान तथा सीप प्रदान गर्छ। कटहरिया नगरपालिकामा शिक्षाको अवस्था हेर्दा, धेरै व्यक्तिहरू विभिन्न कारणले औपचारिक शिक्षा पूरा

गर्न नसकेको, विद्यालय त्याग्ने दर उच्च रहेको, तथा बालबालिकाहरू अस्थायी रूपमा काममा संलग्न रहने समस्या देखिन्छ। यस्ता समस्याहरू समाधान गर्न अनौपचारिक शिक्षा एक महत्त्वपूर्ण उपाय हुन सक्छ, जसले स्थानीय समुदायका नागरिकहरूलाई कुनै निश्चित पाठ्यक्रम तथा समय सीमाभन्दा बाहिर रहेर समेत सिकाइको अवसर दिन्छ। अनौपचारिक शिक्षा विशेष गरी निरक्षर वयस्कहरू, विद्यालय जान नसकेका बालबालिका, सीपमूलक तालिम तथा जीवन उपयोगी शिक्षाको अभाव झेलिरहेका व्यक्तिहरूलाई लक्षित हुनुपर्छ। कटहरिया नगरपालिकामा गरिबी निवारण, महिला सशक्तीकरण, उद्यमशीलता विकास, तथा आधारभूत साक्षरता बढाउने उद्देश्यले अनौपचारिक शिक्षामा लगानी गर्नु आवश्यक छ। राज्य तथा स्थानीय तहको सहकार्यमा व्यावसायिक तथा जीवन उपयोगी सीपहरू प्रदान गर्न सकिने कार्यक्रमहरूको विस्तार गरी नगरपालिकाको समग्र विकासलाई टेवा दिन सकिन्छ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

कटहरिया नगरपालिकाको साक्षरता अवस्थालाई हेर्दा ५५.९ प्रतिशत साक्षर रहेको छ जसमा ६५ प्रतिशत पुरुष र ४६.४ प्रतिशत महिला मात्र साक्षर रहेको छ। त्यसैले केही उमेर समूह अनुसारको तथ्याङ्क विशेषण गर्ने हो भने। यहाँ शिक्षामा अझै पनि लिङ्गमा आधारित असमानता रहेको स्पष्ट देखिन्छ। ५ वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहमा महिलाहरूको साक्षरता दर ४४.२ प्रतिशत मात्र रहेको छ, जबकि पुरुषहरूको साक्षरता दर ६४.७ प्रतिशत छ। यसले शिक्षामा महिलाहरूको पहुँच अझै सीमित रहेको देखाउँछ। उमेर बढ्दै जाँदा महिलाहरू शिक्षाबाट झनै वञ्चित भइरहेका छन्, जसको प्रमाण १५ वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहको साक्षरता दर हो, जहाँ महिलाहरूको साक्षरता दर घटेर ३२.२ प्रतिशत मा आइपुगेको छ भने पुरुषहरूको ५५.९ प्रतिशत रहेको छ। १५-२४ वर्ष उमेर समूहमा भने केही सुधार देखिए तापनि महिलाहरूको साक्षरता दर ६२.४ प्रतिशत मात्र रहेको छ, जुन पुरुषहरूको ७६ प्रतिशत साक्षरता दरभन्दा कम छ।

अर्कोतर्फ ४४ प्रतिशत निरक्षर जनसङ्ख्यालाई साक्षर बनाउन सामुदायिक सिकाई केन्द्र ३ वटा मात्र रहेका छन् जुन वडागत कम्तीमा १ वटा हुने गरी वृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ। साथै, सामुदायिक पुस्तकालयहरूको अभावले पनि साक्षरता अभियानमा अवरोध पुगेको देखिन्छ। यस नगरपालिकाले विगतमा प्रौढ शिक्षा, किशोरी शिक्षा, तथा अन्य अनौपचारिक कार्यक्रम सञ्चालन गरेको भए तापनि, हालको तथ्याङ्कले ती कार्यक्रमहरूले पर्याप्त सुधार गर्न नसकेको देखाउँछ। सरकारले अनौपचारिक शिक्षा मार्फत कटहरिया नगरपालिकालाई साक्षर नगरपालिका घोषणा गर्ने लक्ष्य राखेको भए पनि हालसम्म यस क्षेत्रका कार्यक्रम प्रभावकारी बन्न सकेका छैन। अनौपचारिक शिक्षा मार्फत व्यक्तिको पढ्न, लेख्न तथा सामान्य गणितीय सीपलाई विकास गर्दै व्यवहारिक ज्ञान र व्यावसायिक सीपमा वृद्धि गर्न सकिन्छ, जसले जीवनस्तरमा सुधार ल्याउँछ। यसलाई थप व्यवस्थित बनाउन र प्रभावकारी बनाउन स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ तथा सामुदायिक सिकाई केन्द्र संचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७८ र अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ बमोजिम कार्यान्वयन गर्न यो विद्यालय शिक्षा योजनाको लक्ष्य रहेको छ।

३.४.३ चुनौतीहरू

१. सत प्रतिशत नागरिकहरूलाई साक्षर बनाउन नसकेको,
२. सीमान्तकृत समुदायहरूमा आयआर्जन गर्न र निरन्तर शिक्षाको कार्यक्रम संचालन।
३. ५०.५ प्रतिशत विद्यालय बाहिर रहेको १ देखि १२ कक्षा उमेर समूहको बालबालिकाहरू लाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन नसक्नु।

४. यस नगरपालिका को प्रत्येक वडाहरूमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको स्थापना र प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन र परिचालन गर्न नसकिएको ।
५. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको प्रभावकारी व्यवस्थापनमा सरोकारवलाहरु बिच समन्वय सहकार्यको कमी ।
६. कटहरिया नगरपालिका अन्तर्गत रहेका सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत समुदायमा विभिन्न सिपमूलक तथा आयमूलक कार्यक्रमहरू व्यवस्थापन तथा सञ्चालन र अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ केन्द्र हरु संचालन गर्न नसक्नु,
७. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि मापदण्डहरू कार्यान्वयन गर्न नसक्नु ।
८. पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा थप सिकाई सामग्रीहरू विकास नहुनु ।
९. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रका सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास र आवश्यक बजेटको व्यवस्था नहुनु ।
१०. अनौपचारिक शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न गैह्र सरकारी सङ्घ संस्थाहरूसंग समन्वय गर्न नसक्नु ।

३.४.४ उद्देश्य

१. विद्यालय बाहिर रहेका किशोर र किशोरीलाई अनौपचारिक शिक्षामा सर्वसुलभ पहुँच सुनिश्चित गरी साक्षर पालिका घोषणा गर्ने ।
२. कटहरिया नगरपालिका अन्तर्गत रहेका सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत अनौपचारिक कक्षा र समुदायमा विभिन्न सिपमूलक तथा आयमूलक कार्यक्रमहरू व्यवस्थापन तथा सञ्चालन गर्नु ।
३. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गर्नका लागि अनौपचारिक शिक्षा राष्ट्रिय सक्षमता प्रारूपलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु ।
४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको विकास र विस्तार गरी साक्षरता कार्यक्रमलाई अभियानको रूपमा संचालन गरी साक्षर नगर घोषणा गर्नु।
५. अनौपचारिक शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न गैह्र सरकारी सङ्घ संस्थाहरूसंग सामान्य गरी अनौपचारिकका कक्षा संचालन गर्ने,

३.४.५ रणनीति

१. आवश्यकता अनुसारको सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको स्थापना र उचित व्यवस्थापन गरिने ।
२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, स्थानिय संघ-संस्था, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावकलाई आजीवन शिक्षा र जीवन उपयोगी शिक्षा विकासमा परिचालन गरिनेछ ।
३. सिकारुका आवश्यकता अनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडलहरू र भाषिक विविधता अनुरूपका सामग्रीको प्रयोग गरी साक्षरता कार्यक्रम संचालन गरिने ।
४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न बनाउनका लागि प्रविधि, पुस्तकालय र सामुदायिक सूचना केन्द्रसँग जोडने । ।
५. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत विभिन्न छोटो अवधिका आय-आर्जन तथा सिपमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
६. साक्षरता कार्यक्रम संचालन, व्यवस्थापन, अनुगमन, निरीक्षण र प्रमाणीकरणको लागि वडा कार्यालय, वडा समिति र वडा साक्षरता समितिलाई जिम्मेवार बनाइने छ।
७. सिकाई हस्तान्तरणका लागि अन्तर-पुस्ता बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम गर्ने छ। ।
८. स्थानीय सामुदायिक शिक्षा केन्द्र सहजकर्ताहरूलाई तालिम दिई क्षमता अभिवृद्धि गर्ने छ। ।

९. विभिन्न उमेर समूहका जनसंख्याका लागि साक्षरता कार्यक्रम संचालन गरिने र सो का लागि ९ देखि १२ कक्षा विद्यार्थीहरूलाई परिचालन गरिनुका साथै आवश्यकता अनुसार अन्य नवीनतम विधिहरू अपनाइने छ।
१०. विद्यालय बाहिर रहेका किशोर र किशोरीलाई औपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट विद्यालयमा भर्ना गरिने छ।

३.४.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. वडा स्तरीय सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको स्थापना र उचित व्यवस्थापन गरिने।
२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न बनाउनका लागि प्रविधि, पुस्तकालय र सामुदायिक सूचना केन्द्रसँग जोडने।
३. स्थानीय सामुदायिक शिक्षा केन्द्र सहजकर्ताहरूलाई तालिम दिई क्षमता अभिवृद्धि गर्ने छ।
४. विभिन्न उमेर समूहका जनसङ्ख्याको लागि साक्षरता कार्यक्रम संचालन गरिने र सो का लागि ९ देखि १२ कक्षा विद्यार्थीहरूलाई परिचालन गरिनुका साथै आवश्यकता अनुसार अन्य नवीनतम विधिहरू अपनाइने छ।
५. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, स्थानिय संघ-संस्था, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावकलाई आजीवन शिक्षा र जीवन उपयोगी शिक्षा विकासमा परिचालन गरिनेछ।
६. सिकारुका आवश्यकता अनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडलहरू र भाषिक विविधता अनुरूपका सामग्रीको प्रयोग गरी साक्षरता कार्यक्रम संचालन गरिने।
७. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत विभिन्न छोटो अवधिका आय-आर्जन तथा सिपमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
८. साक्षरता कार्यक्रम संचालन, व्यवस्थापन, अनुगमन, निरीक्षण र प्रमाणीकरणको लागि वडा कार्यालय, वडा समिति र वडा साक्षरता समितिलाई जिम्मेवार बनाइने छ।
९. सिकाइ हस्तान्तरणका लागि अन्तरपुस्ता बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम गर्ने छ।
१०. विद्यालय बाहिर रहेका किशोर र किशोरीलाई औपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट विद्यालयमा भर्ना गरिने छ।

नतिजा

क्रसं	सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	बाहिर रहेको बालबालिकाहरू अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट विद्यालयमा भर्ना र कक्षामा निरन्तरता हुने।	विद्यालय बाहिर बालबालिका प्रतिशत	५२.६	५२.६	७०	८०	९०	१००
२	एक वडा एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको विस्तार र संचालन	केन्द्र	०	१	२	२	१	१
३	वडागत रूपमा सामुदायिक पुस्तकालयको स्थापना	सङ्ख्या	०	१	४	४	०	०
४	अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइ सम्बन्धी तथ्यांकहरू अद्यावधिक तथा व्यवस्थित	निरन्तर	०	१	१	१	१	१

५	साक्षर प्रतिशतमा वृद्धि भएको भएको हुने	प्रतिशत	५५.९	५५.९	७०	८०	९०	१००
६	छोटो अवधिका आयआर्जन तथा सिपमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	१
७	बालबालिकाको सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सिकाइ निरन्तरता,	निरन्तर	२	४	६	८	९	९
८	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू प्राविधिक मैत्र र पुस्तकालयको स्थापना	सङ्ख्या	०	२	२	१	१	०
९	साक्षर नगरपालिका घोषणा	पटक	०	०	०	०	०	१

३.४.७ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख क्रियाकलाप र वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य ५ वर्षा					जम्मा	भौतिक लक्ष्य १० वर्षमा	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	निरक्षर र विद्यालय बाहिर रहेका किशोर किशोरीहरूको विवरण सङ्कलन गरी खण्डिकृत रूपमा तथ्यांक तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	नगरपालिका
२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत साक्षरता अभिवृद्धि कार्यक्रम संचालन गर्ने	निरन्तर								नगरपालिका/ सामुदायिक सिकाइ केन्द्र
३	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको विस्तार र सञ्चालन गर्ने	सङ्ख्या	०	१	२	२	१	९	९	नगरपालिका
४	एक वडा एक सामुदायिक पुस्तकालय स्थापना गरी सामुदायिक केन्द्र संग आबद्ध गर्ने	सङ्ख्या	१	२	२	२	२	९	९	नगरपालिका
५	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र क्षमता विकासका लागि सरकारी तथा गैरसरकारी संघ-सस्थाहरु तथा सरोकारवालाहरु सँग समन्वय र सहकार्य	निरन्तर								नगरपालिका
६	आयमूलक तथा सीपमूलक कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	नगरपालिका
७	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र तथा अन्य सङ्घ-संस्था मार्फत वैकल्पिक सिकाइ कार्यक्रम संचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	नगरपालिका
८	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास तालिम संचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	नगरपालिका

९	अनौपचारिक शिक्षा राष्ट्रिय सक्षमता प्रारूप कार्यान्वयन	निरन्तर								नगरपालिका
१०	अभिभावक सचेतना तथा परामर्श कार्यक्रम संचालन	वडागत	१	१	१	१	१	५	१०	वडागत

परिच्छेद: चार

अन्तर सम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

४.परिचय

यस परिच्छेदमा खास गरी शिक्षाका क्षेत्रहरूको अन्तर सम्बन्धित विषयहरू जस्तै शिक्षामा समता तथा समावेशीकरणको अभिवृद्धि, विद्यालय स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा र छात्रवृत्ति जस्ता आवश्यकीय सेवाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन, आपत्कालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाका लागि तयारी, विद्यालय भौतिक विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषयहरू समावेश गरिएको छ । यसमा उल्लिखित प्रत्येक विषयको अवधारणा तथा विद्यालय शिक्षामा यसको आवश्यकता, विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण गरी चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ भने यस योजनामा यस विषयका उद्देश्य, अपेक्षित नतिजा तथा योजना अवधिमा सञ्चालन गरिने मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ ।

४.१ पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मूल्याङ्कन

४.१.१. परिचय :

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार विद्यालय शिक्षालाई आधारभूत तह (कक्षा १-८) र माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) मा विभाजन गरिएको छ। कक्षा १-३ मा थिम बेस एकीकृत पाठ्यक्रम लागू गरिएको छ, जसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नगरले निरन्तर अनुगमन गर्न आवश्यक छ। आधारभूत तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने देखिन्छ। कक्षा ९-१२ को पाठ्यक्रम एकलपथीय ढाँचामा रहेको हुँदा यसको सफल कार्यान्वयनका लागि शिक्षक व्यवस्थापन तथा विद्यालयगत विषयगत संरचना बलियो बनाउन जरूरी छ। कक्षा ११-१२ का विद्यालयलाई स्तरीकृत गर्दै स्थानीय आवश्यकताअनुसार पाठ्यक्रमलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ। सबै विद्यालयमा पाठ्यक्रम तथा शिक्षक निर्देशिका उपलब्ध गराइ शिक्षणलाई पाठ्यक्रममै आधारित बनाउनुपर्ने आवश्यकता छ। बाल विकास कक्षाको सिकाइ व्यवस्थापनलाई पाठ्यक्रम अनुकूल बनाउन नगरपालिकाले प्राथमिकतामा राख्नु आवश्यक छ। कटहरिया नगरपालिकाले आधारभूत तह (कक्षा १-८) का लागि १०० पूर्णाङ्कको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइसकेको छ, जसले स्थानीय ज्ञानको संरक्षण तथा विकासमा टेवा पुर्‍याउनेछ। मूल्याङ्कन प्रणालीमा कक्षा १-३ मा निरन्तर मूल्याङ्कन मार्फत उदार कक्षोन्नति नीति अपनाइएको छ भने कक्षा ४-८ मा ५० प्रतिशत बाह्य र ५० प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कनको व्यवस्था छ। कक्षा ९-१२ मा ७५ प्रतिशत बाह्य र २५ प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कन लागू गरिएको छ। कक्षा १० र १२ को अन्तिम परीक्षा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डको निर्देशन अनुसार सङ्घ तथा प्रदेश सरकारले गर्ने व्यवस्था छ। नगरपालिकाले यी नीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्दै शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न पहल गर्नु आवश्यक छ।

४.१.२. वर्तमान अवस्था

कटहरिया नगरपालिका भित्रका २० वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार नगर स्तरीय शैक्षिक गतिविधिहरू सञ्चालन भइरहेका छन्। हाल नगरपालिकाका सबै विद्यालयमा उक्त पाठ्यक्रम पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा रहेको छ। यसै गरी, नगरपालिकामा २४ वटा प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र, १० वटा कक्षा १-५ सम्मका आधारभूत विद्यालय, ५ वटा कक्षा ६-८ सम्मका आधारभूत विद्यालय तथा २ वटा ९-१० कक्षाको विद्यालय र ३ वटा कक्षा १-१२ सम्मका माध्यामिक विद्यालय सञ्चालनमा रहेका छन्। साथै, यी विद्यालयहरूमा स्थानीय पाठ्यक्रम पनि लागू गरिएको छैन। निजी

विद्यालयहरूले भने राष्ट्रिय पाठ्यक्रम अनुरूप आफू अनुकूल शिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छन्, तर अधिकांश विद्यालयहरूले स्थानीय पाठ्यक्रमको सट्टा ऐच्छिक अङ्ग्रेजी वा कम्प्युटर विषय पढाइरहेका छन्।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनको लागि नगर स्तरीय परीक्षा समिति गठन गरी शैक्षिक तालिकाअनुसार परीक्षाहरू सञ्चालन गरिंदै आएको छ। गत वर्ष कक्षा ८ को अन्तिम परीक्षा तथा मूल्याङ्कन नगरमै केन्द्रित गरी विद्यार्थीहरूको उत्तर पुस्तिका परीक्षण गरिएको थियो। कक्षा १-८ सम्म अनिवार्य रूपमा लागू गर्नुपर्ने स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका लागि ठोस योजना आवश्यक देखिन्छ। यस क्रममा स्थानीय विविधतालाई समेट्ने तथा समावेशिताको सम्पूर्ण पक्षलाई ध्यान दिने आवश्यकता छ। योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा अपाङ्ग, दलित, सीमान्तकृत, लैङ्गिक तथा आदिवासी जनजातिहरूको समावेशिता सुनिश्चित गर्न व्यावहारिक योजना आवश्यक छ। नगरका विद्यालयहरूमा शिक्षण सिकाइका नियमित कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन्, तर पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन ढाँचासम्बन्धी शिक्षक प्रशिक्षण प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन हुन नसकेको देखिन्छ। यसको प्रमुख कारण बजेट अभाव तथा नगर शिक्षा योजनाको विस्तृत कार्यक्रम निर्माण गर्न नसक्नु हो। यस सन्दर्भमा नगरपालिकाले नगर स्तरीय शैक्षिक कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन स्पष्ट शिक्षा योजना निर्माण गरी लागू गर्न आवश्यक देखिन्छ।

४.१.३. समस्या तथा चुनौतीहरू:

१. प्रारम्भिक बाल विकास र विद्यालयहरूमा पाठ्यक्रमको उपलब्धता र प्रयोगको सुनिश्चितता नहुनु
२. सबै शिक्षकहरूमा विषयगत शिक्षक निर्देशिका उपलब्धता र प्रयोगको सुनिश्चितता नहुनु।
३. सिकाइ सहजीकरण र मूल्याङ्कनमा सूचना प्रविधिको प्रयोग नहुनु।
४. कक्षाकोठाहरूमा न्यूनतम सिकाइ मापदण्ड अनुसारको सिकाइ कुनाको व्यवस्थापन नहुनु।
५. पाठ्यपुस्तकलाई नै पाठ्यक्रमको रूपमा बुझ्ने प्रवृत्ति हुनु।
६. स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि शिक्षक व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास नहुनु।
७. निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली तथा थिम बेसमा आधारित पाठ्यक्रम पूर्णतया लागू गर्न सबैजसो विद्यालयका शिक्षकहरूमा प्रबोधकण नहुनु
८. प्रारम्भिक कक्षाहरूमा आवश्यकता अनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा, बहु भाषा प्रयोगको अवस्था प्रभावकारी नभएको।
९. विपद् तथा महामारीको समयमा पाठ्यक्रममा उल्लेख न्यूनतम उपलब्धि हासिल गराउने सवालमा सिकाइ आपूर्ण कार्यक्रम कार्यान्वयन नहुनु
१०. पालिका २४ वटा विद्यालयहरूमा ५ वटा मात्र ICT को व्यवस्था तथा त्यस सम्बन्धी तालिम प्राप्त हुनु।

४.१.४ उद्देश्य

१. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ को मर्म अनुरूप कक्षा १ देखि ३ सम्मको एकीकृत पाठ्यक्रमलाई पूर्ण रूपमा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने,
२. कक्षा १ देखि ७ सम्मको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने,
३. पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन र अनुगमनका लागि नयाँ नयाँ ढाँचाको खोज र अनुसन्धान गर्ने,
४. सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको व्यवस्था गर्नु,
५. विपद् तथा महामारीको समयमा विशेष रूपमा सिकाइ आपूर्ण योजना कार्यान्वयन गर्नु,
६. स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी लागू गर्ने।

७. प्रत्येक बाल विकास केन्द्र र विद्यालयहरूमा पाठ्यक्रमको उपलब्धता र प्रयोगको सुनिश्चितता गर्ने
८. पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र विषयवस्तुलाई अन्तर सम्बन्धित गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने,
९. स्थानीय वस्तुहरूको प्रयोग गरी शिक्षण समाग्रिहरूको उत्पादन तथा शिक्षणमा प्रभावकारी प्रयोगको सुनिश्चितता गर्ने ।
१०. ICT परिचालन गर्न कम्तीमा २५ वटा विद्यालयमा ३ तिन जनालाई दक्ष जनशक्तिको रूपमा क्षमता विकास गरिने ।

४.१.५ रणनीतिहरू

उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

१. सबै विद्यालयका शिक्षकहरूलाई पाठ्यक्रम तथा शिक्षक निर्देशिका उपलब्ध गराउने ।
२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारिताका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
३. सबै विद्यालयको ३ जना शिक्षकहरूलाई ICT सम्बन्धी तालिम दिने ।
४. आधारभूत तहको कक्षा ५ र ८ को वार्षिक परीक्षालाई पालिका स्तरीय बनाइ सुधार गर्ने ।
५. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ अवसर वृद्धि गर्न सिकाइ सामग्रीलाई ब्रेल लिपिमा तयार गर्ने र श्रव्य दृश्यमा आधारित साङ्केतिक भाषाका शैक्षिक सामग्रीहरूको विकास र प्रयोगलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
६. स्थानिय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको सवालमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको ढाँचा अनुरूप कक्षा १-३ मा शत प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कन तथा कक्षा ४-८ मा ५० प्रतिशत निरन्तर मूल्याङ्कन र ५० प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कन मार्फत विशेष ढाँचा निर्माण गरी सूचकमा आधारित बनाउने ।
७. प्रारम्भिक कक्षाहरूमा पाठ्यक्रम अनुरूपको सिकाइ सहजीकरणको निम्ति आवश्यकता अनुसार मातृभाषा, बहु भाषा र स्थानियभाषालाई प्राथमिकता दिइने ।
८. वैज्ञानिक र व्यवहारिक स्थानिय पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी परीक्षणका रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइने र प्रभावकारिताका आधारमा निरन्तरता प्रदान गरिने ।
९. विपद् तथा महामारीको समयमा विशेष रूपमा सिकाइ आपूर्ण योजना कार्यान्वयन कार्यक्रम निर्माण गर्ने ।

४.१.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा विशेषतः एकीकृत पाठ्यक्रम, निरन्तर मूल्याङ्कन, विशेष सिकाइ क्षेत्र (थिम बेस) अन्तर्गतको शिक्षण सिकाइ व्यवस्थापन प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।

ख) अपेक्षित नतिजा

१. सबै विद्यालय र बाल विकास केन्द्रमा पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिका उपलब्ध भएको र प्रयोगमा आएको हुने
२. शिक्षण सिकाइको मूल्याङ्कन प्रभावकारी र व्यवस्थित हुने ।
३. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप बमोजिम शैक्षिक गतिविधिहरू तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी र व्यवस्थित हुने,
४. प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा देखि आधारभूत तहमा आवश्यकता अनुसार मातृभाषा र स्थानिय भाषा प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण हुने ।
५. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप बालमैत्री, अपाङ्ग मैत्री तथा स्थानिय सन्दर्भ सापेक्ष र प्रभावकारी हुने ।
६. प्रत्येक विद्यालयमा प्रत्येक विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि अनिवार्य कार्य विवरण अभिलेखीकरण भएको हुने ।

७. सबै कक्षा शिक्षण र तथ्यांक व्यवस्थापनमा ICT को प्रभावकारी प्रयोग हुने ।

४.१.७ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख क्रियाकलाप र वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ

क्र स	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष मा	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६को प्रभावकारी कार्यान्वयन लागि अभिमुखीकरण	विद्यालय सङ्ख्या	२४	२४	२४	२४	२४	२४	२४	सङ्घ/स्थानीय तह/बिधायल
२	स्तरीकृत प्रश्न निर्माण कार्यशाला	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
३	एकीकृत पाठ्यक्रम तथा निरन्तर मूल्याङ्कन सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
४	उत्कृष्ट विद्यालय य, शिक्षक, विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
५	स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन	निरन्तर								स्थानीय तह/बिधायल
६	स्थानीय वस्तुहरूको प्रयोग गरी शिक्षण सामग्रीहरूको निर्माण तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५		स्थानीय

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

शिक्षक शिक्षण सहजीकरण प्रक्रियाको मूल आधार हुन्। शिक्षक र विद्यार्थीबीचको अन्तरक्रियाले सिकाइको गुणस्तर निर्धारण गर्ने भएकाले उनीहरूको दक्षता र पेसागत विकास अपरिहार्य छ। शिक्षकहरूले अध्यापन गराउने विषयको गहिरो ज्ञान लिनुका साथै समावेशी कक्षा व्यवस्थापन, प्रभावकारी सञ्चार, र सहकार्य गर्ने क्षमताको विकास गर्नुपर्छ। नेपालमा विद्यालय तहको शिक्षालाई गुणस्तरीय, समावेशी, र सान्दर्भिक बनाउन शिक्षक व्यवस्थापन तथा पेसागत क्षमता अभिवृद्धिलाई उच्च प्राथमिकता दिइएको छ।

हालको अवस्थामा शिक्षकहरूको व्यावसायिक दक्षता अभिवृद्धि गर्न निरन्तर तालिम, शैक्षिक योजना निर्माण, प्रभावकारी विद्यार्थी मूल्याङ्कन, तथा नवीनतम शिक्षण विधिको प्रयोग आवश्यक देखिन्छ। शिक्षण पेसालाई रोजाइको प्राथमिक पेसाका रूपमा विकास गर्दै, शिक्षक तयार गर्ने प्रणालीलाई सुदृढ पार्नुपर्ने आवश्यकता छ। विद्यालय तहको शिक्षामा समान पहुँच, गुणस्तर, र सुशासन प्रवर्धनका लागि शिक्षक व्यवस्थापन, प्रशिक्षण, र पेसागत विकासलाई अझ प्रभावकारी बनाउनु अपरिहार्य छ। त्यसैले शिक्षकहरूलाई नवीनतम शिक्षण विधि, प्रविधिको प्रयोग, गर्न सक्षम बनाउने नीतिगत पहल आवश्यक देखिन्छ।

४.२.१ वर्तमान अवस्था

हाल कटहरिया नगरपालिकामा २० बटा सामुदायिक विद्यालय र २४ ओटा प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन्। यस नगरपालिकाले शैक्षिक गतिविधिहरूको व्यवस्थापन शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ अनुसार गर्दै आएको छ। शिक्षक हुनका लागि शिक्षण अनुमति पत्र अनिवार्य छ, स्थायी शिक्षक हुन शिक्षक सेवा आयोगको परीक्षा उत्तीर्ण गर्नुपर्छ,

बहुवाका लागि निश्चित मापदण्ड पूरा गर्नुपर्छ, र पेसा तालिम पूरा गरेको हुनुपर्छ आदि लाई आधार मानी शैक्षिक गतिविधि सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । नगरपालिकाले शिक्षक व्यवस्थापन अन्तर्गत दरबन्दी सिर्जना, रिक्त स्थानको पहिचान, पदपूर्ति, माग प्रतिशत निर्धारण, दरखास्त आव्हान तथा सङ्कलन, जाँच तथा स्वीकृति, परीक्षा सञ्चालन (लिखित, मौखिक, प्रयोगात्मक), उम्मेदवारहरूको मूल्याङ्कन तथा छनोट, नतिजा प्रकाशन, सूचना प्रकाशन, नियुक्तिका लागि सिफारिस, नियुक्ति पदस्थापन शिक्षक व्यवस्थापन र विकास कार्यमा नगरपालिका ले आफ्नो शिक्षा ऐन अनुसार गर्दै आइरहेको छ । कटहरिया नगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा स्वीकृत दरबन्दी, राहत दरबन्दी तथा पालिकाको निजी श्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरूको विवरण हेर्दा, विद्यार्थी पूर्वप्राथमिक/बाल विकास केन्द्र (बा.बि.के.) मा कार्यरत २४ शिक्षकमध्ये १०० प्रतिशत महिला हुनु सकारात्मक पक्ष भए तापनि, विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात २९ रहेको छ जुन सकारत्म रूपले गुणस्तरीय शिक्षा हुनु पर्ने हो तर अझ सुधारको आवश्यकता देखिन्छ ।

तालिका न. शिक्षक विवरण

तहगत शिक्षक	स्वीकृत र राहत			पालिकाबाट			टिपीडि लिएको		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
पूर्व प्र.बि./बा.बि.के	२४	०	२४						
आधारभूत (१-५)	२७	५७	८४	६	११	१	३	४५	४८
आधारभूत (६-८)	३	३	६	०	१	०	३	३	३
माध्यमिक (९-१०)	०	१०	१०	०	०	०	०	७	७
माध्यमिक (११-१२)	०	२	२	०	०	०	०	२	२

यस पालिका शिक्षक र विद्यार्थी अनुपात जुन दरबन्दी र राहत शिक्षक लगायत को अवस्था लाई हेर्ने हो भने यो अवस्था कमजोर देखिन्छ । तर त्यो अवस्थालाई मध्यनजर गरी शिक्षा क्षेत्रमा यो कटहरिया नगरपालिका लागनी लगाई केही शिक्षकहरू नगर स्तरीय रूपमा नियुक्ति गरिएको छ ।

तालिका न. शिक्षक तथा विद्यार्थी अनुपात (स्थायी र राहत)

तहगत शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	अनुपात
बाल विकास	२९
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	८३
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	३९९
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	१७८
माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात	९०

स्रोत:- EMIS २०८१

४.२.२ समस्या तथा चुनौतीहरू

१. शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रूपमा विकास गर्नु
२. तालिम प्राप्त शिक्षक नहुनु ।
३. पाठ्यक्रमको मर्म एवम् बालबालिकाको रुचि अनुसारको शिक्षकको आपूर्ति गर्नु
४. करारमा आधारित कार्यसम्पादन मुल्यांकन प्रणाली लागु नहुनु ।

५. कक्षाकोठालाई पेसागत विकास र सिकाइको थलोको रूपमा विकास गर्नु,
६. पुरस्कार र दण्डको प्रावधानलाई वस्तुगत र न्यायोचित किसिमले कार्यान्वयन गरिनु,
७. विद्यालयहरूमा तहगत रूपमा न्यूनतम विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्नु,
८. अपुग शिक्षकको आपूर्ति गाउँपालिकाले आफ्नै लगानीबाट गर्ने गरी स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु
९. शिक्षकलाई दलगत राजनीतिबाट मुक्त राख्नु ।
१०. तलब, पदोन्नति र अन्य प्रोत्साहनको अभावमा शिक्षकहरूको मनोबल घट्ने, तथा शिक्षण पेसालाई आकर्षक बनाउन चुनौती देखिन्छ।
११. शिक्षक पेसागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापित गर्नु,
१२. शिक्षकलाई आधुनिक प्रविधिसँग अद्यावधिक गर्न नसक्नु ।

४.२.३ उद्देश्यहरू

१. शिक्षण पेसालाई आकर्षक बनाउन प्रतिष्ठा, अवसर र प्रोत्साहनको वृद्धि गर्ने ।
२. योग्य विद्यार्थीहरूलाई शिक्षण पेसामा आकर्षित गर्न छात्रवृत्ति, अनुदान र अन्य प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्ने।
३. शिक्षकहरूलाई नियमित रूपमा आधुनिक शिक्षण विधिबारे तालिम प्रदान गर्ने।
४. बालमैत्री र व्यवहारिक शिक्षण विधिका लागि विषयगत विशेषज्ञ शिक्षकहरूको नियुक्ति गर्ने।
५. शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कन गर्न पारदर्शी र वस्तुगत मापदण्डहरू तयार गर्ने र नतिजामुखी (Result-oriented) मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्ने।
६. शिक्षण सिकाइ सामाग्री र प्रविधिको प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्ने।
७. सहकर्मी सिकाइ, अन्तर्क्रिया र कार्यशालाहरूको आयोजना गर्ने।
८. उत्कृष्ट शिक्षकहरूलाई पुरस्कृत गर्ने तथा कमजोर कार्यसम्पादन भएका शिक्षकहरूलाई सुधार गर्न सहायतामूलक कार्यक्रम ल्याउने।
९. तहगत विद्यार्थी सङ्ख्या र पाठ्यक्रमको आवश्यकता अनुसार विषयगत शिक्षकको दरबन्दी थप गर्ने।
१०. स्थानीय तहसँग समन्वय गरेर अपुग शिक्षकको आवश्यकता पूरा गर्ने योजना बनाउने।
११. शिक्षकको नियुक्ति, स्थानान्तरण र पदोन्नतिमा राजनीतिक हस्तक्षेप रोक्ने।
१२. शिक्षकको मनोबल उच्च बनाउन प्रोत्साहन कार्यक्रम लागू गर्ने।
१३. शिक्षकहरूका लागि परामर्शदाता र सहकर्मी सिकाइको व्यवस्था गर्ने।
१४. पेसागत विकासका लागि सामूहिक छलफल, गोष्ठी र कार्यशाला सञ्चालन गर्ने।
१५. डिजिटल शिक्षण सामग्रीको प्रयोग र ई-लरनिङ्ग प्रविधि अपनाउन तालिम दिने।
१६. अनलाइन कक्षा सञ्चालनका लागि आवश्यक सीप र ज्ञान प्रदान गर्ने ।

४.२.४ रणनीतिहरू

१. शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रूपमा विकास गर्नु ।
२. तालिम प्राप्त शिक्षकको अभाव समाधान गर्नु ।
३. प्रशिक्षकहरूलाई नवीनतम शिक्षण विधि र प्रविधिमा अपडेट गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
४. पाठ्यक्रमको मर्म एवम् बालबालिकाको रुचि अनुसार शिक्षकको आपूर्ति गर्नु ।
५. शिक्षकहरूलाई बालबालिकाको मनोविज्ञान र बालमैत्री शिक्षण विधि सम्बन्धी तालिम दिने।

६. करारमा आधारित कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्नु ।
७. उत्कृष्ट कार्यसम्पादन भएका शिक्षकहरूलाई पुरस्कार र प्रोत्साहन दिने।
८. सहकर्मी सिकाइ (Peer Learning) लाई प्रोत्साहन गर्ने ।
९. प्रयोगात्मक शिक्षण विधिहरूको प्रयोग र अनुभव आदानप्रदानका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
१०. कक्षाकोठालाई डिजिटल उपकरण र सिकाइ सामाग्रीले सुसज्जित गर्ने।
११. विद्यालयहरूमा तहगत रूपमा न्यूनतम विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्नु:
१२. अपुग शिक्षकको आपूर्ति गाउँपालिकाले आफ्नै लगानीबाट गर्ने गरी स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु .
१३. शिक्षकको नियुक्ति, स्थानान्तरण र पदोन्नतिमा राजनीतिक हस्तक्षेपलाई निरुत्साहित गर्ने।
१४. तलब, पदोन्नति र अन्य प्रोत्साहनको व्यवस्थापन ।
१५. शिक्षक सक्षमता पारुप अनुसारको शिक्षक पेसागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापित गर्नु ।
१६. शिक्षकलाई आधुनिक प्रविधिसँग जोडी प्रविधिको माध्यमबाट शिक्षकहरूको ज्ञान र सीप अद्यावधिक गर्ने प्रणाली लागू गर्ने।

४.२.५ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

क) उपलब्धि

१. तहगत, कक्षागत तथा विषयगत रूपमा पेसा प्रति प्रतिबद्ध शिक्षकको व्यवस्थापन भएको हुने ।
२. शिक्षक तालिम र सक्षमता प्रारूपको कार्यान्वयनबाट सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार भएको हुने ।
३. शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका अवसरहरूको प्राप्त भएको हुने ।
४. आधुनिक प्रविधिलाई कक्षा शिक्षणमा कसरी प्रयोग बारे शिक्षकमा क्षमता अभिवृद्धि हुने ।
५. विद्यार्थी र शिक्षक अनुपातमा सुधार हुने ।

क) नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षामा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ताको सङ्ख्या	२४					
२	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली लागु भएका विद्यालय	०	२	२	२	२	२
३	कार्यसम्पादन सम्झौता कार्यान्वयन गरेको विद्यालय सङ्ख्या	०	१०० प्रतिशत	१०० प्रतिशत	१०० प्रतिशत	१०० प्रतिशत	१०० प्रतिशत
४	सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये आधारभूत तहमा (कक्षा ६-८ सम्म) अध्यापनको लागि Maths, Science and English विषयको विषयगत	०	२	२	४	४	५

	शिक्षक पूरा गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या						
५	ICT सम्बन्धी तालिम लिएका शिक्षक	०	२	२	२	२	६
६	मापदण्ड अनुसारको शिक्षक अनुपात पुगेको विद्यालय	२	२	२	२	२	६
७	शिक्षकको कक्षामा उपस्थिति	७५	१००	१००	१००	१००	१००

४.२.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख क्रियाकलाप र वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने ।

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						कैफियत
			२०८१ ८२	२०८२ ८३	२०८३ ८४	२०८४ ८५	२०८५ ८६	जम्मा	
१	विद्यालय समायोजन तथा दरबन्दी मिलान	पटक	१	१	१	१	१	५	
२	शिक्षा सहयता विज्ञको सूची तयार	वटा	५	१०	१०	१०	१०	४५	
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास कार्यक्रम .सी .आइ)टी(.	पटक	१	१	१	१	१	५	
४	असल अभ्यास गरेका विद्यालयहरूको अवलोकन भ्रमण	पटक	१	१	१	१	१	५	
५	उत्कृष्ट विषयगत शिक्षकलाई पुरस्कार तथा सम्मान कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	१	१ पटक वर्षमा
६	शिक्षकहरूको सामाजिक सञ्जालमा समूह निर्माण गरी अनुभव आदानप्रदान	निरन्तर	-	-	-	-	-	-	
	शिक्षकहरूको कक्षाकोठामा बिताउने समयको अभिलेखीकरण	विद्यालय	२४	२४	२४	२४	२४	२४	
७	प्रधानाध्यापक र स्थानीय सरकार बिच कार्यसम्पादन करार सम्झौता	पटक	२४	२४	२४	२४	२४	२४	
८	घुम्ती शिक्षक मोबाइल शिक्षक	शिक्षक	१	२	२	१	०	६	अरु आवश्यकता अनुसार

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

नेपालमा शिक्षालाई समावेशी र समतामूलक बनाउन विभिन्न नीतिगत प्रावधानहरू लागू गरिएका छन्। संविधानको प्रस्तावनाले समान शिक्षा सुनिश्चित गर्ने अठोट गरेको छ भने, राष्ट्रिय शिक्षा नीति-२०७६ र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन-२०७५ ले अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपमा कमजोर तथा सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकालाई छात्रवृत्ति तथा निःशुल्क शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको छ। एकीकृत क्षमता र नीति-२०७१ कार्यान्वयनबाट बहु वञ्चित वर्गलाई थप शैक्षिक अवसर उपलब्ध गराइएको छ। अशक्त, अपाङ्ग, अनाथ तथा फरक क्षमताका बालबालिकाका लागि आवासीय शिक्षा र विपन्न बालबालिकाका लागि आर्थिक सहयोग कार्यक्रम लागू गरिनेछ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

कटहरिया नगरपालिका सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक विविधता भरिपूर्ण पालिका हो। यहाँ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार, राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यो पालिकामा जातिको आधारमा विषलेक्षण गर्ने हो भने यहाँको छविमा विभिन्न जातका मानिसहरूको संख्या देखाइएको छ। सबैभन्दा धेरै संख्या 'यादव' जातिको देखिन्छ, जुन १,०२,२१७ छ। त्यसपछि 'मुसलमान' को संख्या ६,०८४ रहेको छ। 'तत्मा' को संख्या ३,९२१, 'कोइरी' को ३,२६१, 'चमार' को २,६०१ र 'तेली' को २,४८३ रहेको छ। 'सोनार' को संख्या २,०७० छ भने 'कानु' र 'कलवार' दुवैको संख्या १,५७८ रहेको छ। अन्तिममा, 'दुसाध' जातिको संख्या १,३५६ देखाइएको छ।

धर्म- धर्म अनुसारको जनसङ्ख्याको विषलेक्षण गर्ने हो भने हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको कुल प्रतिशत ८६.७ रहेको छ। त्यसै इस्लाम धर्मावलम्बीहरूको कुल प्रतिशत १३.३ प्रतिशत रहेको छ, यस तथ्याङ्कले देखाउँछ कि हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको सङ्ख्या इस्लाम धर्मावलम्बीहरूको तुलनामा बढी छ।

भाषा: तालिका अनुसार 'बजिक' भाषा बोल्नेको संख्या सबैभन्दा धेरै १५.२ प्रतिशत छ, जसमा पुरुष १५.३ प्रतिशत र महिला १५.० प्रतिशत छन्। दोस्रोमा 'भोजपुरी' भाषाका वक्ताहरू २.७ प्रतिशत छन्, जसमा पुरुष २.६ प्रतिशत र महिला २.७ प्रतिशत छन्। 'बाजिका' भाषा बोल्नेहरूको संख्या ०.८ प्रतिशत छ, जुन पुरुष र महिला दुवैमा समान छ।

तालिका न. अपाङ्ग विद्यार्थी विवरण

सूचक	प्रतिशत
बाल विकास/पूर्व प्रा.बि.मा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको प्रतिशत	०
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको प्रतिशत	०.४
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको प्रतिशत	०
बिभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका लागि विशेष विद्यालयहरूको सङ्ख्या	१
बिभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका लागि समाहित शिक्षा सहितको सामुदायिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या	०

बिभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको प्रारम्भिक परीक्षण र पहिचान (Early Screening) कार्य सम्पन्न गर्ने सामुदायिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या	१
--	---

आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा दलित विद्यार्थीको उपस्थिति २०.५% रहेको छ भने कक्षा ६-८ मा यो प्रतिशत १९.२% देखिन्छ। समग्रमा, आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत २०.२% रहेको छ, जसले यस तहमा दलित समुदायको उल्लेख्य उपस्थिति देखाउँछ। माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा आइपुग्दा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत १७.६% मा झरेको देखिन्छ, जसले आधारभूत तहको तुलनामा केही कम सहभागिता संकेत गर्दछ। तर, माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत ५६.७% देखाइएको छ, जुन अघिल्ला तहहरूको तुलनामा अत्यधिक र अस्वाभाविक रूपमा उच्च छ। यो तथ्याङ्क त्रुटिपूर्ण हुनसक्ने वा यसको कुनै विशेष सन्दर्भ (जस्तै, कुनै खास धार वा कार्यक्रममा दलित विद्यार्थीको अधिक केन्द्रीकरण) हुन सक्ने देखिन्छ, जसलाई थप स्पष्टीकरण आवश्यक पर्न सक्छ। यही उच्च प्रतिशतका कारण समग्र माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत २२% देखिएको छ, जुन कक्षा ९-१० को प्रतिशतभन्दा बढी हो। छात्रवृत्तिको सन्दर्भमा, आधारभूत (कक्षा १-८) र माध्यमिक (कक्षा ९-१२) तहमा विपन्न छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थीमध्ये दलित छात्र/छात्राको प्रतिशत २५% रहेको छ। यसले विपन्न लक्षित छात्रवृत्तिमा दलित समुदायको पहुँचलाई इंगित गर्दछ। अर्को महत्वपूर्ण तथ्याङ्कअनुसार, "आधारभूत तह (कक्षा ९-१०) का विद्यार्थीहरूमध्ये छात्रवृत्ति पाउनेको प्रतिशत ९९%" भनिएको छ। यहाँ "आधारभूत तह (कक्षा ९-१०)" भन्ने शब्दावलीमा त्रुटि हुन सक्छ, किनकि कक्षा ९-१० सामान्यतया माध्यमिक तह अन्तर्गत पर्दछ। यदि यो माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा दलित विद्यार्थीहरूमध्ये ९९% ले छात्रवृत्ति पाएको भन्ने हो भने, यो अत्यन्तै सकारात्मक र उत्साहजनक अवस्था हो। यसले दलित विद्यार्थीहरूलाई शिक्षामा टिकाइराख्न र पहुँच बढाउन ठूलो मद्दत पुगेको देखिन्छ। यस पालिकामा २४ विद्यालयहरू मध्ये धेरैमा अपाङ्ग मैत्री शौचालय पनि रहेका छैन र त्यसको सही व्यवस्थापन हुन सकेका छैन। भने अपाङ्गता मैत्री कक्षाकोठा र शैक्षिक सामग्रीहरूको कमी रहेको देखिन्छ। यस नगर भित्रका विद्यार्थीहरूको अपाङ्गता पहिचानका लागि विद्यार्थीहरूको प्रारम्भिक परीक्षण र पहिचान कार्य गरिएको देखिँदैन। तर यस नगरपालिले अपाङ्ग विद्यार्थीहरूको शिक्षाको निरन्तरताका लागि १ छाया अपाङ्गता अवासिय विद्यालय सञ्चालन गरेको छ। यस नगरपालिका मा दलित विद्यार्थीहरू र छात्रवृत्ति पाउने विद्यार्थीहरूको अनुपात यस प्रकार रहेको छ।

तालिका न. दलित विद्यार्थीको भर्ना र छात्रछात्रा विवरण

सूचक	प्रतिशत
आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत	२०.५
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत	१९.२
आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत	२०.२
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत	१७.६
माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत	५६.७
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत	२२
आधारभूत (कक्षा १-८) र माध्यमिक (कक्षा ९-१२) तहमा विपन्न छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थीको छात्र/छात्रा प्रतिशत	२५
आधारभूत तह (कक्षा ९-१०) का विद्यार्थीहरूमध्ये छात्रवृत्ति पाउनेको प्रतिशत	९९

(स्रोत: शिक्षा शाखा, EMIS २०८१,)

छात्रवृत्ति प्रभावकारी भएको देखाउँछ। तथापि, कक्षा ११-१२ मा दलित विद्यार्थीको प्रतिशत कम हुनुले उच्च माध्यामिक तहमा दलित विद्यार्थीहरूको निरन्तरता चुनौतीपूर्ण रहेको सङ्केत गर्दछ। त्यसैले, कक्षा ११-१२ मा विद्यार्थीको सङ्ख्यात्मक गिरावटको कारण पहिचान गरी विशेष नीति तथा कार्यक्रम ल्याउन आवश्यक देखिन्छ।

तालिका न. तहगत विद्यार्थीहरूको लैङ्गिक समता सूचांक विवरण

सूचक	प्रतिशत
ECED मा सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in ECED GER)	१.१८
ECED को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in ECED NER)	१.२४
कक्षा १ को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GIR)	०.९७
कक्षा १ को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NIR)	०.९९
आधारभूत तह (कक्षा १-८) को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	१.१६
आधारभूत तह (कक्षा १-८) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NER)	१.०८
माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) को सहजै देखिने भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	०.९५
माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in NER)	०.९२

(स्रोत: शिक्षा शाखा, EMIS २०८१,)

अतः नगरपालिकाले सिकाइ वातावरण सुधार गर्न तथा कोभिड-१९ को समयमा भएको शैक्षिक क्षति कम गर्न वैकल्पिक कक्षाहरू सञ्चालन गरी निरन्तरता दिएको छ। छात्राहरूको शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न विभिन्न छात्रवृत्ति कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा छन्। साथै, निरक्षरता उन्मूलनका लागि साक्षरता कार्यक्रमलाई वार्षिक गतिविधिका रूपमा निरन्तर सञ्चालन गर्दै आएको छ। यद्यपि, समता र समावेशीकरण सिद्धान्तलाई आत्मसात् गरे पनि हालसम्म कक्षा १-८ सम्मका लागि स्थानीय पाठ्यपुस्तक लागू गर्न सकिएको छैन। विद्यार्थी-शिक्षक अनुपात नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुसार नभएको कारण नगरपालिकाले सामुदायिक विद्यालयहरूमा नगर शिक्षकको व्यवस्था गरेको छ। यस क्रममा महिलाहरूलाई प्राथमिकता दिई नियुक्त गरिएको छ र उनीहरूको सुविधालाई ध्यानमा राखी विभिन्न विद्यालयहरूमा पदस्थापन गरिएको छ।

४.३.३ चुनौतीहरू

१. मदरसा शिक्षालाई औपचारिक शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन नसक्नु।
२. लैङ्गिक विभेद हिंसामा परेका बालबालिका तथा महिलालाई समानता गर्ने तिर अग्रसर गराउनु नसक्नु।
३. शिक्षक र विद्यार्थीको अनुपात मिलाउन नसक्नु।
४. पुरुष र महिला शिक्षक अनुपात मिलाउन नसक्नु।
५. कोभिड-१९ का कारण भएको शैक्षिक क्षतिलाई पूर्ण रूपमा न्यूनीकरण गर्न कठिनाई हुनु।
६. समता र सामवेशि नीतिलाई पूर्ण लागू गर्न नसक्नु।
७. सबैको मनोभावना तथा उच्च राख्न तथा प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गर्न नसक्नु।
८. विद्यालयहरूमा लैङ्गिक र अपाङ्गमैत्री भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण निर्माण गर्न नसक्नु।
९. लक्षित समूहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुर्‍याउन नसक्नु।
१०. विद्यालयमा विभेदरहित बालमैत्री बनाउन नसक्नु।

११. अपागंता भएको बालबालिकाहरूलाई शिक्षाको मूल धारमा ल्याउनको लागि विशेष विद्यालय सङ्ख्यामा थप तथा अन्य आवश्यक स्रोत कक्षा सञ्चालन गर्न नसक्नु ।
१२. अपागंता मैत्री र विपन्न समुदायको विद्यार्थीहरूको लागि विशेष प्रोत्साहन गर्न नसक्नु,
१३. सबै विद्यालय र बाल विकास केन्द्रमा पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिका उपलब्धतालाई व्यवस्थित गर्न नसक्नु ।
१४. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप बमोजिम शैक्षिक गतिविधिहरू तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी र व्यवस्थित हुन नसकेको ।
१५. प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा देखि आधारभूत तहमा आवश्यकता अनुसार मातृभाषा र स्थानीय भाषा पाठ्यक्रम विकास गरी लागु गर्नु ।
१६. शिक्षण सिकाइको मूल्याङ्कन प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउनु ।
१७. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप बालमैत्री, अपाङ्ग मैत्री तथा स्थानियरूपमा सन्दर्भ सापेक्ष र प्रभावकारी बनाउनु ।
१८. विद्यालय बाहिर रहेका र शिक्षाको मूल धारमा आउन नसकेको सत प्रतिशत बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउनु ।
१९. प्रत्येक विद्यालयमा लैगिंक सम्पर्क व्यक्ति तोक्न नसकेको,
२०. विद्यालय शिक्षामा लैगिंक उत्तरदायी बजेटको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु । ,

४.३.४ उद्देश्यहरू

१. शिक्षाको मूल धारबाट वञ्चित रहेका सीमान्तकृत समुदायको बालबालिकालाई शिक्षामा पहुँच पुर्‍याई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्ने ।
२. सबै शैक्षिक संस्थाहरूमा शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने ।
३. विद्यालयलाई लैङ्गिक मैत्री, अपाङ्गतामैत्री र बालमैत्री बनाउने ।
४. लैगिंक समता सूचांक मिलाउन महिला शिक्षकको सङ्ख्या वृद्धिमा गर्ने ।
५. अनौपचारिक शिक्षा मार्फत विद्यालय बाहिर ७.७ प्रतिशत रहेको बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा मूल प्रवाहीकरण र दिगो निरन्तरता ।
६. कक्षा १-८ सम्मका लागि स्थानीय पाठ्यपुस्तक प्रभावकारी रूपमा लागू गर्ने नीति तयार गर्ने।
७. कोभिड-१९ को समयमा भएको शैक्षिक क्षति न्यून गर्न अतिरिक्त कक्षा तथा वैकल्पिक शिक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
८. समावेशी शिक्षालाई प्रवर्द्धनका लागि शिक्षामा समता समावेशी नीति र बालिका तथा समावेशी शिक्षा सञ्जालको नीति अनुरूप कार्यक्रमहरू लागू गर्ने।

४.३.५ रणनीतिहरू

१. विद्यालय बाहिर रहेका ७.७ प्रतिशत बालबालिकाहरूको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी अनौपचारिक तथा वैकल्पिक सिकाई माध्यबाट शिक्षाको मूल धारमा ल्याउने ।
२. डिजिटल शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्दै अनलाइन तथा प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइ कार्यक्रम लागू गर्ने।
३. विद्यालयहरूमा लैङ्गिक, अपागंता र बालमैत्री भौतिक लगायत अन्य पूर्वाधारहरूको व्यवस्था गरी सिकाइ अनुकूल वातावरणको विकास गर्ने ।
४. आवश्यकता अनुसारको आवासीय विद्यालयको व्यवस्था गर्न र पोसाक, स्टेसनरी तथा सिकाइ सामग्रीका लागि छात्रवृत्ति उपलब्ध गर्ने ।

५. आधारभूत तहमा स्थानियपाठ्यक्रम मार्फत मातृभाषामा सिकाइको अवसर प्रदान गर्ने ।
६. किशोरी शिक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गर्ने ।
७. हरेक कार्यालय तथा विद्यालयमा लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्ति व्यवस्था गर्ने ।
८. महिला शिक्षकलाई अनुकूल विद्यालयमा पदस्थापन गर्दै उनीहरूका लागि प्रशिक्षण र सुविधासहितको वातावरण सिर्जना गर्ने।
९. अपाङ्गता भएको बालबालिकाहरूको लागि स्रोत कक्षा र पर्याप्त मात्रामा स्रोत सामाग्रीको व्यवस्था गर्ने ।
१०. अपाङ्गता भएको बालबालिकाहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्नको लागि शिक्षकलाई दोभाषे तालिम प्रदान गर्ने ।
११. सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकारले व्यवस्था गरेको छात्रवृत्तिको अलावा स्थानिय सरकारले आफ्नो अवस्था । आवश्यकताको आधारमा छात्रवृत्तिको निश्चित आधार सृजना गर्ने र निरन्तरता दिने ।
१२. सिकाई क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक तथा उपलब्धि मूलक बनाइ विद्यार्थीको आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरी विविधता कायम तथा विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको दूर व्यवहार, बहिष्करण, हेपाई नहुने सुनिचिता सहित वाल मैत्री विद्यालय सृजना गर्ने ।
१३. पाठ्यक्रममा स्थानियभाषा, सांस्कृतिक, भूगोल, वातावरण वृहत् यौनिक शिक्षा तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी विषय बस्तु समावेश गर्ने ।

४.३.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

१. कोभिड-१९ पछि उत्पन्न शैक्षिक क्षति न्यून भई विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रभावकारी रूपमा पुनः स्थापित हुन ।
२. विपद्को वेला पनि बालबालिकाहरूको सिकाइ निरन्तरता सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
३. कक्षा १ देखि ८ सम्मका विद्यार्थीहरूले आफ्ना समुदाय अनुकूल पाठ्यपुस्तक अध्ययन गर्न पाउने, जसले सिकाइको प्रभावकारिता बढ्ने ।
४. महिला शिक्षकको सङ्ख्यात्मक वृद्धि भई शिक्षण पेसामा लैङ्गिक समता कायम हुने तथा शिक्षिकाहरूलाई अनुकूल वातावरण प्राप्त हुने।
५. सबै विद्यालयमा प्रविधि (वाल मैत्री अपाङ्ग मैत्री) मैत्री वातावरण सृजना भएको हुनेछ,
६. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरू सत प्रतिशत विद्यालयमा आएका हुनेछन् साथै कक्षा दोहरिने, कक्षा छाड्ने दर शून्य प्रतिशतमा भएको हुनेछ ।
७. सबै विद्यालयहरूमा लैगिक सम्पर्क शिक्षकको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
८. निरक्षर व्यक्तिहरूको सङ्ख्यामा कमी आई साक्षरता दर उल्लेखनीय रूपमा बढ्ने।

ख) नतिजा

क्र. स	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	आधार वर्ष (२०८०/८१)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	अपाङ्गता भएको बालबालिका Early Screening लाई विद्यालयमा निरन्तरता दिने	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय

२	दलित, विपन्न र सीमान्तकृत बालबालिकामा छात्रवृत्ति प्रदान गरी विद्यालयमा निरन्तरता गराउने	२५ प्रतिशत	४० प्रतिशत	६० प्रतिशत	८० प्रतिशत	१०० प्रतिशत	१०० प्रतिशत
३	विद्यालयमा अपांगता मैत्री शौचालय निर्माण	२ विद्यालय	२ विद्यालय	२ विद्यालय	२ विद्यालय	१ विद्यालय	१ विद्यालय
४	विशेष स्रोत विद्यालय सम्बन्धन र सञ्चालन	१ विद्यालय	० विद्यालय	१ विद्यालय	० विद्यालय	१ विद्यालय	० विद्यालय
५	लैंगिक सम्पर्क शिक्षक तोक्ने र निरन्तरता दिने	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय	२५ विद्यालय
६	बालमैत्री घोषणा भएको विद्यालय सङ्ख्या	१	२	२	२	२	१
७	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई विद्यालय मा भर्ना	७.७ प्रतिशत	५ प्रतिशत	२ प्रतिशत	१ प्रतिशत	० प्रतिशत	० प्रतिशत
८	आधारभूत तहमा लैङ्गिक समता सूचक सन्तुलन गर्न किशोरी शिक्षा मार्फत शिक्षाको मूल प्रवाहमा ल्याउने र टिकाउने	०.८ प्रतिशत	१ प्रतिशत	१ प्रतिशत	१ प्रतिशत	१ प्रतिशत	१ प्रतिशत
९	माध्यमिक तहमा लैङ्गिक समता सूचक शिक्षा मार्फत शिक्षाको मूल प्रवाहमा ल्याउने र टिकाउने	१.१ प्रतिशत	१ प्रतिशत	१ प्रतिशत	१ प्रतिशत	१ प्रतिशत	१ प्रतिशत

४.३.७ प्रमुख क्रियाकलाप

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	लैंगिक सम्पर्क शिक्षक तोक्ने	पटक	२०	०	०	०	०	२०	२०	विद्यालय
२	लैङ्गिक सम्पर्क शिक्षक विभिन्न तालिम मार्फत क्षमता विकास	आवश्यकता अनुसार	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह
३	मनोसामाजिक परामर्श	निरन्तर २४ विद्यालयमा पटक	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह
४	लैंगिक रूपान्तरणका लागि कार्यशाला	पटक	०	१	१	१	१	५	५	विद्यालय/ स्थानीय तह
५	बालबालिकाको परीक्षण गरी अपाङ्गताको आधारमा वर्गीकरण र अभिलेखीकरण गरी उपयुक्त शिक्षाको प्रबन्ध	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	५	विद्यालय/ स्थानीय तह

६	समता र समावेशी शिक्षा सम्बन्धी सरोकारवालाहरूलाई तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	५	विद्यालय/ स्थानीय तह
७	ReAL योजना प्रभावकारी सञ्चालन	पटक	१		१	१	१	५	५	विद्यालय/ स्थानीय तह
८	विशेष/स्रोत कक्षाको सञ्चालन	संख्या	१	०	०	०	१	१	२	सङ्घ/प्रदेश/स्थानीय तह
९	विद्यालयमा लैङ्गिक मैत्री, अपाङ्गतामैत्री तथा बालमैत्री शौचालय निर्माण	विद्यालय सङ्ख्या	०	४	२	३	३	१२	१२	सङ्घ/प्रदेश/स्थानीय तह
१०	विभिन्न सङ्घ संस्थाहरू र सामुदायिक सिकाई केन्द्रसँग समन्वय गरी विद्यालय बाहिर रहेका बालिका तथा निरक्षरहरूलाई समेटेी औनोपचारीक शिक्षा सञ्चालन	वडागत केन्द्र	०	९	९	९	०	९	९	स्थानीय तह

४.४ दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

नेपालमा प्राथमिक तहका विद्यार्थीलाई लक्षित गरी सन् १९७४ देखि खाद्यान्न अनुदानमा आधारित विश्व खाजा कार्यक्रम अन्तर्गत दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएको थियो। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा सामुदायिक विद्यालयका पूर्वप्राथमिकदेखि कक्षा ५ सम्मका सबै विद्यार्थीका लागि दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको छ। नेपाल सरकारले पछिल्ला केही वर्षहरूमा दिवा खाजा कार्यक्रममा लगानी निरन्तर विस्तार गर्दै आएको छ, जसअन्तर्गत आर्थिक वर्ष २०७७-७८ मा यो लगानी करिब ८ अर्ब रुपैयाँ पुगेको छ । अन्य योजना तथा अन्य प्रमुख शैक्षिक रणनीतिक दस्तावेजहरूमा पनि दिवा खाजालाई उच्च प्राथमिकता दिइएको छ। विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाअन्तर्गत दिवा खाजा कार्यक्रमले बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषण सुधार गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। साथै, यसले विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा निरन्तर टिकाइ राख्न र उनीहरूको शैक्षिक उपलब्धि बढाउन सकारात्मक प्रभाव पारेको छ। त्यसैले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहहरूले विद्यालयमा दिवा खाजा, निःशुल्क सेनिटरी प्याड, नियमित स्वास्थ्य जाँच, बेलाबेलामा विभिन्न खोपहरूको व्यवस्था तथा सरसफाई सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको सन्दर्भमा यस कटहरिया नगरपालिकाले पनि विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम अन्तर्गत रहेका विषयवस्तुलाई यो शिक्षा योजनाको यस खडमा समावेश गरेको छ ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहको संरचना स्थापना भए पछि, यस पालिकाले प्रारम्भिक बाल विकासदेखि कक्षा ५ सम्म विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न थाल्यो। यस कार्यक्रमले बाल विकास शिक्षा क्षेत्रमा बालबालिकाको कक्षामा निरन्तरता उल्लेखनीय रूपमा बढाएको छ। आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ देखि नेपाल सरकारले विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम लागू गरेपछि यस पालिकाका २५ वटा विद्यालयहरूको कक्षा ० ५ का विद्यार्थीहरूलाई यसका फाइदाहरू मिलेका छन्। पालिकाले विद्यालय-दिवा खाजामा जङ्क फुडको प्रयोग पूर्ण रूपमा निषेध गर्दै राम्रो प्रकारले यसको व्यवस्थापन गरेको छ। ECED देखि कक्षा ५ सम्मका विद्यार्थीहरूमध्ये ९० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले निःशुल्क दिवा खाजा प्राप्त गरेका छन् ता पनि यसलाई वास्तविकता

तथ्याङ्कमा आधारित बनाउन सकेको छैन र यसमा सुधार हुन जरूरी छ । अर्को तर्फ यो दिवा खाजाको रकम अपर्याप्त रहेको छ । भने यसको व्यवस्थापनका लागि विद्यालयहरूलाई परिचरको भर्ना गर्नु पर्ने बाध्यता रहेको छ तर त्यसको पारिश्रमिक दिने रकम विद्यालयहरूसँग रहेको छैन । त्यसैले छात्राहरूलाई दिने प्रयोग गरिएको सेनिटरी प्याडको व्यवस्थापनका लागि शौचालय नै छैन न ईन्सुलेटर वा डिस्पोजल मेसिन नै छ । न त महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी शिक्षा तथा परामर्शको व्यवस्था गर्न सकिएको छ । यसरी, यो क्षेत्र सुधारको लागि थप ध्यान र स्रोतको आवश्यकता देखिन्छ।

४.४.३ चुनौतीहरू

१. दिवा खाजा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सरोकारवालाहरू (विद्यालय प्रशासन, शिक्षक, अभिभावक, स्थानीय तह, तथा अन्य सम्बन्धित निकाय) को भूमिका र जिम्मेवारी स्पष्ट परिभाषित गर्दै उनीहरूको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्नु।
२. बालबालिकाको खाद्य तथा पोषणलाई कानुनी अधिकारका रूपमा स्थापित गर्दै नीतिगत सुधार ल्याउनु र यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली विकास गर्नु।
३. सबै विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको नियमित स्वास्थ्य परीक्षणको व्यवस्था लागू गर्दै, विद्यालय-स्वास्थ्य समन्वय प्रणालीलाई सुदृढ पार्नु।
४. दिवा खाजा कार्यक्रमलाई स्थानीय उत्पादनहरूमार्फत कार्यान्वयन गरी पौष्टिक, सन्तुलित, र सुरक्षित भोजन सुनिश्चित गर्नु तथा निर्धारित गुणस्तर मापदण्डको पालना गर्नु।
५. छात्राहरूको लागि स्यानिटरी प्याडको भरपर्दो वितरण प्रणाली तयार गर्दै, यसको उचित व्यवस्थापन, सुरक्षित Disposal, र लैंगिकमैत्री पूर्वाधारको विकास गर्नु।
६. सबै विद्यालयमा स्वच्छ खानेपानी, सफा तथा सुरक्षित शौचालय, र सरसफाइ व्यवस्थापनमा सुधार ल्याउनु।
७. दिवा खाजा कार्यक्रमको दिगो व्यवस्थापनका लागि आवश्यक जनशक्तिको उचित व्यवस्था गर्दै तालीम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु।

४.४.४ उद्देश्य

१. २५ वटा सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिकालाई स्वास्थ्यकर तथा पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु ।
२. सबै बालबालिकाहरूमा पोषणयुक्त र स्वास्थ्य खाना खाने वानीको विकास गर्नु ।
३. दिवा खाजा कार्यक्रमलाई नतिजामुलक बनाउन व्यवस्थित गर्नु ।
४. विद्यालयमा बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छताका सेवामा सुधार गर्नु ।
५. सरोकारवालाहरूको समन्वय तथा सहभागितामा सुदृढ गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।

४.४.५ रणनीतिहरू

१. दिवा खाजालाई व्यवस्थापनका लागि विद्यालयमा आवश्यक पर्ने भौतिक तथा मानवीय साधनको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।
२. बालबालिकाको लागि विद्यालयमा नै सफा, ताजा र पोसिलो खाजा तयार गरी समूहमा हात धुने बानी विस्तार गरिने ।
३. सबै विद्यालयमा प्राथमिक उपचार बाकस प्रदान गर्ने तथा आधारभूत प्राथमिक उपचारको तरिका सम्बन्धमा समय सापेक्ष अद्यावधिक गरिने।
४. स्वास्थ्य उपचार तथा परामर्श जस्ता सेवाका लागि स्थानीय स्वास्थ्य चौकीसँग समन्वय तथा सहकार्यलाई नियमित र प्रभावकारी बनाउने ।
५. अभिभावक आमा समूह मार्फत सचित्र पोषण पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने।
६. सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि शौचालयलाई सेनिटरी प्याड डिस्पोज सहितको बनाउने ।
७. विद्यार्थीहरूको हरेक ३ महिना नियमित स्वास्थ्य जाँचको व्यवस्थापन मिलाउने ।
८. दिवा खाजा तथा स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन प्रभावकारी अनुगमन तथा पुनरावलोकन गरी थप प्रभावकारी बनाउने ।

४.४.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा,

क) उपलब्धि:

१. ECED देखि कक्षा ५ सम्मका विद्यार्थीमध्ये निःशुल्क दिवा खाजा प्राप्त गरेका विद्यार्थी १०० प्रतिशत हुने ।
२. दिवा खाजाको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि आवश्यक भौतिक तथा मानवीय व्यवस्था विद्यालयमा भएको हुने ।
३. विद्यालयमा अध्ययन गर्ने १०० प्रतिशत बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भएको हुने ।
४. विद्यालयमा अध्ययन गर्ने १०० प्रतिशत बालबालिका स्वच्छ पिउने पानी तथा सरसफाइ प्रति सचेत भएको हुने ।
५. किशोरीहरूले प्रयोग गर्ने सेनिटरी प्याड डिस्पोज गर्ने साधनको व्यवस्थापन प्रत्येक विद्यालयमा हुने ।
६. आर्थिक अवस्था कमजोर भएका परिवारका बालबालिकाले पनि शिक्षा पाउने ।
७. सबै वर्ग र समुदायका लागि शिक्षा सुनिश्चित।
८. शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार, गुणस्तरीय शिक्षा प्रवर्द्धन ।

ख) नतिजा

क्र. स	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	आधार वर्ष (२०८०/८१)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	विद्यालय दिवा खाजा कार्यविधि अद्यावधिक तथा थप प्रभावकारिताका साथ कार्यान्वयन	०	१	१	१	१	१

२	४ वटा माध्यमिक विद्यालयमा एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी परिचालन	०	१	१	१	१	०
३	२४ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार बाकस प्रदान गर्ने तथा आधारभूत प्राथमिक उपचारको तरिका सम्बन्धमा समय सापेक्ष अद्यावधिक गरिने।	१	४	५	५	५	४
४	२४ ओटा सामुदायिक विद्यालयमा स्थानीय उत्पादनमा चक्रीय पोषणयुक्त दिवा खाजा सुनिश्चितता हुने।	०	२४ विद्यालय	२४ विद्यालय	२४ विद्यालय	२४ विद्यालय	२४ विद्यालय
५	वार्षिक रूपमा विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	२४ विद्यालय	२४ विद्यालय	२४ विद्यालय	२४ विद्यालय	२४ विद्यालय	२४ विद्यालय
६	सेनिटरी प्याड डिस्पोजल मिसिन सहितको शौचालय भएको विद्यालय सङ्ख्या	०	५ विद्यालय	५ विद्यालय	५ विद्यालय	५ विद्यालय	४ विद्यालय

४.४.७ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ४.२ दिवा खाजासहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	विद्यालय दिवा खाजा कार्यविधि अद्यावधिक र परिमार्जन	पटक		१		१		२	४	नगरपालिका
२	एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी	विद्यालय		१	१	१	२	६	१२	सङ्घ/ प्रदेश/ नगरपालिका
३	प्राथमिक उपचार बाकस	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	नगरपालिका
४	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	नगरपालिका विद्यालय
५	सरसफाई सम्बन्धी कार्यक्रम	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	विद्यालय
६	स्थानीय उत्पादनमा चक्रीय पोषणयुक्त दिवा खाजा	निरन्तर								सङ्घ/ प्रदेश/ नगरपालिका /विद्यालय
७	विद्यालयमा पोषण कर्नर निर्माण	सङ्ख्या	५	५	५	५	४	२४		सङ्घ/ प्रदेश/ नगरपालिका
८	विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य परीक्षण	पटक	२	२	२	२	२	१०		विद्यालय

९	महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	१०		
१०	२४ वटा विद्यालयमा सेनिटरी प्याडको डिस्पोजलको लागि मेसिन	पटक	४	४	४	४	४	२०	२०	

४.५ आपत्कालिन तथा सङ्कटकालीन अवस्थामा शिक्षा

४.५.१ परिचय

आपत्कालीन शिक्षा भन्नाले युद्ध, द्वन्द्व, महामारी, प्राकृतिक प्रकोप तथा अन्य सङ्कटकालीन अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्ने वैकल्पिक उपायसहितको शैक्षिक कार्यक्रमलाई जनाउँछ। यसको मुख्य उद्देश्य सङ्कटग्रस्त अवस्थामै पनि शिक्षालाई निरन्तरता दिनुका साथै बालबालिका, शिक्षक, परिवार र समुदायलाई आवश्यक संरक्षण तथा सहयोग प्रदान गर्नु हो। यस अवधारणाले आपत्कालीन परिस्थितिमा बालबालिकालाई सुरक्षित राख्ने, शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्ने तथा सामाजिक द्वन्द्व, हिंसा वा शोषणबाट टाढा राख्ने रणनीति समेट्छ। यसअन्तर्गत सम्भावित जोखिमको पूर्व तयारी, सङ्कटको समयमा शीघ्र व्यवस्थापन, र आपत्कालीन अवस्थापछि क्षतिको पुनः स्थापना गर्ने संरचना निर्माण गरिन्छ। बालबालिकाको शिक्षामा आपत्कालीन अवस्थाले पुर्‍याउने असरलाई न्यूनीकरण गर्न शिक्षा अधिकारलाई प्राथमिकतामा राख्दै अन्तर्राष्ट्रिय कानून, विश्वव्यापी घोषणाहरू, तथा क्षेत्रीय प्रतिबद्धताहरू अनुरूप नीतिगत सुधार आवश्यक छ। द्वन्द्व, २०७२ को विनाशकारी भूकम्प, विभिन्न प्राकृतिक प्रकोपहरू, कोभिड-१९ महामारी जस्ता घटनाहरूबाट पाठ सिक्दै, यस पालिकाले आगामी ५ वर्षका लागि शिक्षा क्षेत्रमा आपत्कालीन तयारी तथा व्यवस्थापनलाई आफ्नो नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकतामा राखी शिक्षा योजना निर्माण गरेको छ।

४.५.२ विपद्को अवस्था

कटहरिया नगरपालिका पनि एक विपद्को महामारी बाट पूर्ण रूपमा प्रभावित भएको क्षेत्र हो। कोभिड १९ को पहिलो चरणमा देखा परेको महामारीको कारण विद्यालयहरूका शैक्षिक गतिविधिहरू थप्प भई बालबालिकाहरूको सिकाइ कार्यकलाप प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित हुन पुगेको थियो। यसै गरी यो पालिका बाढी, डुबान, शीत लहर, हिट स्ट्रक र हावाहुरी नामक प्राकृतिक प्रकोपको कारण वर्षौनी समस्यामा फस्ने गरेको पाइन्छ। यस पालिका मा २५ ओटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेको छ। त्यसमा २२५ वटा कक्षा कोठाहरू मात्र सुरक्षित मानिएको छ अरू पक्की नभएकोले सुरक्षित त्यति मानिएको छैन। यस नगरपालिका को नजिकै लाल बकैया नदी रहेको छ वाढिको मौसममा बढीले यस नगरपालिकामा रहेका केही विद्यालयहरूको कक्षाकोठामा पानी पसेर शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया प्रभावित हुने गरेको छ।

४.५.३ चुनौतीहरू

१. कटहरिया नगरपालिकामा हावाहुरीले विद्यालयको संरचनामा क्षति पुर्‍याउन सक्छ र विद्यार्थीहरूको सुरक्षामा खतरा ल्याएको।
२. बाढीको समयमा विद्यार्थीहरू विद्यालय आउन सक्दैनन्, जसले उनीहरूको शिक्षा प्रभावित हुन्छ र सो अवधिमा वैकल्पिक कक्षा सञ्चालन को माध्यमको व्यवस्था गर्न नसक्नु।
३. कटहरिया नगरपालिकामा अत्यधिक गर्मीले विद्यार्थीहरूको हिट स्ट्रकको जोखिमले विद्यार्थीहरूको उपस्थिति र सिकाइ प्रक्रियामा अवरोध ल्याउनु।

४. शीतल हरले विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्यमा गम्भीर असर पार्न सक्छ, विशेष गरी बालबालिकाहरूमा। यसले उनीहरूको विद्यालयमा उपस्थिति र सिकाइ प्रक्रियामा अवरोध ल्याउँछ सो अनुसारको अध्ययन अध्यापन वातावरण सिर्जना गर्न नसक्नु।
५. विद्यालयहरूले शीतलहरूको समयमा तापक्रम व्यवस्थापनका लागि विशेष उपायहरू अपनाउन आवश्यक छ, जस्तै: न्यानो कपडाको व्यवस्था, हिटरको प्रयोग आदि सोको व्यवस्था गर्न नसक्नु।
६. गर्मीको समयमा विद्यालयहरूले प्रशस्त पानीको व्यवस्था, कक्षाकोठामा पङ्खा वा एसीको प्रयोग आदि गर्न आवश्यक छ तर सबै सामुदायिक विद्यालय मा व्यवस्था गर्न नसक्नु।
७. आपत्कालीन समयमा जस्तै कोभिड, हैजा, महामारी अदि विद्यालयहरूले स्वास्थ्य मापदण्डहरू पालना गर्न आवश्यक छ, जस्तै: मास्कको प्रयोग, सामाजिक दूरी, नियमित स्यानिटाइजेशन आदि जसको व्यवस्था गर्न नसक्नु।

४.५.४ उद्देश्यहरू

१. सुरक्षित र भयरहित वातावरणमा विद्यार्थीहरूको शैक्षिक निरन्तरता सुनिश्चित गर्ने।
२. बाढीको पूर्वानुमान र चेतावनी प्रणालीको स्थापना।
३. विद्यालयहरूको भौतिक संरचना सुरक्षित राख्न मापदण्ड अनुसारको बाढी प्रतिरोधी निर्माण सामग्रीको प्रयोग।
४. बाढीको समयमा वैकल्पिक कक्षा सञ्चालक लागि अनलाइन शिक्षा प्रणालीको विकास।
५. शीतलहरूको समयमा विद्यालयको समय तालिका समायोजन गर्ने मिलाउने।
६. विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य सुरक्षाका लागि न्यानो कपडाको व्यवस्था।
७. कक्षाकोठामा हिटरको प्रयोग र तापक्रम व्यवस्थापनका लागि विशेष उपायहरू व्यवस्था गर्ने।
८. गर्मीको समयमा प्रशस्त पानीको व्यवस्था कक्षाकोठामा पङ्खा बेवास्तापन र प्रयोग गर्ने।
९. विद्यार्थीहरूलाई गर्मीबाट बच्न आवश्यक सावधानी अपनाउन सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
१०. विद्यालयको संरचना सुरक्षित राख्न हावाहुरी प्रतिरोधी निर्माण सामग्रीको प्रयोग गर्ने।
११. भूकम्प र आगलागी, हावाहुरीको समयमा आपत्कालीन योजना तयार गर्नु, जसमा सुरक्षित स्थानमा विद्यार्थीहरूलाई लैजाने व्यवस्था गर्ने।
१२. कोभिड-१९, हैजा, महामारी जस्ता आपत्कालीन समयमा स्वास्थ्य मापदण्डहरू पालना गर्न मास्कको प्रयोग, सामाजिक दूरी, र नियमित स्यानिटाइजेशनको व्यवस्था गर्ने।
१३. विद्यालयको संरचना सुरक्षित राख्न भूकम्प प्रतिरोधी निर्माण गर्ने।
१४. विद्यालयमा विपद् बाट हुने सक्ने जोखिम मुल्यांकन गरी प्रतिकार्य योजना तथा पूर्वतयारी गर्ने।
१५. हरेक विद्यालयमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सम्पर्क शिक्षक तोक्ने।
१६. हरित विद्यालयको अवधारणालाई लागु गर्ने।
१७. विद्यालय सुरक्षा मापदण्ड लागु गर्ने।

४.५.५ रणनीतिहरू

१. आपतकालिन शिक्षालाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन शिक्षा समूह गठन र परिचालन।
२. आपतकालिन अवस्थामा वैकल्पिक कक्षा सञ्चालनको लागि अनलाइन शिक्षा प्रणालीको विकास गर्ने।
३. अनलाइन कक्षाहरू सञ्चालन गर्न उपयुक्त डिजिटल प्लेटफर्मको चयन र विकास गरिने।
४. शिक्षक र विद्यार्थीहरूलाई अनलाइन शिक्षण र सिकाइका लागि आवश्यक प्रशिक्षण प्रदान गरिने।
५. बाढीको पूर्वानुमान र चेतावनी प्रणालीको स्थापना गरिने।

६. विद्यालय स्तरीय विपद् व्यवस्थापन र जोखिम न्यूनीकरणका लागि पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गरी लागु गरिने ।
७. सचेतना कार्यक्रमहरू विद्यार्थीहरूलाई शीतलहरूको समयमा न्यानो कपडा प्रयोग गर्न सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने ।
८. तापक्रम व्यवस्थापनका लागि विशेष उपायहरू अपनाउनुहोस्, जस्तै: कक्षाकोठाको उचित वेंटिलेशन बनाउने ।
९. शीतलहरूको समयमा विद्यालयको समय तालिका समायोजन गरिने ।
१०. तापक्रम व्यवस्थापन गर्ने प्रशस्त पानीको व्यवस्था र पङ्खा प्रयोग र सामग्री व्यवस्थापन गरिने ।
११. विज्ञहरूको सल्लाहमा आपत्कालीन योजना: भूकम्प, आगलागी, र हावाहुरीको समयमा आपत्कालीन योजना तयार गरिने जसमा सुरक्षित स्थानमा विद्यार्थीहरूलाई लैजाने व्यवस्था समावेश गरिने ।
१२. स्वास्थ्य मापदण्ड कोभिड-१९, हैजा, महामारी जस्ता आपत्कालीन समयमा स्वास्थ्य मापदण्डहरू पालना गर्न मास्कको प्रयोग, सामाजिक दूरी र नियमित स्यानिटाइजेसनको व्यवस्था गरिने ।

४.५.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

१. २४ वटै विद्यालयमा जोखिम प्रतिकार्य सम्बन्धी योजना बनाई लागु भएको हुने छ ।
२. बाढी प्रतिरोधी संरचना निर्माण, जसले विद्यालयको भौतिक संरचनालाई सुरक्षित हुनेछ ।
३. स्थानियरूपमा उपलब्ध बाढी प्रतिरोधी सामग्रीहरूको उपयोगले लागत कम हुन्छ र स्थानिय अर्थतन्त्रलाई बलियो बनाउने छ ।
४. वैकल्पिक कक्षा सञ्चालनका लागि अनलाइन शिक्षा प्रणालीको विकास हुनेछ ।
५. बाढीको समयमा पनि विद्यार्थीहरूको शिक्षा निरन्तरता हुनेछ ।
६. अनलाइन शिक्षण र सिकाइमा दक्षता वृद्धि, जसले शिक्षण प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउँछ ।
७. बाढीको पूर्वानुमान र चेतावनी प्रणालीले समयमै सावधानी अपनाउन मद्दत गरिने छ,
८. विद्यार्थीहरूलाई शीतलहरूको समयमा न्यानो कपडा प्रयोग गर्न सचेतना वृद्धि हुने छ,
९. जाडो र गर्मी समयमा कक्षाकोठाको तापक्रम व्यवस्थापन, जसले विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउँछ

४.५.७ प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	स्थानियरूपमा उपलब्ध बाढी प्रतिरोधी सामग्रीहरूको निर्माण कार्यमा र उपयोग सम्बन्धि तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
२	अनलाइन कक्षाहरू सञ्चालन गर्ने उपयुक्त डिजिटल प्लेटफर्मको चयन र विकास गर्ने,	आवश्यकता अनुसार								
३	मौसम विभाग र स्थानीय प्रशासनसँग सहकार्य गरी पूर्वानुमान र चेतावनी प्रणाली स्थापना गर्ने र सहकार्य गर्ने	पटक				१		१	१	स्थानीय तह

४	स्थानिय समुदाय र गैर-सरकारी संस्थाहरूको सहयोगमा न्यानो कपडाको व्यवस्था र वितरण गर्ने	आवश्यकता अनुसार								
५	विद्यार्थीहरूलाई शीतलहरूको समयमा न्यानो कपडा प्रयोग गर्न सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	सिकाई अपुरणका लागि सिकाई योजना ReAL कक्षाको लागु	विद्यालय सङ्ख्या	८	८	८	८	८	४०	८०	
७	विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गरी लागु	विद्यालय सङ्ख्या	२	४	६	६	६	२५	२५	
८	हरेक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार सम्बन्धी समाग्रिहरू र तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
९	विद्यार्थीहरूलाई समय समयमा सिमुलेसन् अभ्यास	निरन्तर								
१०.	शिक्षा समूह को गठन र परिचालन	निरन्तर								

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.६.१ परिचय

शिक्षा नियमावली २०५९ अनुसार, विद्यालयका भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी मापदण्ड निर्धारण गरिएको छ। प्रारम्भिक बाल विकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र आधारभूत तथा माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूका लागि १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफलको व्यवस्था गरिनुपर्ने उल्लेख छ। बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गराउनु मात्र पर्याप्त छैन, उनीहरूको सिकाइ प्रभावकारी बनाउनका लागि सुरक्षित विद्यालय वातावरण अपरिहार्य छ। विद्यालय भवन, कक्षा कोठा, खेल मैदान, शौचालय, सरसफाइ, र सुरक्षित खानेपानी जस्ता पूर्वाधार आवश्यक छन्। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ तथा विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड २०८० अनुसार, विद्यालयहरूमा गुणस्तरीय भौतिक संरचना जस्तै कक्षा कोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, पुस्तकालय, बुक कर्नर, शौचालय, र खानेपानीको व्यवस्था गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ। साथै, विद्यालय भवन तथा अन्य भौतिक संरचनाहरूलाई विपद् जोखिम मुक्त बनाउँदै, विद्यालयलाई सुरक्षित, बालमैत्री, र हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य लिइएको छ सो कुरा लाई यस शिक्षा योजना यो खण्डमा राख्न प्रयास गरिएको छ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

कटहरिया नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेका विद्यालयहरूको विवरण अनुसार, २४ विद्यालयहरूमा सञ्चालनमा छन्। ती विद्यालयहरूमा २२५ वटा मात्र पक्की कक्षाकोठा रहेका छन्, जबकि अन्य कोठाहरू अस्थायी संरचनामा छन्। साथै, उपलब्ध भवनहरू अपाङ्गमैत्री छैनन्, जसले सबै विद्यार्थीका लागि सहज पहुँच सुनिश्चित गर्न सकेको छैन। त्यस्तै भौतिक पूर्वाधारहरू अपाङ्ग र बालमैत्री हुन सकेका छैन। विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरूका लागि छुट्टै कार्यकक्ष भए पनि ती सुविधा सम्पन्न छैनन्। त्यस्तै, नगरपालिकाका विद्यालयहरूमा कम्प्युटर कोठा अभावकै अवस्थामा छन्। शौचालय सुविधा उपलब्ध भए पनि धेरै विद्यालयहरूमा स्वच्छ पानीको नियमित आपूर्ति देखिँदैन, जसले सरसफाइ र स्वच्छता व्यवस्थापनमा चुनौती उत्पन्न गरेको छ। स्वच्छ पिउने पानीको सुविधा अपूर्ण छ भने खेलकुद कोठा, स्वास्थ्य कक्ष, र अन्य महत्वपूर्ण भौतिक पूर्वाधारहरूको अभाव स्पष्ट देखिन्छ। विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड २०८० अनुसारको विद्यालयहरूमा विज्ञान प्रयोगशाला तथा अन्य ल्याब कोठाहरूको अभाव छ। विद्यार्थीहरूको पठनपाठनलाई सहज बनाउने पर्याप्त कक्षाकोठा छैनन् भने छात्राहरूका

लागि अलग्गै शौचालयको व्यवस्था अझै सुनिश्चित हुन सकेको छैन। राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ अनुसार, विद्यालयमा तहगत र विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा आवश्यक पर्ने शिक्षण(सिकाइ कक्ष, कार्यशाला, प्रयोगशाला, पुस्तकालय, अतिरिक्त क्रियाकलाप तथा खेलकुद कक्ष, विद्यालय सभा हल, मञ्च, बगैँचा, कम्प्युटर कक्षा, शिक्षक कक्ष, प्रशासन कक्ष, प्रधानाध्यापक कार्यकक्ष जस्ता पूर्वाधार निर्माणको आवश्यकता स्पष्ट गरिएको छ। तर, यी पूर्वाधारहरूको निर्माण तथा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सङ्घ, प्रदेश, वा स्थानीय सरकारमध्ये कसले लिने भन्ने विषय अझै अन्योलमै छ। त्यसै गरी, निजी विद्यालयहरूको अवस्थामा मापदण्डअनुसारको भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्थापन अझै कमजोर देखिन्छ।

४.६.३ चुनौतीहरू

१. भौतिक पूर्वाधारको विकास र विस्तारमा स्थानीय तहको न्यून भूमिका।
२. पूर्वाधार विकासलाई गुणस्तरीय, पारदर्शी र जबाफदेही बनाउनु।
३. सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास र विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको गुरु योजना विकास गर्नु।
४. आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु।
५. पूर्वाधारहरूलाई बालमैत्री, अपाङ्गता र लैङ्गिक मैत्री बनाउनु।
६. निर्माण कार्यलाई विवाद र उजुरी रहित बनाउनु।

४.६.४ उद्देश्य

१. सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधारको आवश्यक मापदण्ड कार्यान्वयन गर्नु।
२. पूर्वाधारहरूलाई पारदर्शी र जबाफदेहीताका आधारमा बालमैत्री, अपाङ्गता र लैङ्गिक मैत्री बनाउने।
३. विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड २०८० अनुसारको भौतिक संरचनाको विकास गर्ने।
४. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षाको नीति बमोजिम विद्यालयमा अवासको व्यवस्थापन गर्ने।

४.६.५ रणनीतिहरू

१. भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड २०८० अनुसारको विकास गरिने छ।
२. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विभिन्न संघ-संस्था र सरोकारवालाहरूसँग लागत साझेदारी गरिनेछ।
३. पुरानो भौतिक पूर्वाधारहरूलाई सवलिकारण गरिने छ।
४. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको भौतिक सूचक तयार गरिनेछ।
५. आंशिक रूपमा क्षति भएका विद्यालयका संरचनाको मर्मत सम्भार गरिनेछ।
६. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षाको नीति बमोजिम विद्यालयमा अवासको व्यवस्थापन गरिनेछ।

४.६.६ उपलब्धि, नतिजा

उपलब्धि:

सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरणमा अध्ययन गर्ने अवसर हुने।

नतिजा:

१. माग र आवश्यकताका आधारमा विद्यालय पूर्वाधार विकास र विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको १० वर्षे गुरु योजना तयार हुने।
२. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा मापदण्ड विकास गरिनेछ।
३. पूर्वाधार विकासका लागि स्रोत र जिम्मेवारीको विन्याससहित कार्यान्वयन प्रारूप विकास हुने।
४. पालिकाका सबै विद्यालयहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तार हुने।
५. विद्यालयमा अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री तथा लैङ्गिक मैत्री भौतिक पूर्वाधार हुने। सबै विद्यालयको क्षेत्रभित्र घेरबार र प्रवेश गेट निर्माण भएको हुने।

४.६.७ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड २०८० को लागु	निरन्तर								नगरपालिका
२	पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि १० वर्षे गुरु योजना तयार	पटक		१						नगरपालिका
३	अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री तथा लैङ्गिक मैत्री भौतिक पूर्वाधार निर्माण	सङ्ख्या	१	२	२	२	२	७		नगरपालिका
४	पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत र जिम्मेवारी	निरन्तर								सङ्घ/ प्रदेश/ नगरपालिका
५	विद्यालयको मर्मत सम्भार सबलीकरण	निरन्तर								सङ्घ/ प्रदेश/ नगरपालिका
६	प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवन मर्मत	आवश्यकता अनुसार								नगरपालिका

४.७ विद्यालय सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग आधुनिक शिक्षामा एक महत्त्वपूर्ण आवश्यकता बनेको छ। विशेष गरी कोभिड १९ महामारी-जस्ता विषम परिस्थितिहरूले भौतिक रूपमा विद्यालय पुग्न नसक्ने अवस्थामा वैकल्पिक सिकाइ प्रणाली आवश्यक भएको

देखाएको छ। नेपाल सरकारको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले २०७७/०२/१८ मा जारी गरेको वैकल्पिक प्रणालीबाट विद्यार्थीको सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका, २०७७ अनुसार, सङ्कटकालीन अवस्थामा पठनपाठनलाई निरन्तरता दिन रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन प्लेटफर्म, अफलाइन माध्यम, परियोजना पाठहरू, स्वअध्ययन, र खुला तथा दूर शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ। सूचना प्रविधिले विद्यार्थीहरूलाई शिक्षा प्राप्त गर्ने नयाँ अवसरहरू प्रदान गर्नुका साथै सिकाइलाई थप प्रभावकारी र पहुँचयुक्त बनाउने कार्य गर्दछ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ को धारा ४८ मा ICT लाई शिक्षाको अभिन्न अङ्ग बनाउने, विद्यालयहरूमा प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने, तथा शिक्षण-सिकाइ प्रक्रियालाई प्रविधिमैत्री बनाउने नीति अवलम्बन गरिएको छ। सो विषयवस्तुलाई मध्यनजर गरी विद्यालय सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि यो योजनाहरू विश्लेषण, चुनौती, उद्देश्य, नतिजा, उपलब्धि र लक्ष्य जस्ता सन्दर्भलाई यस खड्कमा समेटिएको छ।

४.७.२ वर्तमान अवस्था

सूचना प्रविधि भन्नाले ध्वनि, तस्बिर, अक्षर, र तथ्याङ्कलाई विद्युतीय यन्त्रहरू, कम्प्युटर, तथा दूरसञ्चार प्रविधिको माध्यमबाट भण्डारण, सम्पादन, सञ्चार, सङ्कलन, र प्रवाह गर्ने प्रक्रियालाई बुझिन्छ। २१औं शताब्दी सूचना तथा प्रविधिको युग भएकोले आधुनिक शिक्षा प्रणालीलाई विश्वव्यापीकरण, प्रतिस्पर्धात्मकता, र नवीनतम प्रविधिहरूसँग सुसज्जित बनाउनु आवश्यक छ। विश्वका शक्तिशाली राष्ट्रहरू आफ्ना मानव संसाधनलाई प्रविधिसँग एकीकृत गर्दै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी उपयोगमार्फत शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउने प्रयासमा छन्। शिक्षामा प्रविधिको समावेशीकरणले डिजिटल विभाजनलाई कम गर्ने, सिकाइ प्रक्रियालाई प्रविधिमैत्री बनाउने, तथा शिक्षाको पहुँचलाई समावेशी र प्रभावकारी बनाउने लक्ष्य बोकेको हुन्छ। कटहरिया नगरपालिकाले यस कुरालाई आत्मसात् गर्दै आफ्ना २५ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ। हाल नगरपालिकाको १३ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा ICT पूर्वाधार रहेको छ भने ९ वटा विद्यालयमा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध रहेको छ। भने १८ विद्यालयमा विद्युत पुगेको छ त्यसैले प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि विद्यालयहरूमा सूचना तथा प्रविधि संरचना विकास गर्ने, कनेक्टिभिटी विस्तार गर्ने, शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने, व्यवस्थापन तथा शिक्षण-सिकाइ प्रक्रियामा प्रविधिको उपयोग बढाउने आवश्यकता देखिन्छ। हाल कटहरिया नगरपालिकामा मल्टिमिडिया र स्मार्ट बोर्ड सहितका २ वटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा छन्। नगरपालिकाका सबै विद्यालयमा विद्युत् सुविधा उपलब्ध रहेको छ, तर विज्ञान प्रयोगशाला भने केवल १ विद्यालयमा मात्र छ। कम्प्युटर प्रयोगशाला भने ६ विद्यालयहरूमा स्थापना भइसकेका छन्। त्यसै गरी, सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरूमा शिक्षण सिकाइलाई रमाइलो बनाउन स्मार्ट टिभी जडान १० विद्यालयमा जडान गरिएको छ, भने प्रशासनिक कार्यहरू सहज बनाउन प्रत्येक विद्यालयमा १/१ वटा डेस्कटप कम्प्युटर, प्रिन्टर, तथा युपिएस प्रदान गरिएको छ। सूचना प्रविधिको विकास र प्रवर्द्धन नगरी शिक्षालाई आधुनिक र प्रतिस्पर्धात्मक बनाउने लक्ष्य पूरा गर्न सकिन्छ। त्यसैले, कटहरिया नगरपालिकाले सबै विद्यालयहरूमा प्रविधिसँग सम्बन्धित पूर्वाधार विस्तार, जनशक्ति विकास, तथा आवश्यक सामग्रीहरूको व्यवस्थापनका लागि परोह नगरपालिका सदैव तत्पर रहन्छ।

४.७.३ चुनौतीहरू

१. माध्यमिक विद्यालयहरूमा विज्ञान प्रयोगशाला मात्र व्यवस्थापन गर्न नसक्नु ।
२. आधारभूत विद्यालयहरू मा डेस्कटप कम्प्युटर, प्रिन्टर र युपिएस वितरण गर्न नसकेको ।
३. २५ वटै सामुदायिक विद्यालयहरू मा स्मार्ट बोर्ड को व्यवस्था गर्न नसकेको ।
४. सबै विद्यालयहरूमा सि.सि. क्यामरा तथा विद्युतीय हाजिरी जडान गर्न नसकेको

५. विद्यालयमा छुटै कम्प्युटर प्राविधिक शिक्षकको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु ।

४.७.४ उद्देश्यहरू

१. विद्यालय शिक्षालाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधि हरेक विद्यालयमा पुर्‍याउनु ।
२. कक्षाकोठालाई प्रविधि मैत्री बनाउनु ।
३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुर्‍याउने ।
४. विद्यालयको व्यवस्थापन तथा तथ्याङ्क पद्धतिलाई पेपर लेस बनाउने ।

४.७.५ रणनीतिहरू

१. सबै विद्यालयहरूमा प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत संरचना विस्तार गरी उपकरणको प्रबन्ध गरिने ।
२. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई मासिक रूपमा अद्यावधिक गरिनेछ ।
३. शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरी स्वयंसेवक शिक्षक सेवा प्रवेशका लागि आधारभूत सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सीप अनिवार्य गरिनेछ ।
४. विभिन्न कक्षा र विषयका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास गरिनेछ ।
५. सबै विद्यालयहरूमा सि.सि. क्यामरा तथा विद्युतीय हाजिरी जडान गरिनेछ ।
६. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
७. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलगायत सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुर्‍याउने ।
८. विद्यालयको समग्र व्यवस्थापन तथा तथ्याङ्क पद्धतिलाई पेपर लेस बनाउने ।
९. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई मासिक रूपमा अद्यावधिक गरिनेछ ।
१०. विद्युतीय पुस्तकालयको व्यवस्थापन गरिने छ ।
११. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गरिनेछ ।

४.७.६ नतिजा र उपलब्धि

क) उपलब्धि

१. समुदाय तथा विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्री वातावरण निर्माण भई विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार ल्याइ सुशासन प्रवर्धन हुने ।
२. कक्षा शिक्षण नवीनतम प्रविधिको प्रयोगले प्रभावकारी रूपले सिकाई सहजीकरण भएको हुने ।
३. विद्यार्थीको विद्युतीय पुस्तकालयमा समान पहुँच भई अध्ययन गर्ने वानिको विकास हुने ।
४. सजिलै सञ्चार तथा अन्तरक्रियाहरू गर्ने सकिने ।

ख) नतिजा

१. प्रत्येक वडामा एक फ्रि वाई-फाई चौतारी निर्माण गर्ने ।
२. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि एक पूर्णकालीन ICT शिक्षक व्यवस्थापन सहित डिजिटल ल्याव स्थापना सञ्चालन हुने ।

३. विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुग्ने।
४. स्थानिय स्तरमा अडियो भिडियो सहितको अनलाइन तथा अफलाइन रूपले कक्षा सञ्चालन गर्न सकिने ।
५. विद्यालयको तथ्याङ्क पद्धति पूर्ण पेपर लेस हुने।
६. शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरी स्वयंसेवक शिक्षक सेवा प्रवेशका लागि आधारभूत सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सीप अनिवार्य गरिनेछ।
७. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुने।
८. सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुने।

४.७.७ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

शिक्षामा सूचना र प्रविधिका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	प्रविधि सम्बन्धी आधारभूत संरचना विस्तार	सङ्ख्या	१	२	२	२	५	१२	२४	सङ्घ/ प्रदेश/ नगरपालिका
२	पूर्ण कालिन ICT शिक्षक व्यवस्थापन, डिजिटल ल्याव स्थापना	सङ्ख्या		१	१	१	१	४	८	प्रदेश र स्थानीय
३	इन्टरनेट सेवा पुगेको विद्यालय	सङ्ख्या	२	४	४	४	६	२०	२०	विद्यालय
४	ई-पुस्तकालय स्थापना तथा व्यवस्थापन	सङ्ख्या		१	१	१	१	४	८	नगरपालिका
५	विद्यालयको प्रशासनिक व्यवस्थापनमा प्रविधिको प्रयोग गर्ने विद्यालय	सङ्ख्या	०	२	२	२	२	८	१६	नगरपालिका
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग	निरन्तर								नगरपालिका
७	सबै विद्यालयको कम्तीमा १ जना शिक्षकलाई ICT तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
८	शिक्षण सिकाइमा डिजिटल सामग्रीको प्रयोग गर्ने विद्यालय	सङ्ख्या	२	४	४	४	६	२०	२०	
९	विधुत पुगेको विद्यालय	सङ्ख्या	२	२	२	२	२	६		

परिच्छेद: पाँच

सुशासन तथा व्यवस्थापन

५. परिचय

शिक्षा जस्तो आधारभूत सार्वजनिक सेवालाई सबल, चुस्त, सेवामुखी, र परिणाममुखी बनाउन सुशासन तथा प्रभावकारी व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। सुशासनले उत्तरदायित्व, पारदर्शिता, जिम्मेवारी बोध (जबाफदेहिता), विधिको शासन, समानता, समावेशिता, र व्यापक सहभागिता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न मद्दत पुर्याउँछ। शिक्षा क्षेत्रमा सुशासनको प्रत्याभूति गर्नका लागि निर्णय प्रक्रिया सहभागितामूलक र सहमतियै आधारित हुनुपर्छ। साथै, दृष्टिकोण स्पष्ट गरी योजनाबद्ध कार्यसम्पादन, उत्तरदायित्व वहन, कार्यकुशलता, प्रभावकारिता, पारदर्शिता, विधिको सर्वोच्चता, र विद्यार्थी सिकाइप्रति जबाफदेहीपन कायम गर्न आवश्यक संरचना तथा प्रक्रियाहरू व्यवस्थित गर्नुपर्छ। नेपालको संविधानले सङ्घ, प्रदेश, र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकार बिच शिक्षाको शासकीय व्यवस्थापनको अधिकार प्रदान गरेको छ। विद्यालय शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचनाको सुदृढीकरण, क्षमता अभिवृद्धि, योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक व्यवस्थापन प्रणाली, तथा उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापना गर्न आवश्यक छ। शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन सुनिश्चित गर्नका लागि सरकारका तीनै तह, विद्यालय, समुदाय, गैरसरकारी निकाय, तथा विकास साझेदारहरू बिचको सहकार्य अपरिहार्य हुन्छ। सबै पक्षले आ-आफ्नो भूमिकालाई प्रभावकारी रूपमा निर्वाह गर्न सके मात्र शिक्षा प्रणाली पारदर्शी, जबाफदेही, र परिणाममुखी बनाउन सकिन्छ।

५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ वर्तमान अवस्था

कटहरिया नगरपालिकाले प्रचलित नीतिगत व्यवस्थाहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न शिक्षा सेवा क्षेत्रलाई सङ्गठित र व्यवस्थित बनाउने प्रयास गरिरहेको छ। शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले नीति निर्माण, योजना विकास, अनुगमन, र मूल्याङ्कन कार्यमा विद्यालय, नगर शिक्षा समिति, तथा नगरपालिका प्रशासनसँग समन्वय गर्दै आइरहेको छ। यस नगरपालिकामा २० वटा सामुदायिक विद्यालय र ९ वटा संस्थागत निजी विद्यालय सञ्चालनमा रहेका छन्। शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि संस्थागत संरचना विस्तार र क्षमता अभिवृद्धि गर्न नगरपालिकाले प्रत्येक वर्ष विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेको छ। हालका विद्यालय व्यवस्थापन संरचनालाई हेर्दा २० वटै सामुदायिक विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति (SMC) गठन गरिए पनि कतिपय विद्यालयमा यी समितिहरू पूर्ण रूपमा सक्रिय हुन सकेका छैनन्। साथै, अभिभावक सङ्घको औपचारिक गठन समेत भएको देखिँदैन। नगरपालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले विद्यालयहरूमा संस्थागत विकास सुदृढ गर्न विद्यालय व्यवस्थापन समितिहरूको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिरहेको छ। विद्यालय वातावरण सुधारका लागि हरेक विद्यालयमा लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्ति व्यवस्था गरिएको छ, यद्यपि समावेशी किशोरी शिक्षा सञ्जाल गठन भए पनि प्रभावकारी रूपमा परिचालित हुन सकेको छैन। त्यसै गरी, प्रत्येक विद्यालयमा गुनासो सुनुवाइ समिति गठन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ, जसले विद्यार्थी, शिक्षक, र अभिभावकहरूका शिक्षा सम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न सहयोग पुर्याउने लक्ष्य राखेको छ।

यस परिच्छेदमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत संस्थागत क्षमता विकास, स्थानीय शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको प्रबन्ध र अनुगमन तथा मूल्यांकन जस्ता क्षेत्रहरू समावेश गरिएको छ। यस परिच्छेदमा समावेश गरिएका क्षेत्रहरूलाई पनि अरु परिच्छेदमा

जस्तै परिचय, वर्तमान अवस्था, उद्देश्यहरू, रणनीतिहरू, उपलब्धिहरू, नतिजाहरू र मुख्य क्रियाकलापहरू र लक्ष्य निर्धारण गरी ७ वटा उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

५.१.२ समस्याहरू र चुनौतीहरू

१. विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको गठनमा राजनीतिकरणका कारण समस्याहरू उत्पन्न भएका छन् ।
२. विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावक सँग लगायत अन्य सरोकारवालाहरूलाई जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउन ।
३. शिक्षक पदपूर्ति, क्षमता विकास गर्न मा समस्या भएको
४. कक्षा १० तथा १२ को परीक्षा व्यवस्थापनमा सङ्घ र प्रदेशसँग समन्वय गर्न चुनौतीहरू छन् ।
५. शिक्षकको पेशागतरूपमा सहयोग पुर्‍याउन ।
६. तिनै तहका विभिन्न निकायहरू बिच समन्वय सहकार्य कमजोर हुनु ।

५.१.३ उद्देश्यहरू

यस योजनामा सुशासन तथा व्यवस्थापनका लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास सम्बन्धी उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

१. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको न्यून नतिजा सम्बोधनका लागि स्थानीय तहमा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।
२. विद्यालयमा जनशक्ति, संरचना र संयन्त्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
३. विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका शैक्षिक गतिविधिहरूको समन्वय, सहअस्तित्व र सहकार्यको प्रत्याभूतिका लागि संयन्त्र र संस्थागत व्यवस्था गर्ने ।
४. समता तथा समावेशितालाई प्रोत्साहन गरी शिक्षामा सुशासन व्यवस्था गर्ने ।

५.१.४ रणनीतिहरू

१. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्न भौतिक तथा साङ्गठनिक संरचनाको सुधार र तालिम प्राप्त जनशक्ति व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता दिने।
२. शैक्षिक गतिविधिहरूको समन्वय र सहकार्यका लागि आवश्यक नीति, पूर्वाधार, जनशक्ति, वित्त व्यवस्थापन तथा नियम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने।
३. शिक्षामा समता, समावेशिता, पारदर्शिता, जबाफदेहिता, कुशल नेतृत्व, र सूचना सम्प्रेषण प्रणालीको विकासलाई प्रवर्द्धन गर्ने।
४. दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन, पेसागत योग्यता तथा तालिमको व्यवस्था गर्दै भौतिक तथा साङ्गठनिक संरचनाको सुदृढीकरण र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
५. प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाउने ।

५.१.५ उपलब्धि, नतिजा

क) उपलब्धि:

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी हुने प्रणालीमा विकास भएको हुने।

ख) प्रमुख नतिजाहरू:

१. स्थानीय तहको शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यका लागि संयन्त्र, संरचना र जनशक्ति तयार हुने ।

२. स्थानियसरकार, शिक्षाको शासकीय स्वरूप र विद्यालयको जिम्मेवारी, भूमिका, कर्तव्य, दायित्व र अधिकार सुनिश्चित हुने ।
३. शैक्षिक निकाय र जनशक्तिको दक्षता प्रवर्धन गर्ने संयन्त्र निर्माण हुने र उक्त संयन्त्रले क्षमता सुधार गर्ने ।
४. शिक्षा सेवा प्रवाह सहभागितामूलक, कार्यसम्पादनमुखी, शिक्षार्थीको सिकाइप्रति जबाफदेही, समतामूलक तथा समावेशिताको सिद्धान्तमा कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक र प्रभावकारी हुने ।
५. समतमूलक तथा समावेशिताको सिद्धान्तमा कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक र प्रभावकारी हुने ।

नतिजा

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	नगर शिक्षा ऐन नीतिको कार्यान्वयन	०१	१	१	१	१	१
१२	माध्यमिक विद्यालयमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सङ्ख्या		०	२	२	२	०
३	आधारभूत तहको विद्यालयमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सङ्ख्या	०	२	०	०	०	०
४	लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	२०	२०	२०	२०	२०	२०
५	विद्यालय व्यवस्थापन समिति भएका विद्यालय सङ्ख्या	२०	२०	२०	२०	२०	२०

स्रोत: शिक्षा सखा, EMIS टुलकिट २०८१

५.१.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
२	सामाजिक परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	हरेक वर्ष
३	वार्षिक सार्वजनिक सुनावई कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	हरेक वर्ष
४	नगरपालिकासँग प्रधानाध्यापकको र प्रधानाध्यापकसँग शिक्षकको कार्य सम्पादन करार सम्झौता	सङ्ख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	
५	विद्यालय व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यशाला तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	सबै विद्यालयहरूले मासिक रूपमा गरेको कार्य प्रगति समिक्षगोष्ठी कार्यशाला	सङ्ख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	
७	शिक्षासँग सरोकार राख्ने पदाधिकारी, शिक्षक, विद्याजीहरूको अचार संहिता निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	२	

८	सबै विद्यालयहरूमा सरोकार बलाहरूको समूह गठन गरी विद्यालयको निगरानी प्रणालीको विकास	सङ्ख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	
९	वार्षिक विद्यालय कार्य सम्पादन परीक्षण कार्यक्रम	सङ्ख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	
१०	प्रत्येक विद्यालयमा गुनासो सुनवाई यन्त्रको कार्यान्वयन	सङ्ख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	

स्रोत: शिक्षा सखा, EMIS टुलकिट २०८१

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयन प्रबन्ध

५.२.१ परिचय

योजना कार्यान्वयनमा योजना निर्माण, सङ्गठन, नियन्त्रण, निर्देशन, र नेतृत्व जस्ता तत्त्वहरू महत्वपूर्ण हुन्छन्। शिक्षा क्षेत्रको योजना प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न यी तत्त्वहरूको प्रभाव रहन्छ, जसले अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न मद्दत गर्छ। सङ्घीय संरचनाअनुसार सङ्घ, प्रदेश, र स्थानीय तहमा कानुनी प्रबन्धसहित संरचना, जनशक्ति, र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको छ। योजना कार्यान्वयन प्रबन्धमा संयन्त्र, नीति, कानुन, जनशक्ति, र मापदण्ड आवश्यक हुन्छ। कार्यान्वयनको दिगो, प्रभावकारी, र कुशल व्यवस्था सुनिश्चित गर्दै स्थानीय तह र विद्यालय स्तरमा प्रक्रिया स्पष्ट गर्नुपर्छ।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि व्यवस्थित, नीतिगत, प्रणालीगत, र वैज्ञानिक प्रबन्ध आवश्यक हुन्छ। योजना निर्माण, सङ्गठन, नियन्त्रण, निर्देशन, र नेतृत्व जस्ता तत्त्वहरूले कार्यान्वयन प्रक्रियामा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन्। शिक्षा क्षेत्रको योजना प्रभावकारी रूपमा लागू भएमा अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त गर्न सकिन्छ। सङ्घीय संरचनामा रूपान्तरण भइसकेपछि शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनका लागि नयाँ कानुनी व्यवस्थाको आवश्यकता देखिन्छ। शिक्षा मन्त्रालयले नीति निर्माण र समन्वयको भूमिका निभाइरहेको छ भने, स्थानीय तहमा शिक्षा शाखा, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, र प्रधानाध्यापक प्रणाली लागू गरिएको छ। तर, शिक्षक सहायता, तालिम, र अनुगमन प्रणाली अझै सशक्त गर्न आवश्यक छ। नेपालको सङ्घ, प्रदेश, र स्थानीय तहको भूमिका र संरचना तोकिए पनि कार्यान्वयन संयन्त्रमा अझै सुधार आवश्यक छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अन्तर्गत, कटहरिया नगरपालिकाले शिक्षा योजनाको दिगो, कुशल, र प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्दै विद्यालय शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित रूपमा अघि बढाउन आवश्यक छ।

५.२.३ समस्या तथा चुनौतीहरू

१. स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति विकास गर्नु।
२. शिक्षक तालिमको क्षमता विस्तार गर्नु।
३. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेटलाई एकीकृत गरी स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्नु।
४. विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा स्थानीय तहको भूमिका तथा कार्य विवरण स्पष्ट गर्नु पर्ने।
५. स्थानीय तहमा जनशक्ति अभावले विद्यालयका लागि सहयोग तथा अनुगमन प्रणाली व्यवस्थित गर्न र सङ्गठन तथा दरबन्दी पुनरावलोकन गर्नु।
६. विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा स्थानीय तहको भूमिका तथा कार्य विवरण स्पष्ट गर्नु पर्ने।
७. सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरू बिच समन्वय र सहकार्य सुदृढ गर्ने।

५.२.४ उद्देश्यहरू

शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु ।

५.२.५ रणनीतिहरू

योजनाको कार्यान्वयनको मुख्य थलो विद्यालय भएकाले विद्यालयमा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहले विद्यालयको क्रियाकलापहरूमा नियमित अनुगमन तथा कार्यान्वयनमा आवश्यकता अनुसार सहयोग समन्वय र सहकार्य गर्नु पर्दछ। स्थानीय तहमा शिक्षा क्षेत्रको समग्र योजना कार्यान्वयन प्रक्रियाका लागि निम्न लिखित प्रबन्ध गर्नु पर्दछ ।

क. कटहरिया नगरपालिका

१. कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानून, मापदण्ड र निर्देशिका विकास गर्ने।
२. सङ्घीय तथा प्रदेश तहबाट प्राप्त सशर्त अनुदान, अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समावेश गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने।
३. शिक्षण सिकाइमा आवश्यक सहयोग तथा आदान प्रदानका लागि शिक्षक सहायता प्रणाली विकास तथा सञ्चालन गर्ने।
४. शिक्षा शाखाको क्षमता विकास गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकताअनुसार समितिहरू निर्माण गर्ने।
५. कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चित गर्ने।
६. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन मार्फत कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, समीक्षा गर्ने र सुधारमा प्रयोग गर्ने।

ख. विद्यालय

१. विद्यार्थीलाई विषयगत सिकाइ, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सामुदायिक कार्यमा सहभागिताका लागि जिम्मेवारी तथा कार्य योजना तयार गर्ने।
२. विद्यालय सुधार योजना तयार गरी प्रत्येक साल अद्यावधिक गर्ने।
३. प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने।
४. सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालयको आफ्नै आम्दानीबाट प्राप्त बजेट समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने।
५. वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, अभिलेखीकरण, शिक्षक व्यवस्थापन तथा कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चितता सम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने।
६. अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गरी सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने।
७. बालबालिकाका लागि पौष्टिक आहार, सरसफाइ र विपत्तिको व्यवस्थापन सम्बन्धी सीप प्रदान गर्न क्रियाशील संरचना तयार गर्ने।

ग. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र

१. स्थानीय तहका इकाइहरू, समुदाय, गैर सरकारी संस्था र सामुदायिक संस्थासँग सहकार्य गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन गर्न व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने।

३. वित्तीय व्यवस्थापनका आधारमा वार्षिक योजना निर्माण गरी कार्यान्वयनको व्यवस्था मिलाउने।

५.२.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा,

क) उपलब्धि

शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।

ख) प्रमुख नतिजा

सबै सरोकारवाला निकाय तथा पक्षहरूको समन्वय सहकार्यमा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्धन भई शिक्षण सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने छ ।

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
३	एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सुदृढीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

५.२.७ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					ज म्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध र मापदण्ड विकास	आवश्यकताअनुसार								स्थानीय तह
२	शिक्षासम्बन्धी कार्यको लागि स्थानीय तहको जनशक्ति तथा संरचनाको क्षमता विकास गर्ने	निरन्तर								स्थानीय तह
३	सूचना प्रणाली सुधार तथा सुदृढीकरण	नियमित								स्थानीय तह
४	प्र.अ.लाई कार्यसम्पादन करार गरी जिम्मेवार बनाउने	सङ्ख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	स्थानीय तह
५	शिक्षक तथा विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइ प्रति उत्तरदायी बनाउने	निरन्तर	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	स्थानीय तह
६	विद्यालय स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वय संयन्त्रको विकास	निरन्तर								स्थानीय तह र विद्यालय

परिच्छेद: छ

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ परिचय

शिक्षा आर्थिक तथा सामाजिक परिवर्तनको प्रमुख आधार हो। सभ्य समाज र समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि सरकार, समुदाय, र निजी क्षेत्रले शिक्षामा लगानी गर्नुपर्छ। दक्ष मानव संसाधन विकासका लागि गरिएको लगानीले व्यक्ति, समाज, र राष्ट्रको दीर्घकालीन समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउँछ। संवैधानिक व्यवस्था अनुसार, विद्यालय शिक्षाको मूल जिम्मेवारी स्थानीय तहको भए तापनि, सङ्घ, प्रदेश, र निजी क्षेत्रको साझेदारी आवश्यक छ। शिक्षाका लागि स्रोत पहिचान, वितरण, र प्रभावकारी उपयोग महत्त्वपूर्ण छन्। वित्तीय स्रोत जुटाउने, विनियोजन गर्ने, र उपलब्ध स्रोतको उचित व्यवस्थापनका लागि वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गर्दै चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ। यी चुनौती समाधान गर्दै स्रोत व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने रणनीतिहरू आवश्यक छन्।

६.२ वर्तमान अवस्था

विकासलाई प्रभावित गर्ने मुख्य कुरा बजेट वा लगानी हो। लगानी भए मात्र नतिजा हासिल गर्न सकिन्छ, त्यसैले यो आफैमा संवेदनशील विषय हो। शिक्षा विकासका लागि त झनै महत्त्वपूर्ण विषय हो। नगर स्तरमा शिक्षामा लगानीको आवश्यकता प्राथमिकतामा पर्छ, त्यति बाटो घाटो अन्य कुराहरू पछि पर्दछन्। कटहरिया नगरपालिकाको मुख्य स्रोत व्यवस्थापन सङ्घीय र प्रदेश सरकारको विभिन्न किसिमका अनुदान मात्रै रहेको छ। यसको आन्तरिक राजस्वको स्रोत वकैया खोला भए तापनि त्यसको उचित व्यवस्थापन हुन सकेको छैन। राजस्व निर्धारण समितिले राजस्वमा वृद्धि गरेमा विभिन्न किसिमका अवरोधहरू आउने हुन्छन्। केही स्रोतहरू पाएको भए पनि टुक्रे आयोजनाहरूको बाहुल्यले शिक्षा जस्तो महत्त्वपूर्ण विषय पछाडि परेको छ। कटहरिया नगरपालिकाले आर्थिक वर्ष २०८०/२०८१ मा करिब २ करोड शिक्षामा लगानी गरेको देखिन्छ। तर यो आवश्यकता अनुसारको पर्याप्त छैन। शिक्षामा लगानी बढाउनुपर्ने विषयमा नेपालका राजनीतिक तह र नीतिगत दस्तावेजहरूमा सैद्धान्तिक सहमति रहेता पनि प्रभावकारी रूपमा बजेट विनियोजन र परिचालन हुन सकेको छैन। बजेट निर्माणको चरणमा घनीभूत छलफल आजको आवश्यकता रहेको छ।

६.३ उद्देश्यहरू

१. स्थानीय तहमा सञ्चालन हुने शैक्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समन्वय र सहकार्यलाई सुदृढीकरण गरी शिक्षा क्षेत्र योजनालाई प्रभावकारी बनाउन सरोकारवालाहरूलाई सुसूचित गर्नु।
२. वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न सम्बन्धित तह/ निकायको भूमिका स्पष्ट गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न जिम्मेवार र जबाफदेही बनाउनु।
३. शिक्षा क्षेत्र योजना अन्तर्गतका स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट बालबालिकामा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न समग्र विद्यालय शिक्षाको पहुँच गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धिको लागि आवश्यक सहजीकरण गर्नु।
४. वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन र स्रोत परिचालन एवम् प्रतिवेदन पद्धतिलाई दिशा निर्देश गर्नु/गराउनु,
५. शिक्षा क्षेत्र योजनाका उप-क्षेत्र अन्तर्गत तर्जुमा गरिएका कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा एकरूपता कायम गर्न प्रभावकारी शैक्षिक व्यवस्थापन गर्न मदत पुऱ्याउनु।

६.४ रणनीतिहरू

१. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन कार्यक्रम नतिजाको विवरण तयार गरी समीक्षा र सुधारमा प्रयोग गर्ने।
२. शिक्षा बजेट र कार्यक्रम सङ्घीय, प्रदेश, र आफ्नै स्रोतलाई समेटेटी वार्षिक योजना तयार गर्ने।
३. नीति विकास र अनुगमन कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि कानुनी व्यवस्था तयार गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्ने।
४. समुदाय सहभागिता अभिभावक र सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया, स्वमूल्याङ्कन, र सामाजिक परीक्षण गराउने।
५. विद्यालय व्यवस्थापन सुधार प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी व्यवस्थापन सबल बनाउने।
६. शिक्षा सेवा मापदण्ड वित्तीय व्यवस्थापन, शिक्षक व्यवस्थापन, र समय पालनाका लागि आवश्यक मापदण्ड लागू गर्ने।

६.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुने छ।

ख) नतिजा

१. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि आवश्यक स्रोतको पहिचान र परिचालन हुने।
२. सबै शिक्षण संस्थाहरूको सामाजिक परीक्षण भएको हुने।
३. विद्यालय शिक्षाका हरेक निकायमा कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व निर्वाह भएको हुने।
४. मापदण्डका आधारमा खर्च गर्ने पद्धतिको विकास हुने।
५. निजी शिक्षण संस्थाहरूले सार्वजनिक सेवा, सामाजिक दायित्व र सेवामूलक व्यवसायको रूपमा विद्यालय सञ्चालन गरेको हुने।
६. स्रोत व्यवस्था र परिचालनमा समुदाय र गैससहरूसँगको साझेदारी विकास भएको हुने।

६.६. प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) सङ्घीय सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानितबजेट								
क्रसं	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष २०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६	५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
वालविकास र शिक्षा								
१	प्रारम्भिक बाल विकास सहजकर्ताहरूको पारिश्रमिक तथा विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान	७८६४	८२५७	८६७०	९१०४	९५५९	४३४५४	८६९०७
२	सहयोगी कार्यकर्ता पारिश्रमिक	०	०	०	०	०	०	०
३	प्रति विद्यार्थी लागत	०	०	०	०	०	०	०

	जम्मा	७८६४	८२५७	८६७०	९१०४	९५५९	४३४५४	८६९०७
आधारभूत शिक्षा								
१	आधारभूत तहका स्वीकृत दरवन्दीका शिक्षक, राहत अनुदान शिक्षकका लागि तलब भत्ता अनुदान (विशेष शिक्षा परिषद अन्तर्गतका शिक्षकहरू-कर्मचारीहरू समेत)	४६९२९	४९२७ ५	५१७३ ९	५४३२ ६	५७०४ २	२५९३१२	५१८६२५
२	आधारभूत तहका कक्षा ६ देखि ८ सम्ममा अंग्रेजी, गणित, बिज्ञान, क्षिपान सहयोग अनुदान	२५६९	२६९७	२८३२	२९७४	३१२३	१४१९५	२८३९१
	जम्मा	४९४९८	५१९७ ३	५४५७ २	५७३० ०	६०१६ ५	२७३५०८	५४७०१५
माध्यमिक शिक्षा								
१	माध्यमिक तह स्वीकृति दरवन्दी राहात शिक्षक का लागि तलब भत्ता अनुदान विशेष शिक्षा परिषद अन्तर्गत का शिक्षक कर्मचारी प्राविधिक धारका शिक्षक कर्मचारी प्रशिक्षक समेत	१२९२८	१३५७ ४	१४२५ ३	१४९६ ६	१५७१ ४	७१४३५	१४२८७१
२	माध्यमिक तह कक्षा (९ देखि १०) मा अंग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयमा शिक्षण सहयोग अनुदान	५७८०	६०६९	६३७२	६६९१	७०२६	३१९३८	६३८७६
	जम्मा	१८७०८	१९६४ ३	२०६२ ६	२१६५ ७	२२७४ ०	१०३३७४	२०६७४७
सुशासन तथा व्यवस्थापन								
१	विद्यालय संचालन तथा व्यवस्थापन अनुदान	१८०५	१८९५	१९९०	२०९०	२१९४	९९७४	१९९४८
२	विद्यालय शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवं कार्य सम्पादनमा आधारित अनुदान	७२९२	७६५७	८०३९	८४४१	८८६३	४०२९३	८०५८६
३	शैक्षिक सुशासनको लागि सस्थागत क्षमता विकास, विद्यार्थी परिक्षण मूल्यांकन, शिक्षक मेन्टरिंग तथा विद्यालय सुपरिवेक्षण	९०६	९५१	९९९	१०४९	११०१	५००६	१००१२

४	प्रति विद्यार्थी लगताका आधारमा सिकाई सामाग्री तथा डिजिटल सिकाई सामाग्री व्यवस्थापनका लागि अनुदान	४०७८	४२८२	४४९६	४७२१	४९५७	२२५३४	४५०६७
	जम्मा	१४०८१	१४७८५	१५५२४	१६३०१	१७११६	७७८०६	१५५६१३
प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिम								
१	केन्द्र बाट छनोट भएका नमुना बिद्यालय, बिशेष बिद्यालयको स्वकृती गुरुयोजना अनुरूप भौतिक विकास पुर्वाधार विकास तथा प्राविधिक धार तर्प शैक्षिक सत्र २०७९ बाट कक्षा ९ सञ्चालन गर्ने विद्यालयलाई ल्याव व्यवस्थापन अनुदान (कक्षा ११ देखि १२ मा विज्ञान विषय सञ्चालनका लागि समेत)	०	०	०	०	०	०	०
२	स्थानीय साझेदारीमा विद्यालय भवन निर्माण अनुदान	०	०	०	०	०	०	०
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन								
१	सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीका लागि निःशुल्क पाठ्यपुस्तक अनुदान (स्थानीय विषय, मातृभाषा समेत)	२८१७	२९५८	३१०६	३२६१	३४२४	१५५६६	३११३१
दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम								
१	तोकिएको विद्यार्थीलाई दिवा खाजाको लागि विद्यालयलाई अनुदान	२९३२३	३०७८९	३२३२९	३३९४५	३५६४२	१६२०२८	३२४०५६
२	सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरूलाई निशुल्क स्यानिटरी प्याड व्यवस्थापन	२२२४	२३३५	२४५२	२५७५	२७०३	१२२८९	२४५७८
	जम्मा	३१५४७	३३१२४	३४७८१	३६५२०	३८३४६	१७४३१७	३४८६३४
छात्रवृत्ति								

१	विपन्न लक्षित छात्रवृत्तिका लागि छनौट भएका (कक्षा ६ देखि १२ मा अध्ययनरत) विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति	८७५	९१९	९६५	१०१३	१०६४	४८३५	९६७०
२	सार्वजनिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्ति (अवासिय तथा गैर अवासिय)	२००३	२१०३	२२०८	२३१९	२४३५	११०६८	२२१३६
	जम्मा	२८७८	३०२२	३१७३	३३३२	३४९८	१५९०३	३१८०६
अनौपचारिक शिक्षा								
१	शैक्षिक पहुँच सुनिश्चिता, अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम (परम्परागत विद्यालय, वैकल्पिक विद्यालय, साक्षरता निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम समेत)	१४००	१४७०	१५४४	१६२१	१७०२	७७३६	१५४७२
आपतका लीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा								
१	विपदको समयमा सिकाई निरन्तरताका लागि सिकाई आपुरण तथा द्रुत सिकाई योजना कार्यक्रम	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	५५२६

ख) प्रदेशसरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्रसं	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
आधारभुत शिक्षा								
१	प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा शिक्षण सिकाई सामग्री तथा डिजिटल व्यवस्थापन अनुदान	१५००	१५७५	१६५४	१७३६	१८२३	८२८८	१६५७७
२	विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान	१८००	१८९०	१९८५	२०८४	२१८८	९९४६	१९८९२
३	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवम् कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान	७००	७३५	७७२	८१०	८५१	३८६८	७७३६

४	सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरुलाई निशुल्क स्यानिटरी प्याड ब्यवस्थापन	१३०	१३७	१४३	१५०	१५८	७१८	१४३७
५	सार्वजनिक विद्यालयमा विद्यार्थीहरुका लागि छात्रवृत्ति (आवसीय तथा गैरआवसीय)	१२००	१२६०	१३२३	१३८९	१४५९	६६३१	१३२६२
	जम्मा	५३३०	५५९७	५८७६	६१७०	६४७९	२९४५२	५८९०३

ग) स्थानीयतहबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापका लागि प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्रसं	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
बालविकास र शिक्षा								
१	प्रारम्भिक बाल विकास सहजकर्ताहरुको पारिश्रमिक तथा विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान	४५००	४७२५	४९६१	५२०९	५४७०	२४८६५	४९७३१
२	सहयोगी कार्यकर्ता पारिश्रमिक	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	४५००	४७२५	४९६१	५२०९	५४७०	२४८६५	४९७३१
आधारभुत शिक्षा								
१	स्थानीय पाठ्यक्रम विद्यालयलाई सहयोग	०	०	०	०	०	०	०
२	विद्यालयमा शिक्षकहरुको लागि तलव भता अनुदान	२९००	३०४५	३१९७	३३५७	३५२५	१६०२४	३२०४९
३	लोकसेवा तयारी अनुदान	२५०	२६३	२७६	२८९	३०४	१३८१	२७६३
४	परिक्षा संचालन र विद्यार्थीहरुको रजिष्ट्रेसन शुल्क अनुदान	२७००.००	२८३५	२९७७	३१२६	३२८२	१४९१९	२९८३८
५	ड्रेस वितरण	५५६	५८४	६१३	६४४	६७६	३०७२	६१४५
६	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण	५७००	५९८५	६२८४	६५९८	६९२८	३१४९६	६२९९२
७	सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरुका लागि निशुल्क पाठ्यपुस्तक अनुदान	०	०	०	०	०	०	०

८	विपन्न लक्षित छात्रवृत्तिको लागी छनौट भएका (६—१२) विद्यार्थीहरुका लागि छात्रवृत्ति	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	१२१०६. ००	१२७१ १	१३३४ ७	१४०१ ४	१४७१ ५	६६८९३	१३३७८७

घ) अन्य संघ संस्थाहरुबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्रसं	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/० ८२	२०८२/ ०८३	२०८३/ ०८४	२०८४/ ०८५	२०८५/ ०८६		
१	शैक्षिक सामग्री वितरण	३५००	३६७५	३८५९	४०५२	४२५४	१९३४०	३८६७९
२	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	२२१०
३	विपद समयमा सिकाई निरन्तरताक लागि कार्यक्रम सिकाई	२५००	२६२५	२७५६	२८९४	३०३९	१३८१४	२७६२८
४	शैक्षिक पहुँच सुनिश्चितता, अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम (परम्परागत विद्यालय, वैकल्पिक विद्यालय , साक्षरता र शिक्षाका कार्यक्रम समेत)	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	२२१०
	जम्मा	६४००	६७२०	७०५६	७४०९	७७७९	३५३६४	७०७२८

परिच्छेद: सात

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

७.१ परिचय

शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत साधनको विनियोजन, वितरण, लगानीको प्रवाह, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रिया, शैक्षिक क्रियाकलापहरू कार्य तालिका अनुसार कार्यान्वयन, लक्षित प्रतिफल प्राप्ति जस्ता विषयका बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, पुनर् निरीक्षण, पर्यवेक्षण एवं जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो। यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ। शैक्षिक कार्यक्रमहरूको औचित्य, सान्दर्भिकता, उपयुक्तता, दक्षता र प्रभावकारिताको सन्दर्भमा व्यवस्थित र उद्देश्यपूर्ण ढङ्गले जाँचबुझ तथा लेखाजोखा गरी मूल्य प्रदान गर्नु मूल्याङ्कन हो। मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ। अनुगमन सामान्यतः कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनका चरणका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भए पश्चात् पनि गरिन्छ। अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई पारदर्शी, नतिजामुखी, जबाफदेही र उत्तरदायी पूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछन्।

७.२ वर्तमान अवस्था

शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य सङ्घीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र लगायतका निकायहरूबाट, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालयबाट, जिल्ला स्तरमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइबाट र स्थानियस्तरमा स्थानिय शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ। दिगो विकासको शिक्षासम्बन्धी लक्ष्य नं ४ कार्यान्वयनका लागि तयार गरिएको कार्य ढाँचा, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, चालु आवधिक योजना, नेपाल सरकारको नीति, कार्यक्रम तथा बजेटका लक्ष्य मापनका लागि विकास गरिएका सूचक यस नगरपालिकाका शिक्षा सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमका आधारमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिने गरिएको छ। वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि मन्त्रालयद्वारा तयार गरिएको कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकामा वार्षिक कार्यक्रमको अनुगमन सम्बन्धी प्रबन्ध गरिएको छ। विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, कक्षाकोठा तथा पूर्वाधार सम्बन्धी मुख्य सूचना प्राप्तिको आधारको रूपमा शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली लाई लिइएको छ। विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि, शिक्षक तथा विद्यार्थीको सामाजिक तथा भाषिक पृष्ठभूमि लगायतको विषयमा पनि तथ्याङ्क सङ्कलनको कार्य सुरु गरिएको छ। विद्यालय र पालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखामा शैक्षिक योजना निर्माण, कार्यान्वयन तथा समीक्षाका लागि शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको उपयोग गरिएको छ। यसका लागि हाल प्रयोगमा रहेको शैक्षिक सूचना प्रणालीमा सुधार गरी एकीकृत सूचना प्रणालीका माध्यमबाट स्थानियसरकारले आवश्यक सूचना प्राप्त गर्न सक्ने बनाउनु आवश्यक छ। अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका नतिजाका आधारमा कार्यक्रममा सुधार गर्ने परिपाटीलाई व्यवस्थित गर्नु उत्तिकै आवश्यक छ।

७.३ चुनौतीहरू

१. शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि स्थानिय मापदण्डको विकास गरी मापनयोग्य सूचकहरूको निर्धारण र निर्माण गर्ने दक्ष जनशक्ति तथा अनुगमन कर्ताको विकास गर्नु।
२. अनुगमनलाई योजनाबद्ध, नियमित र एकरूपता कायम गरी पर्याप्त साधन स्रोतको प्रबन्ध गर्नु
३. अनुगमन र मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणको उपयोग गर्ने पद्धति विकास र अनुगमनको प्रतिवेदन व्यवस्थित गर्नु।
४. शासकीय संरचना फेरिएसँगै विद्यालय निरीक्षण र सुपरिवेक्षणको काम सङ्गठित गर्नु।

५. तीनै तहका सरकारबिच अनुगमन र मूल्याङ्कनमा सहकार्य र समन्वय गरी एकीकृत प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्नु ।
६. सामूहिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको सुनिश्चितता गर्दै यसमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोगमा व्यापकता दिनु ।
७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई निष्पक्ष, भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउनु ।

७.४ उद्देश्यहरू

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नतिजामुखी बनाउनु ।
२. योजना कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु ।
३. योजनाको प्रारम्भदेखि प्रभाव तहसम्मको मूल्याङ्कन गर्न सहयोग गर्नु ।

७.५ रणनीतिहरू

१. शैक्षिक सूचना प्रणालीलाई स्वचालित र सुदृढ बनाउने।
२. प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली निर्माण र प्रयोग गर्ने।
३. अनुगमन, मूल्याङ्कन, र प्रतिवेदन व्यवस्थापनमा प्रविधि र सञ्जालीकरणलाई प्राथमिकता दिने।
४. स्थानीय सूचकलाई राष्ट्रिय सूचना प्रणालीमा समावेश गर्ने।
५. शिक्षा योजनाको अनुगमन-मूल्याङ्कन प्रतिवेदन एकीकृत सूचना प्रणालीमा एकीकृत गरिने ।
६. विद्यार्थी र विद्यालयको कार्य सम्पादन परीक्षणलाई नियमित र व्यवस्थित गर्ने।
७. सहभागीमूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्ने।
८. आवधिक र अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली कायम गर्ने।
९. सिकाइको अनुगमनलाई कार्यस्थल केन्द्रित बनाइ प्रभावकारी बनाउने।

७.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

१. प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका समस्या तथा चुनौतीहरू सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त भएको हुने।

ख) नतिजा

१. स्वचालित शैक्षिक सूचना प्रणाली स्थापना तथा प्रवर्धन हुने ।
२. शिक्षा कार्यक्रमहरूको नियमित मूल्याङ्कन र अनुगमन प्रणालीको विकास हुने ।
३. अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन व्यवस्थापनमा प्रविधिको अधिकतम प्रयोग हुने ।
४. स्थानीय शिक्षा सूचकहरू राष्ट्रिय सूचना प्रणालीमा समावेश गरिने ।
५. वेबसाइटमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सञ्चालन हुने ।
६. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण र विद्यालय मूल्याङ्कन प्रक्रियाको नियमित कार्यान्वयन हुने ।
७. सहभागितामूलक तथा नतिजामुखी अनुगमन प्रणाली लागू हुने ।

८. नियमित, आवधिक, मध्यावधिका र अन्तिम मूल्याङ्कन प्रक्रियाको स्थायित्व हुने ।

९. सिकाइको अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुपरिवेक्षण प्रणालीलाई व्यवस्थित तथा कार्यस्थल केन्द्रित हुने ।

७.७ अनुगमन क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरू तयार गर्ने	पटक		१				१	२	
२	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरू अद्यावधिक गर्ने	पटक		१				१	२	
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक समीक्षा र प्रतिवेदन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	
५	एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन पद्धतिमा सूचना अद्यावधिक गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	विभिन्न कार्यक्रमको आवधिक मूल्याङ्कन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
७	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, (२०६३), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- विद्यालय शिक्षाका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम प्रारूप, (२०७१), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, (२०७६), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन, (२०७६), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम, (२०६९), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- आधारभूत तह -कक्षा १)३ (पाठ्यक्रम, (२०७६), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- शैक्षिक स्मारिका (२०७५), शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र भक्तपुर
- शैक्षिक स्मारिका (२०७६), शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र भक्तपुर
- शैक्षिक स्मारिका (२०७७), शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र भक्तपुर
- नेपालको संविधान (२०७२), कानून किताव खाना काठमाडौं
- शिक्षा सम्बन्धी ऐन नियम तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति (२०७६), कानून कितावखाना काठमाडौं
- आर्थिक सर्वेक्षण (२०७७), अर्थ मन्त्रालय
- पन्ध्रौं योजनाको आधारपत्र, सोपान मासिक डिल्लीबजार
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन (२०७४), कानून कितावखाना काठमाडौं
- प्रधानाध्यापक नेतृत्व क्षमता विकास तालिम (२०७४), शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र भक्तपुर

- माध्यामिक शिक्षा पाठ्यक्रम(२०७१), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र भक्तपुर
- शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय आबद्ध विभिन्न वेबसाइटहरु
- विभिन्न बुलेटिन, पत्रपत्रिका, नीति, निर्देशिका तथा पछिल्ला शैक्षिक तथ्याङ्क
- शिक्षा क्षेत्रको योजना ,(२०७७) **DRAFT**, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय